

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИ ПЕДАГОГ ВА РАҲБАР КАДРЛАРИНИ ҚАЙТА
ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРНИНГ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШНИ ТАШКИЛ ЭТИШ
БОШ ИЛМИЙ - МЕТОДИК МАРКАЗИ**

**ЎзДЖТУ ҳузуридаги чет тилларни ўқитишнинг
ИННОВАЦИЯВИЙ МЕТОДИКАЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ
РЕСПУБЛИКА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ МАРКАЗИ**

**ФИЛОЛОГИЯ ВА ТИЛЛАРНИ ЎҚИТИШ: ШАРҚ ТИЛЛАРИ, ЯПОН ВА
КОРЕЙС ТИЛИ**

**“ТАРЖИМА МЕТОЛОГИЯСИ ВА
СТРАТЕГИЯСИ”**

**модулибўйича
Ў Қ У В – У С Л У Б И Й М А Ж М У А**

Тошкент - 2016

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI

OLIY VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI

**OLIY TA‘LIM TIZIMI PEDAGOG VA RAHBAR
KADRLARINI QAYTA TAYYORLASH VA ULARNING
MALAKASINI OSHIRISHNI TASHKIL ETISH
BOSH ILMIY - METODIK MARKAZI**

**O‘zDJTU HUZURIDAGI CHET TILLARNI O‘QITISHNING
INNOVATSIYAVIY METODIKALARINI RIVOJLANTIRISH
RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY MARKAZI**

FILOLOGIYA VA TILLARNI O‘QITISH: SHARQ TILLARI

**“TARJIMA METODOLOGIYASI VA
STRATEGIYASI”
MODULI
moduli bo‘yicha**

O‘QUV-USLUBIY MAJMUUA

Toshkent – 2016

Mazkur o‘quv-uslubiy majmua Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligining 2016 yil _____dagi _____-sonli buyrug‘i bilan tasdiqlangan o‘quv reja va dastur asosida tayyorlandi.

Tuzuvchilar: f.f.d., professor Sh.R.Usmanova
f.f.d., professor Z.N.Xudaybergenova
PhD., professor Kwon Dong Jin

Taqrizchilar: Sugano Reyko-TDSHI yapon filologiyasi dotsenti
J.Shabanov -TDSHI Turkiy tillar kafedrası mudiri, dotsent, f.f.n.

O‘quv -uslubiy majmua O‘zDJTU huzuridagi RIAIM Kengashining 2016 yil _____dagi _____-sonli qarori bilan tasdiqqa tavsiya qilingan.

MUNDARIJA

I.ISHCHI O‘QUV DASTURI	4
II.MODULNI O‘QITISHDA FOYDALANILADIGAN INTREFAOL TA’LIM METODLARI. 8	
III. AMALIY MATERIALLAR MAZMUNI	<u>90</u>
VI. KEYSLAR BANKI.....	<u>3245</u>
V. MUSTAQIL TA’LIM MAVZULARI.....	<u>4457</u>
V.GLOSSARIY	<u>4558</u>
VI. ADABIYOTLAR RO‘YXATI.....	<u>5064</u>

I.ISHCHI O'QUV DASTURI

Kirish

Dastur O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2015-yil 12-iyundagi "Oliy ta'lim muassasalarining rahbar va pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-4732-son Farmonidagi ustuvor yo'nalishlar mazmunidan kelib chiqqan holda tuzilgan bo'lib, u zamonaviy talablar asosida qayta tayyorlash va malaka oshirish jarayonlarining mazmunini takomillashtirish hamda oliy ta'lim muassasalari pedagog kadrlarining kasbiy kompetentligini muntazam oshirib borishni maqsad qiladi.

Dastur mazmuni oliy ta'limning normativ-huquqiy asoslari va qonunchilik normalari, ilg'or ta'lim texnologiyalari va pedagogik mahorat, ta'lim jarayonlarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo'llash, amaliy xorijiy til, tizimli tahlil va qaror qabul qilish asoslari, maxsus fanlar negizida ilmiy va amaliy tadqiqotlar, texnologik taraqqiyot va o'quv jarayonini tashkil etishning zamonaviy uslublari bo'yicha so'nggi yutuqlar, pedagogning kasbiy kompetentligi va kreativligi, global Internet tarmog'i, multimedia tizimlari va masofadan o'qitish usullarini o'zlashtirish bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirishni nazarda tutadi.

Dastur doirasida berilayotgan mavzular ta'lim sohasi bo'yicha pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish mazmuni, sifati va ularning tayyorgarligiga qo'yiladigan umumiy malaka talablari va o'quv rejaları asosida shakllantirilgan bo'lib, bu orqali oliy ta'lim muassasalari pedagog kadrlarining sohaga oid zamonaviy ta'lim va innovatsiya texnologiyalari, ilg'or xorijiy tajribalardan samarali foydalanish, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini o'quv jarayoniga keng tatbiq etish, chet tillarini intensiv o'zlashtirish darajasini oshirish hisobiga ularning kasb mahoratini, ilmiy faoliyatini muntazam yuksaltirish, oliy ta'lim muassasalarida o'quv-tarbiya jarayonlarini tashkil etish va boshqarishni tizimli tahlil qilish, shuningdek, pedagogik vaziyatlarda optimal qarorlar qabul qilish bilan bog'liq kompetensiyalarga ega bo'lishlari ta'minlanadi.

Qayta tayyorlash va malaka oshirish yo'nalishining o'ziga xos xususiyatlari hamda dolzarb masalalaridan kelib chiqqan holda dasturda tinglovchilarning maxsus fanlar doirasidagi bilim, ko'nikma, malaka hamda kompetensiyalariga qo'yiladigan talablar o'zgartirilishi mumkin.

Modulning maqsadi va vazifalari

Tinglovchilarning tarjima yo'nalishi bo'yicha olgan nazariy bilimlarini yanada chuqurlashtirish, tarjimaning turli uslublarni qo'llab, badiiy matnlarni tahlil qila olish malakalarini rivojlantirish, ularni tarjimashunoslikka oid fundamental bilimlar asosini egallashga ko'maklashish, jahon olimlarining tarjimashunoslik fani sohasida yaratgan muhim nazariy tadqiqotlarini tahlil qilishga o'rgatish.

Tinglovchilarga zamonaviy tarjima metodlarini o'quv jarayoniga tatbiq etish, tarjima qilingan asarlarni asliyat bilan solishtirib tahlil qilish, tarjima tadqiqotlari metodlaridan unumli foydalana bilish, qilingan tarjima sifatini aniqlash mezonini o'rgatishdan iborat.

Modul mavzu va topshiriqlari

Tarjimashunoslikning dolzarb masalalari. Tarjimani modellashtirish muammolari. Situativ model. Tarjimaning semantik va transformatsion modellari. Otto Kadening uch bosqichli tarjima nazariyasi. Tarjima strategiyasi va amallari. Matnning tarjima oldi tahlili va tarjima natijalari tahlili. Tarjima turlari. Og'zaki va yozma tarjimada qo'llaniladigan asosiy usullari. Transformatsiya. Deformatsiya. Transliteratsiya. Generalizatsiya. Tarjimani amalga oshirish bosqichlari. Matn turi tarjima jarayonining asosiy omili va mezon sifatida. Matn tasnifi masalalari. Badiiy matn va tarjima mahorati. Ilmiy tarjima talablari. Ijtimoiy-siyosiy adabiyotlar tarjimasi. Uslubiy xatolar. Muallif uslubi va bayon turlari.

Turli xil interfaol metodlarga asoslangan kommunikativ vazifalar. Yozma nutqni boshqa til ko'nikmalari bilan uyg'unlikda rivojlantirishning asosiy omillari va shartlari. Tarjima jarayonida muammolarni aniqlash. Intellektual salohiyat va tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan topshiriqlar.

Maxsus fanlar bo'yicha tinglovchilar quyidagi yangi bilim, ko'nikma, malaka hamda kompetensiyalarga ega bo'lishlari talab etiladi:

Tinglovchi:

- tarjimashunoslikka oid fundamental bilimlar asosini;
- tarjimashunoslik sohasini puxta egallash va amaliyotda qo'llay olishni;
- jahon olimlarining tarjimashunoslik fani sohasida yaratgan muhim nazariy ishlarini tahlil qilishni
- tarjimashunoslik, til va tarjimaning o'zaro munosabatini;
- tarjimonning konsepsiyasi va strategiyasini;
- tarjimada illyuzionizm va shartlilikni **bilishi** kerak.

Tinglovchi:

- matnlar tarjimasini sharhlash;
- lug'at bilan ishlash;

- tarjima vositalarini tarjimashunoslik nuqtayi nazaridan tahlil qilish;
- tarjimashunoslik tadqiqiga yangi ma'lumotlarni kiritish;
- tarjimada noyob so'zlarni qo'llash **ko'nikmasiga** ega bo'lishi kerak.

Tinglovchi:

- tarjimashunoslikning taraqqiyot qonuniyatlari, sohaning nazariy masalalari, muammolari va uning o'ziga xos xususiyatlarini bugungi kun til taraqqiyoti nuqtayi nazaridan talqin etish;
- fanni o'qitishning zamonaviy interaktiv metodlaridan foydalanish;
- tarjimashunoslikning turli nazariyalarini qiyoslash va tahlil qilish;
- tarjimashunoslik nazariyalarini ilmiy faoliyati va amaliyotga tatbiq qilish;
- kasbiy, tilshunoslik va tarjimonlik faoliyatida tarjimashunoslikning dolzarb masalalarini hal qilish;
- tarjimashunoslik metodlarini qo'llay olish;
- talabalarining o'z-o'zini baholashga qaratilgan portfolioni ishlab chiqish **malakalariga** ega bo'lishi zarur.

Tinglovchi:

- chet tilini o'qitishning xorijiy metodikasi tajribasini tahliliy o'rganish, umumlashtirish, ularning yutuqlaridan ta'lim jarayonida foydalanish;
- kommunikativ kompetensiyani aniqlash xususiyatlariga mos nazorat metodini tanlash;
- testlarning kommunikativ kompetensiya darajasini aniqlash, test tuzish, uning sifat va samaradorligini aniqlash mezonlari bilish;
- test natijalarini aniqlash va baholash mezonlarini ishlab chiqish va ta'limga joriy etish kompetensiyalariga ega bo'lishi zarur.

Modulni tashkil etish va o'tkazish bo'yicha tavsiyalar

“Tarjima metodologiyasi va strategiyasi” kursi amaliy mashg'ulotlar shaklida olib boriladi.

Kursni o'qitish jarayonida ta'limning zamonaviy metodlari, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari qo'llanilishi nazarda tutilgan:

- darslarda zamonaviy kompyuter texnologiyalari yordamida prezentatsion va elektron-didaktik texnologiyalardan;
- o'tkaziladigan amaliy mashg'ulotlarda texnik vositalardan, ekspress-so'rovlar, test so'rovlari, aqliy hujum, guruhli fikrlash, kichik guruhlar bilan ishlash, kollokvium o'tkazish, va boshqa interaktiv ta'lim usullarini qo'llash nazarda tutiladi.

Modulning o'quv rejadagi boshqa modullar bilan bog'liqligi va uzviyligi

“Tarjima metodologiyasi va strategiyasi” moduli mazmuni o'quv rejadagi diskurs tahlili o'quv moduli bilan uzviy bog'langan holda pedagoglarning til ko'nikmalarini talab darajasida qo'llay olish malakasini orttirishga xizmat qiladi.

Modulning oliy ta'limdagi o'rni

Modulni o'zlashtirish orqali tinglovchilar til ko'nikmalarini mos ravishda amalda qo'llash malakasi va kasbiy salohiyatlarini rivojlantiradilar.

Modul bo'yicha soatlar taqsimoti

№	Modul mavzulari	Tinglovchining o'quv yuklamasi, soat			
		Auditoriya o'quv yuklamasi			Mustaqil ta'lim
		Jami	jumladan		
	Nazariy		Amaliy mashg'ulot		
1.	Tarjimashunoslikning dolzarb masalalari	6		6	
2.	Tarjima modellari	8		6	2
3.	Tarjima strategiyasi	6		6	
4.	Tarjima matnining struktur-tipologik turlari	8		6	2
		28		24	4

Amaliy mashg'ulotlar mazmuni

1-mavzu: Tarjimashunoslikning dolzarb masalalari

Tarjimaga o'qish va o'qitish zarurati. “Tarjima” tushunchasi. Tarjimashunoslikning tadqiq yo'nalishlari. Tarjimon. “Tabiiy tarjima”. “Sof ikki tillilik”. “Aralash ikki tillilik”. “Muvofiqlashtirilgan ikki tillilik”. “Subodinatsiyaga uchragan ikkililik”. “Tabiiy tarjimaga tug'ma qobiliyat”. Tilshunoslik sohasidagi tarjimashunoslik. Adabiyotshunoslik sohasidagi tarjimashunoslik. Mashina tarjimasi (amaliy, injenerlik tarjimasi). Axborot. Muqobilik. Tarjimaning umumiy nazariyasi. Tarjimaning xususiy nazariyasi.

Tarjimaning maxsus nazariyasi. Tarjima tanqidi. Tarjimaga o'qitish metodikasi.

2-mavzu: Tarjima modellari

Tarjima modellari. Situativ-denotativ model. Denotat. Vaziyat. Interpretatsiya, A – jo'natuvchi. V – adresat. T-tarjimon. X₁-xabar. RV - real voqelik. Tarjimaning semantik modeli. Tarjimaning transformatsion modeli. Ekvivalentlik. Mazmuniy komponentlar. Sema. Semantik tafovutlar, transformasion model, Transformasion grammatika, sintaktik qurilma, mantiqiy-sintaktik aloqa, ustki qurilmalar, markaziy qurilma, tahlil bosqichi, o'tkazish bosqichi, sintez yoki qayta tiklash bosqichi. Otto kadening uch bosqichli tarjima nazariyasi

Tarjimaning ikki bosqichi. Otto Kade tarjima modeli. Muloqot ishtirokchisi. Xabar jo'natuvchi. Qabul qiluvchi. Kod. Informasion mazmun. Aynilik. Invariant. Kommunikant.

3-mavzu: Tarjima strategiyasi

“Tarjima strategiyasi” tushunchasi. Tarjima amallari. Think aloud («ovoz chiqarib o'ylash»). X. Krings. Makrostrategiya. Mikrostrategiya

Matn tanlash. Matn tahlili uchun zaruriy ma'lumot. Matnning kommunikativ vazifasi. Tarjima matnini yaratish. Tarjima natijalari tahriri. Sovuqqonlik bilan hisob-kitob qila olish. (Rejalashtirish) malakasi. Ilhom (aniqrog'i, ijodiy intuisiya). Matn haqidagi tashqi ta'lumotlar. Manba. Resipiyent. Axborot tarkibi va uning zichligi. Kognitiv axborot. Operativ (rahbarlik qiluvchi) axborot. Emotsional axborot. Estetik axborot. Kommunikativ vazifa. Nutqiy janr. Tarjima tahriri.

4-mavzu: Tarjima matnining struktur-tipologik turlari

Og'zaki tarjima turlari. Yozma tarjima turlari. Tarjimada matnga ishlov berishning alohida ko'rinishlari. Tarjimadagi tez yozuv. Bashorat qila olish ko'nikmasi. Sinxron tarjima. Nazorat sinxroni. Videomatnning sinxronlashtirilishi. Qog'ozdan tarjima qilish. Kommunal tarjimon. Mashina tarjimasi. Moslashtirish (adaptatsiya). Stilistik ishlov. Mualliflashtirilgan tarjima va hammualliflik. Tanlangan tarjima. rezyume shaklidagi tarjima. Tarjimashunoslikda “usul” va “uslub” tushunchalari. Tarjima usullari. Transformatsiya. Leksik transformatsiyalar. Grammatik transformatsiyalar. Leksik-grammatik transformatsiyalar. Transkripsiya. Translitratsiya. Kalkalash. Leksik-semantik almashtirishlar. Konkretizatsiya. Generalizatsiya. Modulyatsiya. Ekvivalensiya. Sintaktik tenglashtirish. Gaplarni bo'laklarga taqsimlash. Gapni umumlashtirish. Grammatik almashtirish. Antonimik tarjima. Eksplikatsiya (tavsifiy tarjima). Kompensatsiya. Adaptatsiya. Badiiy tarjimaning boshqa tarjimalardan farqli jihatlari. Badiiy matn xususiyatlari. Badiiy tarjimada so'z muammosi. Tarjima san'ati. Adekvat tarjima. Badiiy matn. Badiiy tasvir vositalari. Tarjimada so'z qo'shish va tushirib qoldirish.

Ilmiy uslub haqida. Ilmiy matn tarjimasi xususiyatlari. Ilmiy tarjima muammolari. Terminologiya va tarjima. Ilmiy uslub. Ilmiy tarjima. Termin. Muqobil termin. So'zma-so'z tarjima. Tasviriy tarjima. Ma'no tarjimasi. Yangi atamalar yasash.

Ijtimoiy-siyosiy matn tushunchasi. Ijtimoiy-siyosiy terminologiya va tarjima. Ijtimoiy-siyosiy matnlar tarjimasining o'ziga xosliklari. Publisistika. Ilmiy til. Terminologiya. Qisqartma (abbreviatura). Ommaviy-axborot vositalari.

Uslub tushunchasining ma'no-mazmuni, qo'llanish doiralari. Muallif va mutarjim uslubi. Uslub qatlamlari. So'zlashuv uslubi. Badiiy uslub. Ilmiy uslub. Publisistik uslub. Rasmiy uslub. Yozuvchi uslubi. Tarjimon uslubi. Personajlar nutqi. Uslub qatlamlari.

O'QITISH SHAKLLARI

Mazkur modul bo'yicha quyidagi o'qitish shakllaridan foydalaniladi:

- noan'anaviy o'qitish (interaktiv, konferensiya, debat);
- davra suhbatlari (muhokama etilayotgan muammo va uning yechimi bo'yicha mantiqiy xulosalar chiqarish);

bahs va munozaralar (loyihalar yechimi bo'yicha dalillar va asosli raqamlar taqdim qilish, eshitish va muammolar yechimini topish qobiliyatini rivojlantirish).

BAHOLASH MEZONI

№	Baholash mezon	Maksimal ball	Izoh
1	Portfolio yaratish- 1,5ball Keys tuzish – 1,0 ball	2.5	Integrallashgan til ko'nikmalarini har biri bo'yicha aniq topshiriqlar bajariladi va baholanadi

II.MODULNI O'QITISHDA FOYDALANILADIGAN INTREFAOL TA'LIM METODLARI.

MULOQOT TRENINGI

Ushbu trening tinglovchilarda dars jarayonida mustaqil fikrlashga, o'z fikrini erkin holda bayon eta olishga hamda ularda bahslashish madaniyatini tarbiyalashga qaratilgan bo'lib, odatda bunday mashg'ulot tinglovchilarni kichik guruhlariga bo'lgan holda o'tkaziladi.

FSMU TEXNOLOGIYASI

Ushbu texnologiya munozarali masalalarni hal etishda, bahs munozaralar o'tkazishda yoki o'quv-seminari yakunida (tinglovchilarning o'quv seminari haqida fikrlarini bilish maqsadida), yoki o'quv rejasi asosida biron bo'lim o'rganib bo'lingach qo'llanilishi mumkin, chunki bu texnologiya tinglovchilarni o'z fikrini himoya qilishga, erkin fikrlash va o'z fikrini boshqalarga o'tkazishga, ochiq holda bahslashishga, shu bilan bir qatorda tinglovchilarni o'quv jarayonida egallagan bilimlarini tahlil etishga, qay darajada egallaganliklarini baholashga hamda tinglovchilarni bahslashish madaniyatiga o'rgatadi.

BLIS-SO'ROV TEXNOLOGIYASI

Blis- pedagogikada tezkor, bir zumlik ma'nosida ishlatiladi.

Bu texnologiyada tinglovchilarga o'rganilgan butun mavzu yoki uning ma'lum qismining asosiy tushunchalari va tayanch iboralari bo'yicha tuzilgan savollarga javob (og'zaki, yozma, biror jadval yoki diagramma ko'rinishida) berishlari taklif etiladi.

BLIS – O'YIN TEXNOLOGIYASI

Ushbu texnologiya tinglovchilarni harakatlar ketma-ketligini to'g'ri tashkil etishga, mantiqiy fikrlashga, o'rganayotgan predmeti asosida ko'p, xilma-xil fikrlardan, ma'lumotlardan kerakligini tanlab olishni o'rgatishga qaratilgan. Ushbu texnologiya davomida tinglovchilar o'zlarining mustaqil fikrlarini boshqalarga o'tkaza oladilar, chunki bu texnologiya shunga to'liq sharoit yaratib beradi.

SINEKTIKA METODI

Bu metod amaliy, seminarlar va laboratoriya mashg'ulotlari uchun qulay bo'lib, «aqliy hujum» metodiga yaqin. Bunda tinglovchi darsda qo'yilgan muammoni hal qilish yuzasidan analogiyaga asoslangan holda o'z fikrlarini, qarashlarini olg'a suradi. Bunda analogiya bevosita, shaxsiy, ramziy va xayoliy bo'lishi mumkin.

GALEREYANI AYLANISH METODI

Kichik guruhlarining barcha a'zolariga bitta muammo taklif etiladi. Har bir kichik guruh o'zlariga berilgan muammoga belgilangan vaqt ichida fikrlarini yozib, javoblari yozilgan varaqlarini boshqa guruh bilan almashtiradi. Javoblarni olgan guruh ularni baholaydi va tugal bo'lmasa o'z variantlari bilan to'ldiradi. So'ngra guruhlar fikrlari umumlashtirilib, eng yuqori ballga arziydigan to'g'ri va mukammal javoblar tanlab olinadi.

SINDIKAT METODI

Guruh uchta kichik guruhlariga bo'linadi. Bunda taklif etilayotgan topshiriq uch xil nuqtai nazardan hal etilish zarur.

SKARABEY TEXNOLOGIYASI

“Skarabey” interaktiv texnologiya bo'lib, u tinglovchilarda fikriy bog'liqlik, mantiq, xotiraning rivojlanishiga imkoniyat yaratadi, qandaydir muammoni hal qilishda o'z fikrini ochiq va erkin ifodalash mahoratini shakllantiradi. Mazkur texnologiya tinglovchilarga mustaqil ravishda bilimning sifati va saviyasini xolis baholash, o'rganilayotgan mavzu haqida tushuncha va tasavvurlarni aniqlash imkonini beradi. U, ayni paytda turli g'oyalarni ifodalash hamda ular orasidagi bog'liqliklarni aniqlashga imkon yaratadi.

SWOT- TAHLIL JADVALI TEXNOLOGIYASI

SWOT termini inglizcha kuchli, kuchsiz, imkoniyat, havf so'zlarining bosh harflaridan tuzilgan. Bu texnologiyadan tashkilot yoki biror korxonaning kelgusidagi strategik rivojlanish mexanizmlarini tahlil etishda foydalanish qulay.

DAVRA SUHBATLARI METODI

Davra suhbatida ma'ruzachi o'qituvchi bosh tashkilotchi bo'lib qoladi. Davra suhbatlari ko'pincha tinglovchilarga tanish yoki yaqin mavzularda o'tkaziladi. Davra suhbatlari mavzulari, rejalari, savollari tinglovchilarga avvaldan bir necha kun oldin tarqatiladi.

Tinglovchilar uchun mustaqil tayyorgarlik ko'rishga, ularni bir-birlari bilan avvaldan o'zaro fikr almashishga, kutubxona, internetdan ayrim ma'lumotlarni to'plash, qayta ishlash, kichik matn tuzish imkoniyati yaratiladi. Davra suhbatining afzalligi shundaki, har bir tinglovchi individual tayyorgarlik ko'radi. Har ikki tomon davrani o'tkazishga tayyorgarlik bilan keladi. Suhbatni o'qituvchi, goho lider tinglovchi olib borishi mumkin.

MUNOZARA METODI

Disput- bu ikki yoki ko'proq kishilarning keskin chegaralangan qoidalar doirasida og'zaki olib boriladigan bahsi, munozarasi, masala talashuvidir. Disput mavzusi tayyorgarlik ko'rish uchun o'tkazishdan oldin tinglovchilarga ma'lum qilinadi.

Tinglovchilarga bilim berishga mo'ljallangan disputda kamida bitta rais va ikki guruhning har biridan bir nafardan so'zlovchi qatnashadi. Disputni ochuvchi birinchi tinglovchi qo'yilgan taklifni ma'qullab chiqsa, ikkinchisi unga qarshi chiqadi, ya'ni opponent bo'ladi.

So'zlovchilarga 10 minutdan, har ikki guruhdan ikkitadan ortiq bo'lmagan qo'shimcha qilishga chiqadigan tinglovchilarning har biriga 5 minutdan vaqt beriladi. Ikki marta so'zga chiqishga ruxsat etilmaydi. So'zga chiquvchilarning barchasi raisga murojaat etishadi va uning qarori qat'iy bo'lib, disputning mavzudan chetga chiqib ketmasligini nazorat qiladi.

MUNOZARA LEKSIYA METODI

O'qituvchi leksiya o'qiydi, auditoriyaning savollariga javob beradi va o'z navbatida tinglovchilarga savollar bilan hujum qiladi. Bunday leksiyalarda tinglovchilarning faolligi ancha yuqori bo'ladi. Tinglovchilar soni 20 tadan ortiq bo'lmaganda munozarali leksiya metodi an'anaviy leksiyalarga qaraganda afzal bo'ladi, chunki bunday holda o'qitishning kichik guruhlarda qo'llaniladigan metodlarini tatbiq etishga keng imkoniyatlar tug'iladi.

TARMOQLAR METODI (KLASTER)

Fikrlarning tarmoqlanishi bu pedagogik strategiya bo'lib u tinglovchilarni biror-bir mavzuni chuqur o'rganishlariga yordam berib tinglovchilarni mavzuga taalluqli tushuncha yoki aniq fikrni erkin va ochiq ravshan ketma-ketlik bilan uzviy bog'lagan holda tarmoqlashlariga o'rgatadi.

Bu metod biron mavzuni chuqur o'rganishdan avval tinglovchilarning fikrlash qobiliyatini jadallashtirish hamda kengaytirish uchun xizmat qilishi mumkin. Shuningdek, o'tilgan mavzuni mustahkamlash, yaxshi o'zlashtirish, umumlashtirish hamda tinglovchilarning shu mavzu bo'yicha tasavvurlarini chizma shaklida ifodalashga undaydi.

III. AMALIY MATERIALLAR MAZMUNI

1-MAVZU

TARJIMASHUNOSLIKNING DOLZARB MASALALARI

Reja:

1. Tarjimaga o'qish va o'qitish zarurati
2. "Tarjima" tushunchasi
3. Tarjimashunoslikning tadqiq yo'nalishlari

Tayanch so'z va iboralar: *tarjima, o'rgatish, o'qitish, tarjimon, "tabiiy tarjima", "sof ikki tillilik", "aralash ikki tillilik", "muvofiglashtirilgan ikki tillilik", "subodinatsiyaga uchragan ikkililik", "tabiiy tarjimaga tug'ma qobiliyat", tarjima, tilshunoslik sohasidagi tarjimashunoslik, adabiyotshunoslik sohasidagi tarjimashunoslik, mashina tarjimasi (amaliy, injenerlik tarjimasi), axborot, muqobillik, tarjimaning umumiy nazariyasi, tarjimaning xususiy nazariyasi, tarjimaning maxsus nazariyasi, tarjima tanqidi, tarjimaga o'qitish metodikasi.*

1.1. Tarjimaga o'qish va o'qitish zarurati

XX asrning ikkinchi yarmida vaziyat o'zgardi, jamiyatda, ilm va fanda "informasion portlash" ro'y berdi. Insonlar, xalqlar o'rtasidagi almashinadigan axborot hajmi keskin ortib ketdi. Xaritada yangi davlatlar paydo bo'ldi, ko'plab xalqaro tashkilotlar, xalqaro harakatlar, davlatlarning mintaqaviy ittifoqlari tashkil etildi, natijada xalqaro aloqalar borasida ko'p ishlar amalga oshirildi. Ilmu fan sohasidagi inqilob turli mamlakatlar o'rtasida ilmiy axborotni almashinishga ehtiyoj tug'dirdi. Xalqaro savdo-sotiq, diplomatik faoliyat, xalqaro yozishmalar hajmi ham ortdi. Xalqlar orasidagi madaniy aloqalar kengaydi, xalqaro turizm ommalashdi. Insoniyat hayotida yuz bergan bu o'zgarishlar tarjimonlar va tarjimalarga bo'lgan ehtiyojning misli ko'rilmagan darajada ortishiga olib keldi. Tarjimon kasbi ommalashdi va ko'p miqdorda malakali tarjimonlarga ham ehtiyoj tug'ildi. Bunday tarjimonlarni maqsadli va rejali tayyorlash uchun ko'p mamlakatlarda bo'lajak malakali tarjimonlarni tayyorlovchi oliy ta'lim muassasalari ochildi.

Ammo bo'lajak tarjimonlarni tayyorlash uchun quyidagi uchta savolga javob berish kerak: nima uchun tarjimaga o'rgatish kerak, nimaga o'rgatish kerak va qanday o'qitish kerak.

Birinci savol ma'nisiz bo'lib ko'rinishi mumkin. Zero, yuqorida qayd etilganiday, tarjimonlarni tayyorlash jamiyatning yangi talablariga javob beruvchi muhim ijtimoiy vazifa sifatida maydonga chiqdi. Biroq tarjima qilishga o'rgatish imkoniyati va zaruriyatiga qarshi ikki xil zid e'tiroz ilgari suriladi. Bir tomondan, tarjima qilish uchun ikki tilni va tarjima matni predmetini bilish yetarli. Demak, tillarni o'rganish va turli sohalardagi bilimlarini ko'paytirish orqali inson tarjima qilishni o'rganadi. Aslini olganda, chet tilini o'rgatishning ilk bosqichlarida o'qituvchi o'quvchilarga chet tilidagi alohida jumlar yoki matn bo'laklarini ona tiliga yoki aksincha tipdagi tarjimoni bajarish vazifasini beradi. Va o'quvchilar tarjima qilishga maxsus o'rgatilmagan bo'lsalar-da, bu ishni bajarishga majbur bo'ladilar. Shu tariqa, tarjimaga maxsus o'rgatishga qarshi bo'lganlarning e'tirozi shundan iboratki, tarjima qilish ko'nikmasi til o'rganish jarayonida hamma ham yo'l-yo'lakay shakllanadi va chet tilini biluvchi har kim tarjimon bo'lishi mumkin. Ikkinchi tomondan, ushbu fikrga mutlaqo zid mulohazaga ko'ra, tarjima qilishga o'rgatib bo'lmaydi, chunki tarjima qilish qobiliyati musiqiy yoki adabiy qobiliyat singari xudo ato etgan tuhfa, shu sababli, shoir singari, tarjimon bo'lib tug'ilish kerak. Basharti tug'ma iste'dod bo'lsa –tarjimon bo'ladi, agar iste'dod tug'ma bo'lmasa, hech qachon yaxshi tarjimon bo'lib yetishmaydi. Shuning uchun faqat tanlangan kam sonli odamlargina tarjimon bo'lishi mumkin.

Bu ikki e'tiroz tarjimashunoslikning nazariy qarashlari bilan ham, amaliy natijalari bilan ham inkor etiladi. Albatta, "tabiiy tarjima" hodisalari mavjud, chet tilini biluvchi ayrim insonlar tarjima sohasida maxsus tayyorlovni o'tmagan bo'lmasa-da, chet tilidagi matn mazmunini tinglovchiga yetkazish qobiliyatiga ega. Ba'zi insonlarda tabiatan ato etilgan tarjimonchilik qobiliyati shu qadar rivojlangan bo'ladiki, ular hattoki yetarlicha darajada malakali tarjimoni qila olishadi. Hattoki ko'p vaziyatlarda "tabiiy tarjima" qobiliyati haqiqiy malakali kompetensiyaga zamin bo'lib xizmat qiladi. Biroq, tabiiy tarjima talablarga to'la javob bermaydigan, yetarlicha aniq bo'lmagan tarjima ekanligini ham unutmashlik darkor. Ayrim istisnolarni hisobga olmaganda tillarni va mavzu predmetini bilish malakali tarjimonga qo'yiladigan talablarni qoniqtirish uchun yetarli bo'lmaydi.

Ma'lumki, akademik L.V. Sherba ikki tillilikning ikki xil ko'rinishini farqlaydi: "sof ikki tillilik" va "aralash ikki tillilik". Keyinchalik tillar aloqalari nazariyasida ushbu termin mazmuniga yaqin – "muvofiglashtirilgan ikki tillilik" va "subodinatsiyaga uchragan ikkililik" atamaları paydo bo'ldi. "Sof ikki tillilik" tizimida ikki til tizimi inson ongida bir-biriga aloqada bo'lmay turib, mustaqil mavjud bo'ladi hamda o'zaro ta'sir qilmaydi. So'zlovchi har ikkala til tizimidan erkin foydalanadi, ammo bir tilga ikkinchi tilda muqobil izlab topishda, qiyinchilikka duch keladi. L.V. Sherbaning taxmin qilishiga ko'ra, bu ko'rinishdagi ikki tillilik chet tilini erta, kichik yoshdalgida, "murabbiya usuli" asosida shakllantirish mumkin. Bunda muayyan bir odam bola bilan faqat chet tilida so'zlashadi, qolganlar esa ona tilida gapiradi. "Aralash ikki tillilik" chet tilini keyinroq o'rganish boshlanganida, ya'ni insonda ona tili asosida o'z tushunchalari tizimi shakllanganida yuzaga keladi. Bunda chet tili birliklari ona tili birliklari orqali o'zlashtiriladi va ular inson ongida o'zaro muvofiglashadi. Bu ko'rinishdagi ikki til egasi mazkur tillar birliklari o'rtasidagi muqobillik munosabatini tez o'rnatadi, bir tildagi nutqqa ikkinchi tildagi so'z va iboralarni bemalol kiritib qo'llaydi. Ko'rinishdan, bu ikki tillilik "tabiiy tarjima"ga tug'ma qobiliyatga asoslanadi.

"Tabiiy tarjimaga tug'ma qobiliyat" tushunchasi anchadan biri ma'lum va chet tilini o'qitishda keng qo'llaniladi. O'quvchilarga chet tilidagi jummalarni tushunishini tekshirishda va o'rganilgan til birliklari hamda tuzilmalarini qo'llashga qaratilgan mashqlar shaklida tarjima topshiriqlari beriladi. Bunday o'quv tarjimalarida bir tildan ikkinchi tilga o'girish uchun tarjimonga tilga oid zaruriy bilimlarning o'ziga yetarli bo'lib, maxsus tarjima qilishga o'rgatish talab etilmaydi.

«Tabiiy tarjima» kundalik vaziyatlarda, masalan, chet tilini biladigan odam chet tilini bilmaydigan odam uchun mehmonxonada, magazinda, muzeyda vositachi tarjimon sifatida yordam berganida muvaffaqiyatli qo'llanilmoqda. Shunisi tushunarliki, na o'quv tarjimada va na kundalik tarjimada maxsus tayyorgarlik talab etilmaydi va bu yo'nalishda hattoki maxsus fandan dars berilishi ham ko'zda tutilmaydi.

Tarjimonlarni tayyorlovchi fanning yuzaga kelishi XX asrning ikkinchi yarmida yuzaga kelgan professional tarjimonlik faoliyatining ayrim xususiyatlari bilan bog'liq¹. Bu davrda tarjimon ishining sifatiga talab kuchaydi. Yuqori saviyada amalga oshirilgan tarjimalar asosida davlatlar miqyosidagi qarorlar qabul qilinadi, murakkab texnik operatsiyalar amalga oshiriladi, ko'p millionli shartnomalar tuziladi. Tarjimonning arzimagan xatosi ham jiddiy siyosiy munozaralar, texnik falokatlar yoki katta miqdordagi moliyaviy zararga olib kelishi mumkin. Badiiy tarjimalarga qo'yilgan talablar ham kuchaydi. Asar qahramonlarining ismlarini yoki voqea joylarini o'zgartirish, tarjima qilinayotgan asarni "to'g'rilash" yoki "ijobiyashtirish" maqsadida qo'shimchalar kiritishga izn berilgan erkin tarjimalarning davri o'tdi. Hozirgi zamonda tarjimondan asl asarning individual mualliflik uslubini saqlab qolish va aynan tarjimoni amalga oshirish talab qilinmoqda.

Ayni shu paytda tabiiy tarjimaga bo'lgan tug'ma qobiliyatning yuqori saviyadagi tarjima uchun yetarli emasligi ma'lum bo'lib qoldi. Ikki tilni yaxshi egallagan, hattoki tarjima predmeti haqida ma'lum darajada bilim va ma'lumotga ega odamlar ham tarjimonlik qila olmasliklari kunday ravshan bo'ldi. Bu esa tarjimonlarni yetishtirish masalasini kun tartibiga ko'ndalang muammo sifatida qo'ydi. Agarda avvallari kam sonli tarjimonlar amaliyotda zaruriy bilim va ko'nikmalarni hosil qilish yoki biror tarjima ustasining xususiy shogirdi sifatida ish olib borish orqali, ya'ni "tarjima qila turib tarjima qilishni o'rganmoq" tamoyili asosida tayyorlangan bo'lsa, yangi yuqori darajadagi kasbiy talablarga javob beradigan tarjimon mutaxassislarini ommaviy tarzda tayyorlash tarjimaga o'rgatish bo'yicha ta'lim yo'nalishlarini ochish, umumkasbiy, ixtisoslik va mutaxassislik fanlarini tayyorlash, ular bo'yicha o'quv dasturlari, o'quv qo'llanmalarini yaratish zaruriyatining dolzarb ekanligini ko'rsatdi.

Ammo, tarjima qilishga o'rgatish mumkinmi? Yuqori sifatli tarjimoni amalga oshirish chet tilini o'rganish jarayonida beixtiyoriy ravishda yuzaga keladigan "tabiiy tarjima" singari "tug'ma qobiliyat" emasmikin? Axir, bejiz tarjimonning mahorati va qobiliyati haqida ko'p gapirilmaydi. Ehtimol, yaxshi tarjimon bo'lib tug'ilish kerakdir?

Quyida biz tarjimaning maxsus bilimlar ko'nikmalarga ega bo'lishni taqozo etuvchi, ma'lum darajada hissiy yondashuv asosida reallashuvchi, nutqiy-fikriy faoliyatning anchagina murakkab ko'rinishi ekanligiga amin bo'lamiz. Bunday bilim va ko'nikmalarni egallash natijasida (o'qish jarayonida yoki uzoq muddatli amaliyot olib borish orqali) tarjimachilik sohasidagi muammolarni kerakli shaklda hal qilish bo'yicha hissiy qobiliyat shakllanadi. Albatta, bunday qobiliyatning shakllanishi va yuqori darajaga ko'tarilishi ko'p hollarda o'quvchining individual xususiyatlariga bog'liq bo'ladi. Ehtimol, tarjimachilik faoliyati bo'yicha tug'ma qobiliyat sohiblarigina yuqori natijalarga erishishi mumkindir. Alohida iste'dodli tarjimonlar maxsus tayyorgarliksiz ham yuqori saviyadagi mahoratni namoyish etgan holatlari ham kuzatiladi. Lekin bu boradagi tajriba tarjima qilish tug'ma qobiliyati bo'lmagan holatlarda ham bu yo'nalishda tahsil oluvchilar tarjimachilik sohasida yuqori malakalarga ega bo'lishi mumkinligini ko'rsatadi. Shak-shubhasiz, tahsil olishning muvaffaqiyati, bu holda o'quv jarayonini to'g'ri tashkil etish, o'quv dasturlarini va o'qitish metodikasini to'g'ri tanlashga bevosita aloqador bo'ladi.

Demak, tarjimoni alohida yo'nalish va fan sifatida o'qitish kerak bo'lib, tarjimonlik mahoratini faqat tug'ma qobiliyatga bog'lab bo'lmaydi. Bu holat umum tomonidan e'tirof etilgan haqiqat bo'lib, hozirda tarjimonlarni tayyorlaydigan oliy ta'lim muassasalarida tarjima nazariyasi va amaliyoti bo'yicha fanlar kiritilgan. Tarjima qilishga o'rgatish metodikasining asosida tarjima qilish va tillarni egallash qobiliyati insonda genetik jihatdan mavjud, shu bilan birga, har bir odamda ushbu qobiliyatlar turli darajada bo'lib, uni rivojlantirish va yuqori darajaga, hattoki mahorat darajasiga yetkazish mumkin, degan ishonch yotadi.

Tarjimaga o'rgatishning amaliy ahamiyati o'quvchilarda zaruriy tarjimachilik malakalarini shakllantirish bilan belgilanadi. Tarjimaga o'rgatishning, shuningdek, umumlingvistik va umumta'limiy vazifalari ham bor. Tarjima bilan shug'ullanish o'quvchilarda til birliklarining nozik semantik ma'no qirralari va konnotativ aspektlariga e'tibor qaratish, tillarning sistem tuzilmasi va faoliyat ko'rsatishdagi o'ziga xosliklarini, har bir til tomonidan yaratiladigan lisoniy manzaralar xossalari, turli til jamoalari vakillarining madaniyati va mushohada tarzidagi umumiyliklar va farqlarni ajratishga rag'batlantiradi. Tarjimonlik malakasining shakllantirilishi bo'lajak tarjimonlar shaxsining har tomonlama rivojlanishiga yo'l ko'rsatadi, ularda diqqatli, mas'uliyatli bo'lish, qo'shimcha manbalar va ma'lumotnomalardan foydalanish, tanlash, tez qaror qabul qilish, ko'plab lingvistik va ekstralingvistik omillarni aniqlash va qiyoslash hissiyotlarini shakllantiradi.

Tarjimonlarni yuqori malakali qilib tarbiyalash yuqori madaniyatni, keng ensiklopedik bilimni, keng qamrovli qiziqishlar, bilimlarning doimiy to'ldirilib borilishi, muloqotga kirishuvchanlik kabi talablarni qo'yadi. Bu belgilarning barchasi ikki tilda va ikki madaniyatda namoyon bo'ladi.

Tarjimaga o'rgatish ko'p hollarda talabalarning til tayyorgarligi bilan belgilanadiki, bu bilan bog'liq ravishda ikki o'quv vaziyati mavjud. Birinchi vaziyatda tahsil jarayonlarida asl nusxa tilida ham, tarjima tilida ham erkin so'zlashuvchi talabalar ishtirok etadi. Bu holatda tarjimaga o'rgatish sof tarjimonlik kompetensiyalarini shakllantirish, til vositalarini tillararo muloqotning turli bosqichlarida qo'llash, tarjimonlik ko'nikma va malakalarini rivojlantirishga yo'naltiriladi.

Ikkinchi vaziyatda tarjimaga o'rgatish tarjima tilini yetarlicha bilmagan talabalar uchun mo'ljallangan bo'lib, bunda butun o'qish jarayoni mazkur chet tilini o'qitish bilan parallel ravishda olib boriladi. Mazkur vaziyatda talabalarda yetarlicha til tayyorgarligining yo'qligini, tarjimonlik faoliyatiga o'rgatish chet tilini o'rganish bilan birgalikda olib borish kerakligini diqqat markazida tutishga to'g'ri keladi.

Tarjimaga nima uchun o'qitish kerak, degan savolga javob shu tariqa beriladi. Nimaga o'qitish kerak, tarjima kursining mazmuni qanday bo'lishi kerak, degan savollarga javob topish ham kam muammoga sabab bo'lmaydi.

Birinchi navbatda, har qanday o'quv fani mazmuni o'qishning yakuniy maqsadi va o'rganilayotgan predmetning o'ziga xos xususiyatlari bilan bilan belgilanadi. Tarjimonchilik faoliyatining mohiyati bo'lajak tarjimonlarni tayyorlash dasturining negizida yotuvchi tarjima nazariyasini tadqiq etish, o'rganish va tavsiflashga qaratiladi. Ammo tarjima kursining maqsadi talabalarga nazariy bilimlar yig'indisini yetkazishdan emas, balki yuqori malakali tarjimonlarni tayyorlashdan iborat. Shuning uchun ta'lim yo'nalishining katta qismi tarjimonlarning kasbiy tayyorgarligiga, ya'ni tarjima strategiyasi va texnikasining unsurlarini egallash,

¹ Bassnett S. Translation Studies. London. New Yore. 2002. –S.48-58.

murakkabligi turli darajada bo'lgan matnlarni o'g'irish tajribasini orttirishga qaratiladi. Bu ish negizida mutarjimning bilim va ko'nikmalarining hajmi va xarakterini belgilab beruvchi kasbiy kompetensiyasi konsepsiyasi yotadi.

Tarjimashunoslik fani mazmunining aniq tuzilmasi ushbu fanning oliy ta'lim muassasasi o'quv rejasida tutgan o'rni va unga ajratilgan soatlarga asosan quriladi.

Har qanday fanni o'qitishning natijalari nafaqat ta'limning maqsad va mazmunining to'g'ri tanlanishi, balki bu fanni qanday o'qitilishiga ham bog'liq bo'ladi. Tarjimaga o'qitishning metodikasi hozirga qadar ishlanmagan mavzu bo'lsa-da, bu borada ayrim fikrlar bildirilgan. Ularning ayrimlari quyida ham keltiriladi.

Tarjimaga o'qitishni tashkil etish usullari bir qancha farazlarga asoslanadi: .

1. Tarjima murakkab va ko'p qirrali aqliy faoliyat ko'rinishi bo'lib, turli maqsadlarga yo'naltiriladi, har xil sharoitlarda, turli usullar bilan, farqli omillar ta'sirida amalga oshiriladi.

2. Har qanday faoliyat singari, tarjima o'qish jarayonida ma'lum bir bilimlar, ko'nikmalar (muayyan harakatlarning ongli ijrosi) va malakalar (muayyan harakatlarning yarim avtomat yoki avtomat tarzda bajarilishi)ning reallashuvini talab etadi.

3. Tarjimonlik faoliyati tarjimon tomonidan ongli ravishda (asl matn tahlili va asosli xulosalar natijasida) yoki ichki hissiyotga tayanib amalga oshirilishi mumkin. Turli matnlarni farqli shart-sharoitlarda har xil tarjimonlar tomonidan tarjima qilishda ongga va ichki hissiyotga asoslanish darajasi ham tafvutlanadi. Ongga va ichki his-tuyg'ularga asoslangan holda tarjima qilish qobiliyati (tarjimon malakasi) ta'lim jarayonida va amaliyotda rivojlantirilishi mumkin.

4. Tarjimonlik malakasining reallashuvi tarjimondan yuqori darajadagi bilimdonlikni taqozo etadi. Bunda har tomonlama kognitiv va lingvistik bilimlar, keng umummadaniy aql-zakovat, zaruriy ruhiy sifatlar nazarda tutiladi. Ushbu sifatlarning barchasi tarjimaga o'rganish jarayonida rivojlantirilishi va rag'batlantirilishi zarur.

5. Tarjimaga o'rgatishdan maqsad – tarjimon har qanday vaziyatda ham avtomatik tarzda tatbiq etishi mumkin bo'lgan qandaydir me'yor, qoida yoki reseptlarni egallashi emas, balki tarjimaning tamoyillari, usullari va uslublarini o'rganish, aniq shart-sharoitlarda turli matnlar tarjimasida ularni to'g'ri tanlab ishlatish mahoratini shakllantirishdan iborat. Tarjima jarayonida mutarjim tomonidan hal qilinadigan xususiy vazifalar ikki xil – tipik va individual bo'lishi mumkin. Tipik vaziyatlarda tarjimon avvaldan o'ziga tanish bo'lgan tarjima usulini qo'llashi mumkin. Individual vaziyatlarda asl matnda tasvirlangan vaziyat va kontekstni hamda tarjimonlik strategiyasining umumiy tamoyillari negizidagi yangicha yondashuvlar talab etiladi. Tarjimada qay usulni qo'llash bo'yicha izlanish olib borish tanish uslubni qo'llash yoki uni o'zgartirib ishlatish yoxud umuman yangicha uslubda o'g'irish imkoniyatlarini ham o'z ichiga oladi.

6. Birlamchi asl matndagi axborot tarjimachilik faoliyatining ob'ekti hisoblanadi. Matn mazmuni (axborot) semantik va shakliy jihatdan tugallangan butunlik bo'lib, uning komponentlari o'zaro aloqador bo'lishiga qaramay muloqot uchun bir xilda ahamiyatli emas. Butun va bo'laklarning o'zaro munosabati tarjimaning turi va ko'zlangan maqsadiga ko'ra tarjima jarayonida farqli shakllarda namoyon bo'ladi. Matnning alohida unsurlari ahamiyati darajasiga ko'ra tarjimada nisbatan to'liq va aniq ifodalanishi mumkin. Shu ma'noda butun uning bo'laklariga qaraganda ko'proq yoki kamroq ahamiyatga ega bo'lishi (bo'lmasligi) mumkin.

7. Matnni tashkil etuvchi birliklar alohida olinganda tarjima ob'ekti emas, ammo ular orqali matn mazmuni shakllanadi. Ya'ni matndagi muayyan til vositalarining ishtiroki semantik ahamiyatga ega bo'lib, tarjima vazifalari xarakterini belgilab berishi va tarjima uchun alohida qiyinchiliklarni tug'dirishi mumkin. Bu ma'noda til birliklarining ma'nosini tarjimada berishda ularni matnning keng miqyosli mazmunining qismlari sifatida ifodalash muammosi vujudga keladi.

8. Ko'rsatilgan o'zaro munosabat tarjimaga o'qitishda qo'llaniladigan foydalaniladigan o'quv materiallarining xarakterini belgilab beradi. Birinchi navbatda, o'quv tarjimasini malakali tarjimon ishi darajasiga yaqinlashtirish imkonini beradigan turli tipdagi matnlar, ikkinchi o'rinda, eng kichik zaruriy kontekst tarjimasidagi tipik vazifalar va qiyinchiliklarni ajratishga ko'mak beradigan jumlar, matn parchalari qo'llaniladi.

9. Tarjimaga o'rgatish jarayonida o'quv materialini (matn, gap, so'z) o'g'irish usullari emas, balki tarjimaning tipik vazifalarini hal qilish usullari va individual ijodiy yechimlarni topish strategiyasi o'rganilishi zarur. Ayni ma'noda tarjimaga o'rgatish o'quv materialida tarjimaning tipik vazifalarini ajratish, umumiy tamoyillarni va ularni hal qilishning xususiy uslublarini shakllantirish qobiliyatini taqozo etadi. Tarjimaning turli ko'rinishlarida har bir tipi uchun umumiy tamoyillar va uslublar bilan bir qatorda spesifik usullar ham ishlatilishi mumkin.

10. Millatlararo muloqot xakteri asl matnning ayni bir bo'laklarining tarjimasi ko'p variantli bo'lishini taqozo etadi. Shu sababli, ta'lim jarayonida talabalar oldiga asl matnning yagona to'g'ri nusxasini yaratish vazifasi qo'yilmaydi. Shu bilan birga, ta'lim jarayoni o'quv tarjimalarini tanqidiy baholash va qabul qilib bo'lmaydigan nusxalarni inkor etish vazifalarini ham o'z ichiga oladi. O'qituvchi oldiga asl matn va tarjima matnini qiyosiy-semantik, kontekstual, lingvomadaniy va stilistik tahliliga asoslangan, nomaqbul nusxalarni ko'rgazmali rad etish vazifasi qo'yiladi. Bunday tahlil talabadan tarjimashunoslik va tilshunoslikning zarur atamalarini bilishni talab etadiki, mazkur bilimlar mutanosib nazariy fanlarni o'rganish orqali egallanadi. Talaba uchun noma'lum bo'lgan atamalar va tushunchalarga oid bilimlar tarjimashunoslik fanlarida o'qituvchi izohlari orqali to'ldirilib boriladi.

1.2.“Tarjima” tushunchasi

Tarjima insonlarning eng qadimgi faoliyat turlaridan biri hisoblanadi. Tillar o'rtasidagi farq insonlarni ushbu og'ir, biroq zaruriy mehnat bilan shug'ullanishiga sabab bo'lgan. Zero, tarjima xalqlar o'rtasidagi muloqot va ma'naviy qadriyatlar bilan almashinuv vositasi bo'lib xizmat qilgan va bugungi kunda ham xizmat qilmoqda.

“Tarjima” so'zi ko'p ma'noli bo'lib, uning ikki ma'nosini atama sifatida qabul qilishimiz mumkin. “Tarjima” atamasi bir tildagi mazmuni ikkinchi tilga muayyan til vositalari yordamida o'g'irish jarayoni bo'lgan aqliy faoliyatni bildiradi. Ushbu jarayonning natijasi – yozma yoki og'zaki tarjima matni ham “tarjima” atamasi orqali ifodalanadi. Bu ikkala tushuncha bir-biridan farq qilsa-da, dialektik aloqadagi bir butunlikni hosil etadi, ularning biri ikkinchisiz yuzaga kelmaydi. Shu o'rinda qayd etish kerakki, tilshunoslikda “tarjima”ga qaraganda keng ma'noli bo'lgan “ikki tilli kommunikatsiya” tushunchasi ham mavjud. Unda asosiy o'rinni lisoniy vositachilik egallaydiki, tarjima ham, qayta so'zlab berish ham, yozma bayon etish ham, moslashtirilgan jumlar ham aynan shu tushuncha tarkibiga kiradi.

Hozirgi paytda dunyo tillarida qo'llanilayotgan, masalan, roman tillaridagi traduction (*fr.*), traduccion (*ucn.*), traducao

(port.), traduzione (it.), “tarjima qilmoq” (traduire, traducir, traduzir, tradurre) va «tarjimon» (traducteur, traductor, tradutor, traduttore) tushunchalari, faqat XVI asrdagina paydo bo‘lgan. Bu davrgacha qayd etilgan tushunchalar boshqa so‘zlar bilan berilgan.

1. 3. Tarjimashunoslikning tadqiq yo‘nalishlari

Tarjimashunoslik sohasining taraqqiyotida uch asosiy yo‘nalish ko‘zga tashlanadi:

- tilshunoslik sohasidagi tarjimashunoslik;
- adabiyotshunoslik sohasidagi tarjimashunoslik;
- mashina tarjimasi (amaliy, injenerlik tarjimasi).

Tilshunoslar asosiy e‘tiborni tarjima jarayonini o‘rganish, tarjimaning gipotetik modellarini yaratish, asl matn va tarjima matnini solishtirish orqali leksik, grammatik va matniy muqobilliklarni aniqlash, tarjimashunoslik qonuniyatlarini aniqlash, asl matn mazmunini berishdagi tarjima usullarini tavsiflash, tarjimada ekvivalentlikni belgilovchi mezonlarni axtarish, tarjimaga o‘qitishning samarali usullarini aniqlash kabi masalalarni o‘rganishga qaratishdi.

Adabiyotshunoslar tarjimaning akseologik aspektlarini tadqiq etishni diqqat markazlarida tutishdi. Odatda ular badiiy asarlarni tarjimalari bilan solishtirib o‘rganish va tarjimaning asl nusxaga estetik nuqtai nazardan muqobilligi darajasini baholash, tarjima tilining ma‘naviy madaniyatning rivojida tutgan o‘rnini belgilash, tarjimaning davr axloqiy ehtiyojlariga mutanosibligi darajasini tahlil etish kabi masalalar bilan shug‘ullanishdi. Adabiyotshunoslar va badiiy adabiyot tarjimonlarining ko‘plab ishlari tarjimachilik faoliyatining kasbiy masalalarini o‘rganish, tarjimachilik sohasidagi tajriba almashinuv, ma‘lum bir tarjima asarlarning yutuqlari va nuqsonlarini baholashga bag‘ishlangan.

Mashina tarjimasi yo‘nalishi avtomatik tarzda tarjimoni amalga oshirish g‘oyasi kuchaygan bir davrda paydo bo‘ldi va amaliy ahamiyat kasb etdi. Bu yo‘nalish mashina tarjimasini modellashtirish muammolari bilan shug‘ullanadi, xususan, vositachi til yordamida tarjima qilish yoki uch bosqichli (analiz – qayta shakllantirish – sintez), tarjimoni modellashtirish, insonning tarjimonlik faoliyatini qoliplashtirish, lisoniy ma‘lumotga samarali qayta ishlov berish usullari topish, tilning sintaktik qurilmalarini aniqlash, leksik birliklar ma‘nolarini tavsiflash, ma‘lum bir elektron moslama uchun bir tildan ikkinchi tilga o‘girish dasturlari va algoritmlarini tuzish kabilar ham aynan mashina tarjimasi yo‘nalishining vazifalaridan sanaladi.

Mazkur yo‘nalishlar bo‘yicha olib borilgan ilmiy tadqiqotlardan adabiyotshunoslik va tilshunoslikka oid ishlarning bir-biri yaqin ekanligini ko‘rishimiz mumkin. Masalan, adabiyotshunoslikka oid masalalar tahlilida, xususan, badiiy asar tadqiqida tilshunos estetik baholar va adabiyotshunoslikdagi qarashlarga ham murojaat qiladi. Tarjima bo‘yicha tadqiqot olib borayotgan adabiyotshunosning tilshunoslik tushunchalariga e‘tibor qilmassligi mumkin emas. Shu sababli bu ikki yo‘nalishni bir soha – filologiya sohasida o‘rganish maqsadga muvofiq.

“Tarjima” atamasi tadqiqot maqsadlari va olimlariga qarashlariga bog‘liq ravishda ta‘riflangan. Masalan, «faqat nutqiy asar bo‘lgan matnlar xizmat qiladi», ayni chog‘da tarjima «bir til vositalari orqali ifodalangan mazmuni ikkinchi til vositalari yordamida to‘liq va to‘g‘ri ifodalash» qobiliyatidir. “Tarjima” bu, «nutqiy asar tuzilmasining qayta shakllanishi bo‘lib, mazkur faoliyat natijasida mazmun plani o‘zgaragan holda ifoda shakli o‘zgaradi, bir til ikkinchisi bilan almashadi». Tarjimaga denotativ yondashish tarafdorlarining fikriga ko‘ra, tarjima «asl matn tilida tavsiflangan denotatlarni tarjima tili yordamida bayon etishdir»; transformasion usul tarafdorlari tarjima – bu «boshlang‘ich til (asl matn tilining) birliklari tuzilmalarini tarjima tili birliklari va tuzilmalariga aylantirish» degan fikrni ilgari surishadi, semantik nazariya tarafdorlarining ta‘kidlashicha, tarjimaning vazifasi «asl matn va tarjima matni mazmunlari o‘rtasidagi muqobillik munosabatlari mohiyatini ochib berish»dan iborat.

“Tarjima” tushunchasiga quyidagicha ta‘rif beriladi: «ijtimoiy zaruriyat tufayli yuzaga kelgan, bir tildagi yozma yoki og‘zaki matnlarda ifodalangan axborot (mazmun)ni boshqa tildagi muqobil matn orqali yetkazish jarayoni va natijasi tarjima» hisoblanadi. Bu ta‘rifga qo‘shimcha izoh berish zarur.

Birinchidan, “axborot” deyilganda, asl matnning butun mazmuni, g‘oyasiga taalluqli bo‘lgan va tarjimada aks ettirish majburiy bo‘lgan barcha xususiyatlar, shuningdek, uslubiy, emotsional-ekspressiv, funksional, baho berish, janrga oid belgilar, asarning estetik yuki tushuniladi. Shu tarzda, axborot deyilganda, kibernetikada o‘rganiladigan emas, balki o‘lchanadigan tushunchalar anglashiladi. N.Vinerning qayd etishiga ko‘ra, «axborot – tashqi dunyoni bizga tanishtirish hamda hissiyotlarimizning unga moslashishi jarayonida qabul qilingan mazmun belgisidir». Boshqacha qilib aytganda, kibernetikada axborot bilan emas, balki axborotning mutanosib keluvchi so‘zlar, belgilar, ramzlar va boshqalar orqali moddiy ifodasi bilan ish ko‘rishadi. Axborot miqdorining kibernetik o‘lchovi ixtiyoriy belgi yoki ishoraning real mazmuni, so‘z orqali ifodaladigan ma‘no va hislardan ajralgan, ya‘ni aynan biz uchun bosh tadqiqot ob‘ekti bo‘lgan tushunchalardan ajralib chiqqan.

Ikkinchidan, “muqobillik” deyilganda, asl matnning janridagi o‘ziga xoslik, xususan, undagi turli-tuman axborotning tarjima matnida nisbatan eng to‘liq va aniq saqlangan ko‘rinishi tushuniladi. Faqatgina xizmat ko‘rsatuvchi tildagi ichki ma‘lumotlar tarjimada aks etmaydi, chunki ular faqat u yoki bu til tizimigagina xos bo‘lgan “bo‘sh” grammatik kategoriyalar haqidagi ma‘lumotni tashiydi (masalan, jins kategoriyasi, sifatlarning kelishik, son va jins kategoriyasi, ayrim olmoshlar). Tarjimaning asl matnga muqobilligi nisbiy tushunchadir. Muqobillik darajasi va spesifikasi tarjima qilinayotgan matnning janri va tarjima usuliga bog‘liq ravishda o‘zgaradi. Zotan, ilmiy, rasmiy, badiiy uslubdagi matnlar tarjimalariga ham turlicha talablar qo‘yiladi.

Tarjima nazariyasi yoki **tarjimashunoslik** sohasiga fan sifatida ko‘p vaziyatlarda quyidagi vazifalar qo‘yiladi:

- tarjima jarayoni va uning qonuniyatlarini o‘rganish;
- muayyan asl matnlar va ularning tarjimalarini solishtirish, natijalarni umumlashtirish va bir tizimga solish orqali turli darajadagi tillararo muqobillikni mohiyatini, xarakterini va doimiyligini aniqlash;
- tarjima usullari va uslublarini tavsiflash;
- tarjima nazariyasi va amaliyoti tarixini o‘rganish;
- milliy madaniyatning rivojidadagi tarjima rolini ko‘rsatib berish.

Tadqiqot obyekt o'laroq turli ko'rinishlardagi tarjima jarayoni, har xil uslubdagi tarjima matnlari va ularning asl nusxalari xizmat qiladiki, ularni qiyoslab o'rganish tarjima nazariyasining taraqqiyoti uchun ob'ektiv manba vazifasini o'taydi.

Tarjimashunoslikning bir necha asosiy bo'limlari mavjudligi e'tirof etiladi:

Tarjimaning umumiy nazariyasi tarjima jarayonining universal qonuniyatlarini tadqiq etadi, va umuman olganda, tarjima qilinayotgan matnlarning janriga bog'liq ravishda tillararo, uslubiy, funksional va boshqa muqobilliklarning nazariy asoslarini belgilash, og'zaki va yozma tarjimalar spesifikasini aniqlash kabi masalalarni tahlil etadi.

Tarjimaning xususiy nazariyasi ma'lum bir tildan boshqa bir tilga tarjima qilishning o'ziga xosliklari, aniq til birliklari va hodisalari o'rtasidagi muqobilliklar tiplari, okkazonal nutqiy muqobilliklar ko'rinishlari, tarjimonlarning individual uslublari va boshqalar masalalar bo'yicha tadqiqot olib boradi. Boshqacha qilib aytganda, bu soha «aniq bir tildan ikkinchi bir tilga tarjima qilish, shuningdek, materiallarning aniq ko'rinishi tarjimasi bo'yicha tadqiqotlar natijasining jamlanmasidir». Albatta, umumiy va xususiy tarjima nazariyalari o'zaro uzviy aloqadi. Tarjimaning xususiy nazariyalari boy empirik materialga asoslanadi va xulosalari bilan tarjimaning umumiy nazariyasini boyitadi. Albatta, umumiylik va xususiy ma'lum bir o'rinda o'zaro bog'liq bo'ladi.

Tarjimaning maxsus nazariyasi, deganda tarjimonlik faoliyatining turli ko'rinishlarini (yozma tarjima, og'zaki tarjima, sinxron tarjima, tadrijiy tarjima, abzas-jumlali tarjima va h.), shuningdek, tarjima qilinayotgan ishning janriga bog'liq (badiiy asar, ilmiy, texnik, publisistik asarlar) o'ziga xosliklar, qonuniyatlarni o'rganuvchi sohani nazarda tutiladi.

Tarjima nazariyasi va amaliyoti tarixi tarjimonlik faoliyatining asosiy yo'nalishlari va tarixiy bosqichlari, tarjimalarni davrlashtirish, tarjimaning mohiyati haqidagi tasavvurlarning tadqiqi, tarjima asarlarining milliy adabiyot taraqqiyotidagi roli singari masalalarni o'rganadi.

Tarjima tanqidi sohasi tarjimani qabul qilayotgan madaniyat uchun muhim ahamiyat kasb etadigan tarjimaning asl nusxaga mutanosibli darajasiga baho beradi. Bu yo'nalish odatda badiiy asar tarjimalari bilan shug'ullanadi va tarjimashunoslikning alohida ilmiy asoslangan bo'limi sifatida endi shakllana boshlandi.

Mashina tarjimasi nazariyasi tarjimashunoslikda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu yo'nalishda ish olib boruvchilar tabiiy tarjima jarayonini modellashtirish, tarjima qiladigan mashinalar, shuningdek, turli tillardagi leksik-grammatik va semantik muqobilliklar haqidagi ma'lumotni saqlovchi injenerlik moslamalarini yaratishga urinish kabi masalalarni o'rganishni maqsad qilishadi. Mashina tarjimasi nazariyasi informatika, kibernetika, matematika, semiotika singari sohalar natijalariga asoslanadi.

Tarjimashunoslik **tarjimaga o'qitish metodikasi** sohasi bilan chambarchas bog'liq. Bu soha bir tildan ikkinchi bir tilga yozma va og'zaki tarjima qilishning ko'rinishlari hamda tiplariga o'rgatishning eng maqbul usullarini ishlab chiqadi. Ayrim tadqiqotchilarning fikricha, zamonaviy tarjimashunoslikda yana ikki bo'lim mavjud: tarjima sotsiologiyasi, tarjima tahriri, tarjima tanqidi metodologiyasini o'z ichiga oluvchi **tarjima praktikologiyasi**, tarjimonlarni tayyorlash va tarjimonlar uchun o'quv qo'llanmalar yaratish masalalarini tadqiq etuvchi **tarjima didaktikasi** bu so'nggi tilga olingan bo'lim yuqorida qayd etilgan tarjimaga o'qitish metodikasi yo'nalishiga mos keladi.

Avval qayd etilganidek, tarjimashunoslikda inson ongida ro'y beradigan tarjima jarayoni ham, mazkur jarayonning natijalari bo'lgan nutqiy asarlar, matnlar ham tadqiq etiladi. Aynan tarjima materiallari tarjima jarayonining moddiy ko'rinishi bo'lib, kommunikativ va tarjimachilik qonuniyatlari, asl matndagi turli-tuman ma'lumotni tarjimada muqobil ifodalash usullari va uslublarini aniqlashga ko'mak beradigan qiyosiy tahlil uchun asos vazifasini ado etadi. Demak, tarjimashunoslik muayyan mavzular va ma'lum bir materiallar ustida ish olib borishda fanlararo yondashuvga ehtiyoj sezadi. Tarjimashunoslikda tilshunoslik, adabiyotshunoslik, tarix, sotsiologiya, psixologiya, etnografiya, semiotika, informatika va yana bir qator fanlar natijalaridan foydalaniladi. Ammo muhimi shundaki, tarjimashunoslik bir til jamoasining ma'naviy madaniyati asarlarini boshqa til jamoasiga yetkazish jarayonlarini tadqiq etish, yozma va og'zaki tarjimalarni asl matnlari bilan turli mezonlar asosida solishtirib o'rganishni mo'ljallaydi. Mazkur fikrlar tarjimashunoslikning tadqiqot ob'ekti inson ma'naviy madaniyatining jamiyatdagi ifodachilari bo'lgan til va matn bo'lgan gumanitar fanlar sirasiga kirishini yana bir bor dalillaydi.

2-MAVZU TARJIMA MODELLARI

Reja:

1. Tarjima modellari
2. Situativ-denotativ model

Tayanch so'z va iboralar: *model, denotat, situativ-denotativ model, vaziyat, interpretatsiya, A – jo'natuvchi, V – adresat, T-tarjimon, X₁-xabar, RV - real voqelik.*

2.1. Tarjima modellari

Tarjimaning zamonaviy lingvistik nazariyasining asosiy vazifalaridan biri tarjima jarayonining o'zini tavsiflash, ya'ni tarjimonning asl nusxa matnini tahlil etishi jarayonidan boshlab yakuniy tarjima matnini yaratishgacha bo'lgan xatti-harakatlarini bayon etib berishdan iborat. Bu o'rinda asl nusxa tilidan tarjima tiliga o'tish bosqichi va tarjima matnini qurishda tarjima tilidan foydalanish masalalari qiziqish uyg'otadi. Bunday tadqiqotlar natijalari sifatida **tarjima modellari** yuzaga keladi. Tarjima modelini «tarjima jarayonining amalga oshishi bosqichlarining shartli ifodasi», asosiy tarjimonlik bosqichlari va xatti-harakatlar aks ettiruvchi muayyan faraziy qurilma sifatida ta'riflash mumkin. Tarjima bosqichlari tarjimonning ongida reallashganligi sababli, uni kuzatish imkonsiz. Bu holat tarjimon xatti-harakatlarini tavsiflash muammosini yanada murakkablashtiradi. Aynan shu vaziyat tarjima modelining faraziy, taxminiy bo'lishiga sabab bo'ladi. Tarjima modellari to'la mavhum qurilma emas. Boshqa holatlarda bo'lgani singari, tadqiqotchi kuzatish imkonsiz bo'lgan tizimni («qora quti») o'rganar ekan, modelning realligi (uning izohlovchi kuchi) tizimning «kirish» va «chiqish» nuqtasidagi ahvolini solishtirish orqali tekshiriladi. Tarjima uchun ushbu

nuqtalar sifatida asl nusxa va tarjima matnlari xizmat qiladi. Basharti tarjima natijasi modelga muvofiq bo'lsa, demak, tarjima modeli ish beryapti. Albatta, bu holat, tarjimonning mazkur modelni ongli ravishda ishlatganini dalillamaydi².

Hozirgi kunda tarjima nazariyasida quyidagi modellar ko'proq e'tirof etiladi: situativ-denotativ model, transformasion model va semantik model.

2. 2. Situativ-denotativ model

Tarjimaning situativ-denotativ modeli barcha lisoniy belgilarning mazmuni real voqelikdagi narsa-hodisalar, munosabatlarni ifodalaydi, degan mulohazaga asoslanadi. Real voqelikdagi narsalarning tildagi ifodasi "denotat" deb nomlanadi. "Situatsiya" (vaziyat) esa real voqelikdagi denotatlar va ular o'rtasidagi munosabatlarning majumasidir. Demak, nutq bo'laklari real voqelikdagi ma'lum bir vaziyat haqidagi axborotni bildiradi.

Situativ-denotativ model asosidagi yotuvchi ikkinchi tamoyilni quyidagicha ta'riflash mumkin: insonlarning qaysi tilda gaplashishidan qat'i nazar bizni o'rab turgan voqelik umumiy bo'lganligi uchun, har qanday vaziyat umuman olganda ixtiyoriy tilning vositalari bilan tavsiflanishi mumkin. Ayni bir hodisalar turli tillarda har xil usullar bilan bayon etilishi mumkin, hattoki ma'lum bir xalqda mavjud bo'lmagan narsalarni ham til orqali tushuntirish mumkin.

Yuqorida bayon etilganlardan kelib chiqqan holda, **situativ-denotativ modelga** ko'ra tarjima jarayonini quyidagi tavsiflashimiz mumkin: asl matni (yoki uning bo'lagini) qabul qilishda tarjimon til belgilari va ularning aloqalarini tahlil etar ekan, ushbu belgilar qaysi denotatlarni ifoda etishini hamda mazkur denotatlar yig'indisi voqelikda qanday vaziyatni yuzaga keltirishini aniqlaydi.

Tarjimon ongida asl matnda bayon ettirilgan vaziyat haqida (voqelikning ma'lum bir bo'lagini aks ettiruvchi o'ziga xos manzara, rasm) tasavvur paydo bo'lgach, u ushbu vaziyatni boshqa til vositalari bilan tavsiflaydi.

Ushbu modelni ishlab chiqqan I.I.Revzin va V.Yu.Rozensveygning tushuntirishiga ko'ra "interpretatsiya" deb nomlangan jarayon quyidagi ko'rinishga ega:

A - jo'natuvchi,

V - adresat va

T-tarjimon bor.

A asl nusxa tilidan foydalanib, RV - real voqelikda mavjud bo'lgan ma'lum bir vaziyat haqida X₁-xabarini yuboradi. Tarjimon asl nusxa tilidan foydalanib X₁ va RV o'rtasidagi muvofiqlikni aniqlaydi. Keyin tarjimon tarjima tilidan foydalanib, asl matndagi vaziyat haqidagi yangi X₂ -xabarini yaratadi. X₂ xabarini V adresat qabul qilib oladi hamda tarjima tili tizimidan foydalanib, X₂ va voqelik o'rtasida mutanosiblikni o'rnatadi.

Boshqacha qilib aytganda, tarjimon ma'lum bir nutqiy ketma-ketlikni qabul qilib oladi, ushbu ketma-ketlikdan vaziyatga o'tadi, vaziyatni o'rganib chiqib, unga yetkazilgan xabardan chetlashadi va aynan ushbu vaziyatni diqqat markazda tutib, kitobxonga faqat shu vaziyat haqida ma'lumot yetkazadi.

Ushbu jarayonning nisbatan qisqaroq ko'rinishi tadqiqotlarda "sof tarjima" deb ham nomlangan. A - ma'lumot jo'natuvchi RV - voqelikdagi X₁-xabarini yuboradi, T-tarjimon xabarni qabul qilgach, vaziyatni o'rganishga o'tmaydi, balki vositachi tilga, ya'ni asl nusxa tili va tarjima tili o'rtasidagi muvofiqliklar tizimiga murojaat qiladi, keyin vositachi tildan tarjima tiliga o'tadi. Tarjima tili yordamida X₂ -xabarini shakllantiradi, ushbu xabar adresatni voqelikdagi vaziyatdan xabardor qiladi. Bu holda, ko'ramizki, tarjima ishi voqelikda mavjud bo'lgan vaziyatga bevosita murojaat qilinmasdan bajarilmoqda. Bir til tizimidan ikkinchisiga o'tish oldindan belgilangan muvofiqliklar sxemasi vositachiligida amalga oshirilmoqda. Ammo, bunda muvofiqliklar sxemasi belgilanganida har ikkala tilda ham mavjud bo'lgan voqelik va vaziyatlarni ifodalovchi kategoriyalarning hisobga olingan bo'lishi shart.

Situativ-denotativ model ayrim vaziyatlarda kuzatilgan dalillarni tushuntirib berishda qo'l keladi. Masalan, tarjima tilida asl nusxa tilidagi denotatni bildiruvchi til birligi mavjud bo'lmagan holatlar shular jumlasidandir. Ushbu holatda avvalombor tarjimon asl nusxa tilida mazkur belgi (so'z, birikma) orqali aynan qanday narsa - vaziyat izohlanayotganini aniqlaydi, keyin esa ushbu denotatni tarjima tilida imkon qadar aniqroq ifodalash uchun tarjimaning qaysi usulini qo'llashini hal qiladi.

Ushbu model asl nusxada tasvirlanayotgan vaziyat qaysi til vositalari bilan ifodalanganidan qat'i nazar, tarjima variantini tanlashda ma'lum bir darjada rol o'ynaganida ham tarjima jarayonini to'g'ri aks ettiradi. Asl matndagi vaziyatni aniqlagan tarjimon tarjima tilida mazkur holatni berish uchun faqat bir usul mavjudligini ko'rishi mumkin yoki bir necha usullar orasida umum tomonidan qabul qilingan, keng tarqalgan usulni tanlashi mumkin. Ehtimol, tarjimaning yagona maqsadi asl matnda noaniq yoki chala tasvirlangan holatni aniq tavsiflashdan iboratdir. U holda masala mohiyatini yaxshi anglagan tarjimon tarjima tili vositalari yordamida asl matndagi holatning aniq bayoniga erishish uchun qo'shimcha to'ldirishlar va o'zgartirishlar kiritishi mumkin.

Real voqelikka murojaat tarjima matnida odatiy muqobillarni qo'llash o'rinli yoki o'rinli emasligini aniqlashda muhim o'rin tutadi.

Situativ-denotativ modelning afzalligi shundaki, tarjimonning real voqelikka murojaat qilishi bilan bog'liq tarjimonlik jarayonlarini tushuntirish imkonini beradi. Ammo uning izohlash imkoniyati ham cheklangan. Asl nusxada aks ettirilgan vaziyatni tarjima tilida berish imkonsiz bo'lgan hollarda bu model "ish bermaydi". Chunki boshqa madaniyatga mansub bo'lgan kitobxon - adresat asarning asl nusxasida ifodalangan spesifik tushunchaning tarjima tilidagi tavsifini anglay olmasligi mumkin, natijada tillararo kommunikatsiya ro'y bermaydi. Asl matnda tasvirlangan vaziyat, uni tavsiflash usuli, shuningdek, til vositalari ma'nolarining asosiy qismi tarjimada saqlanganda ham situativ-denotativ model ushbu tarjima jarayonini tushuntirishga

^{2 2} Newmark P. A Textbook of Translation. New York. 2008. P. 45-52.

yaramaydi.

So'nggi fikrga qo'shilish qiyin. Chunki amaliyotda tarjimon har qanday holatda ham real voqelikka murojaat qiladi, zero, asl matnda nima haqida so'z ketayotgani, reallikning qaysi bo'lagi tasvirlanayotganini yetarlicha tushunmaslik juda kam holatlardagina muvaffaqiyatli tarjimaga to'sqinlik qiladi. Tarjimada vaziyatni tasvirlash usullari va til vositalari ma'nolarining ayrim qismining saqlanishi tarjima boshqa model asosida amalga oshirilganini bildirmaydi. Shunchaki tarjimon reallikning ushbu bo'lagi asl matnda va tarjima tilida bir xil uslubda tavsiflanayotganini anglagan (yoki his qilgan) bo'lib (Benim aqabeyim Istanbul'da oturuyor - Mening akam Istanbulda yashaydi), uni tarjimada berish uchun boshqacha uslubning izlashga hojat qolmagan. I.I.Revzin va V.Yu.Rozensveygning ta'kidlashicha, sof tarjima, ya'ni bir tildagi xabarning ikkinchi tilga berishda reallikka murojaat qilmaslik barcha tarjima faoliyatiga taalluqli bo'lsa-da, asosan sinxron tarjimada ko'proq kuzatiladi. Shu bilan birga, interpretatsiya (voqelikka murojaat) ko'proq badiiy asar tarjimasida uchraydi. Aslini olganda, tarjimaning har qanday jarayoni asl matnni qabul qilish, tahlil qilish va interpretatsiyadan iborat bo'lib, interpretatsiyaning maqsadi til belgilari ortidagi voqelikni aniqlashdan iborat. Yetarlicha anglanmagan asl matn tarjimaning obek'ti bo'la olmaydi.

Tarjimaning semantik modeli

«Ikki matn mazmuni o'rtasidagi ekvivalentlik (shu jumladan, turli tillardagi ikki matnda ham) mazkur matnlar mazmunini tashkil etuvchi barcha yoki ayrim mazmuniy komponentlar o'rtasidagi aynilikni yoki yaqinlikni nazarda tutishi»ga hech qanday shubha yo'q. Tarjimaning semantik modeliga ko'ra, tarjima jarayoni asl nusxadagi matnni mazmuniy unsurlarga (semalarga) ajratish va tarjima tilidagi aynan shunday mazmuniy komponentlarga ega birliklarni tanlash bosqichlaridan iborat.

Asl matnning har bir birligi tarkibiga kiruvchi oddiy semalar tarkibini aniqlash muammoni yuzaga keltiradi. Bu muammo differensial belgini aniqlash orqali hal qilinadi. Differensial belgini aniqlashda quyidagi ishlar bajariladi: bir tildagi ma'lum bir birlik mazmuni unga yaqin turuvchi va semantik aloqaga kirishuvchi boshqa bir birlik mazmuni bilan solishtiriladi.

Shunday qilib, tarjimaning semantik modeliga muvofiq, tarjimonning vazifasi kommunikativ jihatdan relevant bo'lgan ma'noviy elementlarni tarjimada yetkazib berishdan iborat. Tarjimadagi ekvivalentlik asl nusxa va tarjima matnlari mazmunidagi semalarning umumiyligiga asoslanadi. Bunday umumiylik semalar yig'indisi o'rtasida emas, balki alohida olingan semalar o'rtasida mavjud bo'ladi.

Tarjima semantik modelining imkoniyatlari keng. Bu model ikki matn o'rtasidagi semantik tafovutlar sabablarini ko'p vaziyatlarda tushuntirib bera oladi, shuningdek, tarjima variantini tanlash uchun asos bo'ladigan bir qator jiddiy omillarni ko'rsatib berishi mumkin. Shu bilan birga, bu modelning ham kamchiliklari bor. Bu model turli tillarda bir xil vaziyatni ifodalash uchun farqli semantik kategoriyalarni qo'llaganda ish bermaydi (instant coffee — tez eriydigan kofe). Semantik model obrazli ifodalar va turli assotsiatsiyalarni berish muammosini ham chetlab o'tadi. Matnning ko'p ma'noni ifodalashi mumkinligi, til birliklarining ko'chma ma'noda ishlatilishi kabi holatlarni ham hisobga olmaydi. Tarjima vositalarini tanlashda hal qiluvchi rolni o'ynaydigan kommunikatsiya maqsadi kategoriyasining tarjimaning semantik modeli doirasida nazarda tutilmasligi bu modelning asosiy nuqsonidir.

Tarjimaning transformatsion modeli

Tarjimaning transformasion modeli N.Xomskiyning transformasion grammatikasi qonun-qoidalariga asoslanadi. Transformasion grammatika leksemalarning umumiyligi va asosiy mantiqiy-sintaktik aloqalarni xarakterlovchi sintaktik qurilmalarning shakllanishi qoidalarini o'rganadi. Transformasion grammatikada mavjud qarashlarga ko'ra, barcha imkoniy sintaktik qurilmalarni cheklangan miqdordagi sodda, markaziy qurilmalar shakliga keltirish mumkin, binobarin bunday sodda qurilmalarda mantiqiy-sintaktik munosabatlar nisbatan tushunarli va anchagina ravshan. Ma'lum bir transformasion qoidalarga ko'ra markaziy qurilmalardan yasama, ustki qurilmalar hosil qilinadi. Masalan: «Ali Valini urdi» markaziy qurilmasidan anchagina ko'p transformatsiyalar shakllantirilishi mumkin:

Ali Vali tomonidan urildi.

Vali Alini urmoqda.

Ali Vali tomonidan urilmoqda

Alining Vali tomonidan urilishi.

Alini urgan Vali edi.

Vali urgan odam Ali edi.

Yoki boshqa bir misol: agarda «Bola kitob o'qiyapti» jumlasini markaziy qurilma deb olsak («bajaruvchi — harakat» predikativ qurilmasi), transformasion grammatika qoidalariga ko'ra quyidagi yasama qurilmalarni hosil qilish mumkin: «Bolaning kitob o'qishi», «Kitob o'qiyotgan bola», «Bola o'qigan kitob». Bu qurilmalarda «bajaruvchi — harakat» munosabati saqlanib qoladi.

Ustki qurilmalardan farqli ravishda markaziy qurilmalarda mazmuniy aloqa har doim aniq ifodalangan bo'ladi: narsalar har doim ot bilan, jarayon fe'l bilan ifodalanadi, sub'ekt har doir ega vazifasini bajaradi, ob'ekt hamisha to'ldiruvchi bo'lib keladi. Boshqacha qilib aytganda, «Ustki qurilmalarning markaziy qurilmalarga transformatsiyasi grammatik va semantik kategoriyalar o'rtasida ma'nodosh muvofiqliklarni belgilash yoki birlamchi matnning grammatik konstruksiyalarini ayni ma'nodagi interpretatsiyasini amalga oshirish usulidir».

Tarjimaning transformasion nazariyasiga ko'ra tarjima jarayoni uch bosqichdan tashkil topgan:

1) tahlil bosqichi — asl matnning ustki qurilmalari markaziy qurilmalarga aylantiriladi, ya'ni asl matn tili doirasida transformatsiya amalga oshiriladi;

2) o'tkazish bosqichi — asl nusxa tilidagi markaziy qurilmalarni tarjima tilidagi muqobil markaziy qurilmaga almashtirish (tillararo transformatsiya);

3) sintez yoki qayta tiklash bosqichi — tarjima tilidagi markaziy qurilma tarjima tilidagi ustki qurilmalar shakliga o'tkaziladi va kengaytiriladi, ya'ni tarjima matnining yakuniy tuzilmasi shakllantiriladi.

Har bir tildagi transformatsiyalar majmuasi perifrazalashning bir qator ko‘rinishlari mavjud bo‘lib, ular o‘rtasida uslubiy tafovutlar borligi hammaga ayon. Shu sababli oxirgi uchinchi bosqichda tarjima tilidagi uslubiy xususiyatlar, cheklovlarni ham nazarda tutish zarur.

Yu.Nayda tarjimanni sayohatchiga o‘xshatadi. Sayohatchi daryoning chuqur yoki sarkash joyidan kechib o‘tish o‘rniga oqim bo‘ylab tepaga yoki quyiga yurib, xavfsiz joyni topadi va nihoyat aylanma yo‘llar bilan daryoning u tarafidagi belgilangan joyga yetib boradi.

Tarjimachilik faoliyatini o‘rganishda transformasion modelni qo‘llashning bir qator afzal jihatlari mavjud. Xususan, ushbu modelning quyidagi ijobiy tomonlari:

- transformasion nazariya turli tillardagi tarjima nuqtai nazaridan o‘rtasida muqobillik munosabati belgilanishi mumkin bo‘lgan shakllarni qiyosiy o‘rganishga alohida e‘tibor qaratadi. Bu esa, o‘z navbatida ikki ma‘lum bir tillarning tarjima masalasidagi munosabatlari tizimini tavsiflash uchun nazariy bazani yaratadi;

- transformasion model tarjima sohasidagi transformatsiyaning turli ko‘rinishlarini aniqlashga imkon yaratadi;

- tarjima jarayonini til ichidagi transformatsiyalar bilan bog‘lash, so‘zsiz, katta qimmatga ega, chunki asl matndagi tarjima tilida muqobillariga ega bo‘lmagan lisoniy dalillar tuzilmasini tushuntirishga yordam beradi.

Tarjimaning boshqa modellari singari, transformasion modelning ham bir qator kamchiliklari bor. Jumladan:

- transformasion model uchinchi bosqichda qay tarzda imkoniy transformalar tanlanishini tushuntirmaydi (axir, ushbu modelga ko‘ra, transformatsiyalar alohida tillar doirasida amalga oshiriladi va demak, birlamchi va yakuniy qurilmalar bir-biridan mustaqil ravishda mavjud bo‘ladi);

- transformasion model analogik markaziy qurilmalarga aylanmaydigan qurilmalar o‘rtasidagi muqobillik munosabatini o‘rnatilishi masalasini izohlab bera olmaydi.

3) transformasion model “Fragile” — “Ehtiyot bo‘ling, oyna!” shaklidagi qurilmalar o‘rtasidagi muqobillik masalalari tushuntirib bera olmaydi. Daryoning narigi tarafiga o‘tish uchun qisqa yo‘l turganida, aylanma yo‘llarni izlab o‘tishga hojat yo‘q.

OTTO KADENING Uch BOSQICHLI TARJIMA NAZARIYASI

Tarjimaning ikki bosqichi

Tarjimaning ko‘plab an‘anaviy modellarida tillararo muloqot jarayonida tarjimaning ikki bosqichi aniq ajratiladi:

- tarjimon tomonidan asl matnni qabul qilish bosqichi

- tarjima matnini yaratish bosqichi.

«...tarjimada ikkita tarkibiy, ammo nomustaqil bo‘lgan bosqichni ajratish mumkin bo‘lib, bu bosqichlar ayrim qo‘shimcha tushuntirishlar bilan alohida ta‘riflanadi. Birinchi bosqichga asl matndan ma‘lumotni “sug‘urib” olish bilan bog‘liq bo‘lgan tarjimon xatti-harakatlari kiradi. Ikkinchi bosqichga tarjima tilidagi zaruriy til vositalarini tanlashning barcha jarayonlari kiradi». Ammo hech kim o‘rtada qandaydir oraliq bosqich, eng sirli, tarjimonning ongidagina amalga oshadigan va shu sababli kuzatib bo‘lmaydigan bosqich borligini inkor etmaydi. Bu aynan o‘sha, bir til belgilaridan ikkinchi til belgilariga o‘tish amaliyoti bajariladigan bosqich hisoblanadi. Nemis lingvisti va tarjimashunosi Otto Kade tarjima modelini xuddi shu shaklda taqdim etadi.

Otto Kade tarjima modeli

Tarjima kommunikatsiyasi jarayonining xususiyatlarini tadqiq etishga murojaat etishdan avval O.Kade oddiy, ya‘ni bir tildagi muloqotning asosiy belgilarini ko‘rib chiqadi. Uning yozishicha, oddiy muloqot ishtirokchilari (xabar jo‘natuvchi J va qabul qiluvchi Q) bir xid kodga ega, J ham ushbu koddan foydalanib, axborot yuboradi. Q qabul qiluvchi axborotni koddan xalos etib, undagi ma‘lumotni oladi. Bunda O.Kade “informasion mazmun” deganda biz uchun odatiy bo‘lgan, fikrning predmetlik-mantiqiy mazmunini emas, balki lisoniy ifodaning kommunikativ ahamiyatini nazarda tutadi. Ya‘niki, ma‘lumot yuboruvchining aniq bir niyatiga muvofiq ravishda nutqdagi belgilarning muayyan ketma-ketligi qabul qiluvchiga ma‘lum bir darajada ta‘sir ko‘rsatish xususiyatiga ega. O.Kadening fikriga qaraganda, fikriy ifodaning tinglovchiga (qabul qiluvchiga) ma‘lum bir ta‘sir ko‘rsatish qobiliyati va uning so‘zlovchi (ma‘lumotni jo‘natuvchi) maqsadiga taxminan muvofiqligi muvaffaqiyatli muloqot shartidir.

Muvaffaqiyatli muloqotning eng oddiy sharti J va Q o‘rtasidagi kodning ayniligi hisoblanadi. Bunda ma‘lumki, muloqot ishtirokchilari kodlari o‘rtasida to‘liq aynilik bo‘lmaydi. Bu quyidagicha aniqlanadi: birinchidan, til belgilari ma‘lum bir chegaralarda o‘zgarish imkoniyatlariga ega, demak, kodlarning mutlaq ayniligi til tabiatiga xos emas. Ikkinchidan, individuumlarning shaxsiy tajribasida (lisoniy planda ham, nolisoniy planda ham) tafovutlar mavjud bo‘ladi. Bu esa til jamoasining alohida vakillarida ideolektlarning yuzaga kelishiga sabab bo‘ladi. Uchinchidan, kodlarning aynan mos kelishiga bir til jamoasi doirasidagi alohida guruhlarining nutqiga ta‘sir ko‘rsatuvchi shevaga xos, mintaqaviy va ijtimoiy omillar ham xalaqit beradi.

Biroq, J va Q kodlari o‘rtasidagi mutlaq aynilikning mavjud emasligi muloqot ishtirokchilarining bir-birini tushunishiga

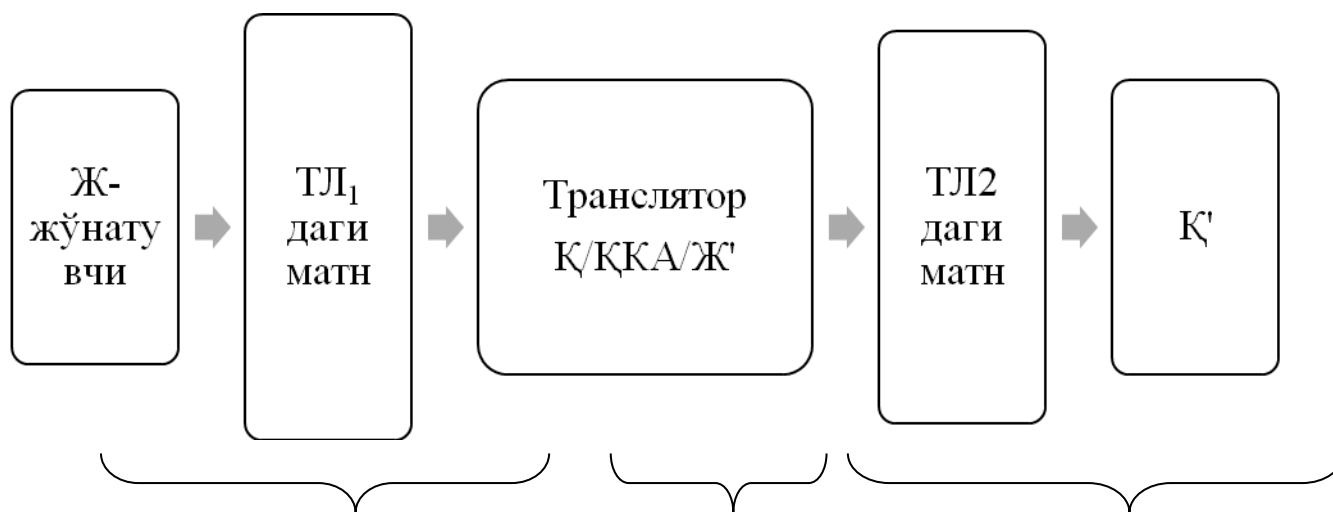
to'sqinlik qilmaydi, chunki ular qo'llaydigan kodlarning ma'lum bir qismi o'zgaras, invariant shaklga ega. Shu tarzda, kodlarning tengligi nisbiy o'lchov bo'lib, kodlarning nisbiy tengligi ikki kommunikant o'rtasidagi muloqotni ta'minlash uchun yetarli.

Ikki tilli muloqotning o'ziga xos jihati shundagi, J va Q bir xil kodlarga ega emas. TL₁dagi matnni TL₂ dagi matnga aylantirish orqaligina J va Q o'rtasidagi muloqotni ro'yobga chiqarish mumkin. Bunda tarjimaning vazifalari quyidagi jarayonlarni ado etishga qaratiladi:

- a)asl matndagi matnni qayta kodlashtirish uchun dekodlash;
- b)qayta kodlash, ya'ni kodlarni tor ma'noda almashtirish (TL₁dagi matn belgilari o'rniga TL₂ dagi kodlarni qo'yish);
- v) TL₂dagi matnni yaratish.

Bu vazifa ikki tilli muloqot ishtirokchilari bo'lgan J va Q o'rtasidagi oraliq a'zo sifatida maydonga chiquvchi T-tarjimon tomonidan amalga oshiriladi. J ga nisbatan u qabul qiluvchi vazifasini, yakuniy adresat Qga nisbatan vositachi-jo'natuvchi J vazifasini bajaradi.

O.Kadening ko'rsatishicha, T-tarjimonning qayta kodlashtiruvchi a'zo (QKA) sifatida ishlashi uning J-jo'natuvchi o'laroq faoliyat ko'rsatishi uchun zamin yaratadi. Aynan shu vazifasini ado etar ekan, tarjimon bir til belgilaridan boshqa til belgilariga o'tadi, aniqrog'i, TL₁ belgilarini TL₂ belgilari bilan almashtiradi. QKA vazifasining tarjimon tomonidan bajarilishi uning Q qabul qiluvchi o'rnidagi xatti-harakatlariga bog'liq bo'ladi. O.Kade tillararo muloqotdagi voqealarning ketma-ketligini aks ettiruvchi quyidagi chizmani e'tiborimizga havola qiladi:

Shu tarzda, ikki tilli muloqot quyidagi uch bosqichni o'z ichiga oladi:

1. J va T o'rtasidagi muloqot. T tarjimoni TL₁ axborotini qabul qiluvchi Q vazifasida qatnashadi.
2. T -tarjimoni tomonidan TL₁ kodlarini TL₂ kodlari bilan almashtirilishi (QKA vazifasining bajarilishi);
- 3.T va Q o'rtasidagi muloqot. Tarjimon Q-qabul qiluvchi uchun axborotni shakllantiradi va J-jo'natuvchi vazifasini bajaradi.

Chizmadan ko'rinib turibdiki, sof tarjima bu jarayonning faqat bir bo'lagi bo'lib, u ham bo'lsa, birinchi bosqichning ma'lum bir qismiga (tarjimon tomonidan J-jo'natuvchi yuborgan axborotni qabul qilish va dekodlash), butun ikkinchi bosqichga va uchinchi bosqichning ayrim qismiga taalluqlidir.

Ushbu modelning afzalligi shundaki, unda tillararo muloqotning barcha bosqichlari aniq ajratilgan va tarjimonning ko'p vazifalarni bajarishi ta'kidlangan. Tillararo kommunikatsiya faoliyatining tuzilmasi haqidagi bunday tasavvur uning har bir unsurida mavjud bo'lgan va tarjimaga bevosita ta'sir ko'rsatadigan barcha omillarni tadqiq etishga yordam beradi. O.Kadening modeli tarjimon faoliyatini u bajaradigan ishlarning ketma-ketligi nuqtai nazaridan ob'ektiv va asosli ochib beradi.

3-MAVZU TARJIMA STRATEGIYASI

Reja:

1. "Tarjima strategiyasi" tushunchasi
2. Tarjima amallari

Tayanch so'z va iboralar: tarjima strategiyasi, "tarjimon amallari", think aloud («ovoz chiqarib o'ylash»), X. Krings, makrostrategiya, mikrostrategiya.

5. 1. "Tarjima strategiyasi" tushunchasi

Tarjima amaliyotida "tarjima strategiyasi" tushunchasi anchadan beri mavjud. Bu tushuncha ostida ma'lum bir matnning tarjimasida tarjimon tomonidan qo'llaniladigan xatti-harakatlarning mohiyati va tartibi tushuniladi. Ba'zan bu vaziyatda "tarjimon amallari" tushunchasi ham qo'llaniladi.

Biroq “tarjima strategiyasi” tushunchasi tarjimashunoslik diqqatini soʻnggi paytlarda jalb etdi. Keyingi yillarda D. Seleskovich va M. Lederer, S. Bassnett-Makgayr va X. Krings kabilar bu masala bilan shugʻullana boshlashdi³. Tarjimadagi qoʻllaniladigan amallarning tahlilini birinchilardan boshlagan olim sifatida Yu. Xols-Myanttyarini tilga olish mumkin⁴. Tarjima strategiyasini ishlab chiqishga oʻrgatuvchi amaliy qoʻllanmalar ham mavjud. Eng mashhur amaliy qoʻllanmalardan biri X. G. Xenig va P. Kusmaulning «Strategie der Übersetzung» (5-nashri 1999 yilda chiqqan) kitobi boʻlib, unda boʻlajak tarjimonlar keng faktik materiallar misolida toʻgʻri qaror qabul qilishga oʻrgatiladi.

Shu bilan birga, “tarjima strategiyasi” tushunchasining nazariy asoslanganini kam holatlarda kuzatamiz. Ustiga-ustak, odatda strategiya haqidagi fikrlarda koʻproq yoʻl-yoʻriq koʻrsatuvchi tavsiyalar uchraydi.

Tarjima strategiyasining obʻektiv va subʻektiv komponentlarini aniqlash va bu tushunchaning mohiyatini belgilashga harakat qilamiz. Bu oʻrinda “tarjimon amallari” va “tarjima strategiyasi” tushunchalari oʻrtasidagi farqni belgilab olish kerak. “Tarjimon amallari” deganda, tarjimoni amalga oshirishda qoʻllaniladigan barcha imkoniy xatti-harakatlar yigʻindisini tushunamiz, “tarjima strategiyasi” deganda esa maʼlum bir matn (yoki matnlar majmuini) tarjimasi uchun tarjimon tomonidan ongli ravishda bu xatti-harakatlardan tanlab olib, ishlab chiqqan algoritmini nazarda tutamiz.

Yu. Xols-Myanttyarining taʼkidlashicha, tarjimadagi amallarning mazmuni birinchi navbatda ekspert sifatidagi kommunikativ faoliyatda emas, balki maʼlum bir niyatda boshqa odamlar uchun muayyan “mahsulot”ni (bunda u “dizayner mahsuloti” atamasini ishlatadi) yaratishda namoyon boʻladi⁵. Tarjimon amallariga berilgan bu tavsifga X. Risku tarjimonning respientlar bilan muloqotda bevosita ishtirok etishi zarurligini qoʻshimcha qiladi. Bu muloqot natijasida tarjimon respientga qanday matn kerakligini aniqlashtiradi⁶.

Tarjimon amallarini “dizaynarlik mahsuloti”ni yaratish jarayoni tarzida tavsiflar ekan, Yu. Xols-Myanttyari “matn dizayni” uchun zarur boʻladigan quyidagi amallarni sanab oʻtadi:

- “mahsulot” haqidagi oʻz tasavvurlarini va unga boʻlgan ehtiyojni aniqlashtirish;
- oʻz xatti-harakatlari rejasini tuzish;
- matnni yaratishni boshlash;
- bu jarayonni nazoratda tutish;
- tarjima usullarini izlash;
- topilgan materialni aynan shu vaziyatga moslashtirib oʻzgartirish;
- oʻz qarorlarini asoslash;
- oʻz xatti-harakatlarini muntazam ravishda moslashtirib borish⁷.

5.2. Tarjima amallari

Aksariyat tadqiqotchilar tarjima amallari va ularning qoʻllanilish ketma-ketligi (yaʼni strategiyalari) haqida oʻz fikrlarini bildirishar ekan, odatda yozma tarjimoni eʼtiborda tutishadi. Bu oʻrinda M. Lederer tomonidan sinxron tarjima materiallari misolida chiqqan xulosalari alohida ahamiyat kasb etadi. Unga koʻra, aksariyat vaziyatlarda tarjimon amallari tarjimonning har xil koʻrinishlari uchun bir xil ado etiladi. M. Lederer sinxronist tarjimon ishi davomida kuzatiladigan 8 xil amalni ajratadi:

- 1) Ogʻzaki nutqni qabul qilish.
- 2) Eshitilganni anglash.
- 3) Asl matndan olingan birliklarning anglangan maʼnolarini avvalgi bilimlar bilan birlashtirish.
- 4) Kognitiv xotira asosida tarjima tilida jummalarni shakllantirish.
- 5) Jummalarning unsurlarini avtomatik tarzda reallashadigan bevosita muqobillarini qoʻllash orqali chet tilida tiklash.
- 6) Verbal xotira orqali jumla unsurlarini tiklash (anglangan tushunchani ifodalash uchun soʻz izlash).
- 7) Tarjimonning oʻz nutqiga quloq solib tekshirishi.
- 8) Oʻrab turgan muhitning anglanishi⁸.

Qayd etilgan amallardan faqat yettinchisi “tarjimonning oʻz nutqiga quloq solib tekshirishi” yozma tarjimada ishlatilmaydi. Qolgan amallar ozmi-koʻpmi darajada, ayrim hollarda maʼlum bir shaklda oʻzgargan holda qoʻllaniladi. Ogʻzaki nutqni qabul qilish yozma matni qabul qilishga oʻxshash boʻladi, biroq yozma tarjimada koʻrish reseptorlari ishga tushadi. Yozma tarjimada matn birliklari tushunchalarini tarjimonning oldingi bilimlari bilan birlashtirilishi tarjimon tomonidan nafaqat avvalgi, balki keyingi matndan anglangan maʼnoviy birliklarni ham qamrab oladi. Oʻrab turgan muhiyatni anglash amalini yozma tarjima uchun situativ vaziyatni anglash deya moslashtirish mumkin.

Qayd etish kerakki, hattoki sinxron tarjimada ham alohida tarjimon amallari maʼlum bir tartibda bajariladi, albatta, ular bir paytda ham bajarilishi mumkin. Masalan, ogʻzaki tarjimada vaziyatni tushunish va qabul qilish ustma-ust va bir paytda

³ Seleskovich D., Lederer M. *Interprete r p o u r traduire.* – Paris, 1987; Bassnett-McGuire S. *Translation Studies.* – Methuen; London and New York, 1980; Krings H. P. *Wasinden Kopfenon Übersetzem vorgeht.* – Tübingen, 1986;

⁴ Holz-Manttari J. *Translatorisches Handeln. Theorie und Methode.* – Helsinki, 1964.

⁵ Holz-Manttari J. *Evolutionare Translationstheorie // Die Evolutionare Erkenntnistheorie im Spiegel der Wissenschaften.* – Wien, 1996. – S. 306-332.

⁶ Risku H. *Constructivist Consequences: Translation and Reality // New Trends in Cognitive Science.* – Wien, 1997.

⁷ Holz-Manttari J. *Textdisign – verantwortlich und gehirngerecht // Traducere navem. Festschrift für Katharina Reiss zum 70. Geburtstag / Hrsg. J. Holz-Manttari, Ch. Nord.* – Tampere, 1993.

⁸ Lederer M. *La traduction simultanee. Experience et theorie.* – Paris, 1981.

qo'llanilishi mumkin, shunday bo'lsa-da, anglash qabul qilishdan avval ro'y berishi mumkin emas. Bir qator olimlar tarjima jarayonini bosqichlar sirasi sifatida ko'rishadi. Masalan, J. Delil quyidagi 3 bosqichni ajratishni taklif etadi: anglash, qayta ifodalash, tahlilning tasdiqlanishi, bunda har bir bosqich yanada o'z ichida kichikroq bosqichlarga bo'linadi⁹. S. Bassnett-Makgayrning fikricha, muqobil tarjimani yaratishning kafolati bo'lgan tarjimon amallarining ob'ektiv mavjud bo'lgan aniq tartibi mavjud.

Tarjimon amallariga va ularning ketma-ketligiga yuqorida berilgan ta'riflarda "tarjima strategiyasi" haqidagi tasavvur yashiringan. Haqiqatda asl "tarjima strategiyasi" tushunchasiga birinchi bo'lib X. Krings e'tibor qaratgan. **think aloud** («ovoz chiqarib o'ylash») metodikasini qo'llash orqali to'plangan tajriba materiallariga asoslanib, "tarjima strategiyasi" tushunchasi ostida aniq tarjimaga oid muammoni hal qilishga qaratilgan tarjimonning ongli rejalarini tushunishni taklif etadi. X. Krings tarjima strategiyasining ikki turini tasniflash fikrini ilgari suradi: Makrostrategiya – bir qator tarjima masalalarini hal etish usullari majmuini hamda mikrostrategiyani – bir vazifani hal qilish usullari majmuini ajratadi. Makrostrategiya nuqtai nazaridan tarjima jarayonida muallif 3 bosqichni ajratadi: tarjima oldi bosqichi, sof tarjima va tarjimadan keyingi bosqich. Bir qator tarjimonlarning guvohligiga ko'ra, birinchi va uchinchi bosqich fakultativ, ya'ni ixtiyoriy xarakterga ega.

X. Krings, xususan, chet tiliga tarjima qilish va chet tilidan tarjima qilishda tarjima strategiyalari algoritmi farqlanishi mumkinligini qayd etib o'tadi. E'tiborga molik jihati shundaki, chet tiliga o'girishda, tarjimon chet tilini to'liq (ona tili darajasida) egallamaganligi sababli muqobillarni topishda qiynaladi, shuning uchun unga ko'pincha muqobilni aniqlash ishini osonlashtirish maqsadida asl matn tilida fikrni qayta ifodalashga to'g'ri keladi. Chet tilidan o'girishda, aksincha, tarjimon mukammal biladigan ona tilidagi lug'at boyligidan tanlab qo'llashi kerak bo'ladi.

. Matn tanlash

Tasavvur qilaylik, tarjimon ro'parasida asl matn va oq qog'oz yoki kompyuter monitori turibdi. Uzoq vaqt, tarjimon malakali mutaxassis bo'lib yetishmaguncha, matnni olib bir chekkadan tarjima qilib ketaverish ishtiyoqi "qitiqlab" turadi. Matn bilan tanishishga vaqtni sarflashga hojat bormi, axir vaqt bu ishsiz ham taxchil!

Ammo vaqt o'tib, tajriba ortgach, qaytanga bu tartibdagi tarjimada zamon ko'p talab etilishini anglaysiz. Chunki uch-to'rt sahifani tarjima qilib bo'lgach, birdaniga ma'lum bo'ladi: matndagi sub'ektiv baholi so'zlar neytral so'zlarga almashtirilgan, matn tili rasmiy emas, balki so'zlashuv nutqiga yaqin uslubda yozilgan, atamalarni ham bu darajada ilmiylashtirishga hojat yo'q edi, balki hammaga tushunarli ilmiy-ommabop so'zlarni tanlash lozim edi. Endi matnni tahrir qilib, to'g'rilab chiqish kerak bo'ladi. Tahrir qilish jarayonida u yoki bu so'zni takroran ishlatgan-ishlatmaganini esda tutish qiyin bo'ladi, qaytariqlar boshlanadi, uslub "oqsoq"lana boshlaydi. Natijada bu tarjima qoralama nusxa bo'lib qoladi. Shu sababli, tarjimaga tayyorgarlik ko'rib, keyin kirishish har tomonlama foydaliroq bo'lishi ayon bo'ladi.

Bu esa, albatta matnga oldindan ko'z yugurtirib chiqish zarurligini bildiradi. Agar kitobni tarjima qilish mo'ljallangan bo'lsa, turli joylarini varaqlab, o'qib ko'rish kerak, keyin matnning bir necha bo'laklarini tanlab olib, maxsus tayyorgarlik tahlilini o'tkazish kerak. Bunday tahlilning vazifasi tarjima qilinishi kerak bo'lgan matnning o'ziga xos xususiyatlarini aniqlashdan iborat. Bundan tashqari, buyurtmachining maqsadini va tarjimaning kimga mo'ljallanganini bilib olish ham foydadan xoli bo'lmaydi. Faqat ana shu bosqichdan so'ng tarjima qilish bosqichiga o'tish zarur. Shu vaziyatda tarjimani qayta o'zgartirishga hojat bo'lmaydi. Shu tariqa, xatolarga, anglashilmovchiliklarga yo'l qo'yadigan ekstensiv usul o'rniga maqbul bo'lgan intensiv yo'l taklif etiladi.

Biroq insonga xos bo'lgan o'z-o'ziga ishonish tuyg'usi tarjimonning sarkashlik qilishiga sabab bo'ladi. Tarjimon taxminan shunday fikr yuritadi: "Tilni juda yaxshi bilaman, so'z boyligim ham yuqori darajada. Chet tilidagi uslubni nihoyatda yaxshi his qilaman. Matnni bir boshdan tarjima qilaversam, ichki tuyg'uim ham yo'l ko'rsatadi".

Darhaqiqat, ba'zida haqiqatda ham ichki tuyg'u yordam beradi. Va boshqalar (yoki tarjimonning o'zi): "Bu senbop matn, qanday tarjima qilishni darrov his qilasan", -deyishadi. Boshqa safar tarjima qilishda muqobillarni tanlashda adashadi. U holda: "Bu senbop matn emas, bunday matnlarni tarjima qilish uchun tug'ilmagansan," – deyishadi. Afsuski, yetarlicha tajribali bo'lmagan tarjimonlar o'z johilligi sababli bu safsataga ishonishadi. Har qanday matnni tarjima qilish mumkin. Shunchaki, yomon tayyorgarlik ko'rgan, tajribasiz tarjimonlar bo'ladi, xolos. Aslida, bor-yo'g'i talab etiladigan narsa – yelkada ko'tarib turgan hushyor bosh bo'lsa bo'lgani!

Hushyor bosh va hayotiy tajribalar har qanday kasbdagi yuqori malaka uchun ilhom va sovuqqonlik bilan hisob-kitob qila olish (rejalashtirish) malakasi zarurligini ko'rsatadi. Sovuqqonlik bilan hisob-kitob qila olish (rejalashtirish) malakasi – avtomatlashtirish darajasiga yetkazilgan sayqallangan kasbiy ko'nikmalar bo'lsa, ilhom (aniqrog'i, ijodiy intuisiya) – kasbiy ko'nikmalardan "o'sib" mukammallashtirish, kerakli usullarni tanlash, ularni birlashtirish qobiliyatidir. Bu shunday hissiyotki, yagona to'g'ri yechim go'yoki o'z-o'zidan, o'ylanmasdan paydo bo'lgandek tuyuladi, aslida esa hamma narsa allaqachon anglangan bo'ladi va tahlil bosqichini o'tkazib yuborilgan bo'ladi. Bunday yechimlarga yetishish yo'lini bosib o'tish uchun ba'zi tarjimonlarga ko'p vaqt talab etiladi, boshqalarning miyasida esa fikr "yarq" eti paydo bo'ladi. Biroq matn ustida butun diqqat-e'tiborni to'plab, "ko'milib" ishlanmasa, bu bosqichni bosib o'tib bo'lmaydi. Agar bu bosqich bosib o'tilsa, har qanday so'z boshqalarni tanlash uchun ishora qiladi. O'shanda haqiqatan ham tarjima ilhom bilan tug'ilyotganday tasavvur uyg'otadi.

Sovuqqonlik bilan hisob-kitob qila olish (rejalashtirish) bosqichini bosib o'tishga harakat qilar ekanmiz, tarjimaga tayyorlanish uchun talab etiladigan matnlarning tahliliga zarur bo'lgan asosiy aspektlarni belgilab olamiz.

Matn tahlili uchun zaruriy ma'lumot

Matn haqidagi tashqi ta'lumotlarni to'plash. Matn haqidagi qaysi asosiy tashqi ma'lumotlarni bilishi zarur?. Ularni kelajakda hisobga olish darkor. Bular – matn muallifi, matnning yaratilish payti va nashr bo'lish vaqti, qaysi asosiy manbadan olinganligi (gazeta, jurnal, ensiklopediya). Ushbu tashqi ma'lumotlar tarjimada nimani tushirib qoldirib bo'lmasligi haqida o'ylanma beradi. Masalan, o'tgan asrga taalluqli matn tarjimasida arxaizmlarni qo'llash, ya'ni eskirgan so'zlar va sintaktik qurilmalar, grammatik shakllarni ishlatish afzalligini ko'rsatadi. Publisistik, ilmiy-ommabop matnlarda, memuarlar matnlarida esa asl matn muallifi uslubini hisob olish kerak. Bu belgi tarjimada invariantga kiritiladi. Asosiy manba (tarjima matni olingan manba) va tarjima qilinishi

⁹ Delisle J. L'analyse du discours commethode de traduction. – Ottawa, 1984.

mo'ljallangan matnning undagi joylashish o'rni qanday matnni o'g'irishimiz kerakligini aniqlashga ko'mak beradi.

Tarjima buyurtmachisining xohishlarini hisobga olishni ham tashqi ma'lumotlarni to'plash bosqichiga kiritamiz. Buyurtmachiga nafaqat tarjima, balki yo'l-yo'lakay matnga ishlov berilishi – tanlangan tarjimani amalga oshirish, uslubni o'zgartirish, moslashtirish va boshqalar talab etilganda, ayniqsa, muhim ahamiyat kasb etadi. Boshqa vaziyatlarda, tarjimondan muqobil tarjima (aniq) tarjima talab etilsa, u asl matn tipiga asoslanadi¹⁰.

Manbani va resipientni aniqlash. Matn kim tomonidan (kimning manfaatlari uchun) va kim uchun yaratilganini aniqlash muhim ahamiyat kasb etadi. Agar matn manbasi va o'quvchisi noto'g'ri belgilansa, tarjima matnida anglashilmovchiliklar yuzaga kelishi mumkin. Masalan, rasmiy xat ko'rinishidagi matn aniq muallif nomidan yozilgan, hattoki xat oxirida imzosi ham bo'ladi. Biroq xat firma nomidan, firmaning manfaatlari yo'lida yozilgan, demak, haqiqiy manba firmadir. Ensiklopediyadagi maqolaning muallif bor, biroq haqiqiy manba tahririyat hisoblanadi. Chunki ensiklopedik maqolada aks etgan ma'lumotlar insoniyat tomonidan e'tirof etilgan, umum tomonidan qabul qilingan fikrlardan tashkil topadi (masalan, ma'lum bir shahar, muayyan bir olim yoki yozuvchi haqidagi maqolaga diqqat qiling.).

Resipientni, ya'ni matnning kimga mo'ljallanganligini aniqlash osonroq. Bu ma'lumot asosiy manba annotatsiyasida yoki kirish qismida ko'ratilgan bo'lishi mumkin (kitob bo'lsa, so'z boshida, jurnal bo'lsa, tahririyat murojaatida). Boshqa vaziyatlarda ushbu ma'lumot keyingi tahlillarda aniqlanadi. Bu bosqich nima uchun kerak? Gap shundaki, matnning kimga mo'ljallanganligini bilish tarjima matnida qaysi uslubdan foydalanish uchun ko'rsatma bo'ladi. Masalan, matn bolalar uchun ko'zlangan bo'lsa, sodda sintaktik qurilmalarni qo'llash kerak, bolalarga monand sodda, yorqin so'zlar, bolalarbop obrazli so'zlarni saqlab qolish kerak. Basharti matn mamlakatning katta yoshdagi aholisi uchun mo'ljallangan bo'lsa (maishiy asbob uchun yo'riqnoma, ensiklopedik maqola), u holda turli sodda sintaktik qurilmalarni ishlatish mumkin, lekin tor mutaxassislikka oid so'zlar, shevaga oid so'zlarni ishlatishdan qochish kerak.

Manba haqidagi to'g'ri tasavvur muhim ahamiyatga ega. Asosiysi, bu tasavvur nimani berishida: muallif nomining ko'rsatilishi har doim ham uning individual uslubini ifoda etmaydi. Masalan, kundalik gazetadagi axborot muallifi nomi har doim ham ko'rsatilishi mumkin, biroq bu holat ma'lumotni ma'lum bir mas'ul shaxsga biriktirish uchun kerak bo'ladi.

Axborot tarkibi va uning zichligi. Matnga singdirilgan ma'lumot turi ham muhim ahamiyatga ega. Har bir tarjimaga mo'ljallangan matndagi to'rt tipdagi axborotni aniqlash zarur. Buni rasmiy xat misolida ko'rib chiqaylik.

Birinchi o'rinda matndagi kognitiv ma'lumotni aniqlash kerak. Tarjima qilinayotgan rasmiy xatda **kognitiv axborot**, ya'ni tashqi dunyo haqidagi ob'ektiv ma'lumotlar bormi? Albatta, bor. Bu xat muallifi, firmalar nomlari, mahsulotlar nomlari, ularni yetkazish muddatlari, yetkazish shartlari. Bu ma'lumotlarning barchasi xatda o'ziga xos shaklda rasmiylashtiriladi. Birinchi navbatda, ular atamalar – neytral ma'noli, monosemantik, sohaga doir so'zlar orqali beriladi. Bu, tarjima uchun yo'l-yo'riqdir! Demak, tarjimada bir ma'noli muqobil ishlatilishi kerak. Ikkinchi muhim xususiyat: matnda kognitiv ma'lumot yozma adabiy tilda bayon etilgan bo'ladi (rasmiy uslub, ilmiy uslub – aniq bir vaziyatlarda yozma nutq me'yorlari turli nom oladi, lekin mohiyati, belgilari bir xil bo'ladi). Asl matnda bu xususiyatni ko'rib, tarjimada ham neytral yozma adabiy til me'yorlariga amal qilinadi. Agar tarjima qilinayotgan rasmiy xatda adresat uchun buyruq, farmoyish, ko'rsatma mavjud bo'lsa, ya'ni **operativ (rahbarlik qiluvchi) axborot** bo'lsa, unda matn ma'lum bir til vositalari bilan – buyruq maylidagi fe'llar, zaruriyat yoki imkoniyat semantikasini bildiruvchi fe'lli qurilmalar, modal so'zlar bilan ifodalanadi. Tahlil natijasida bu shakllar aniqlansa, tarjimada mos keluvchi shakllar bilan ifodalash kerak.

Endi rasmiy xatda **emotsional axborot**, ya'ni bizning hissiyotlarimiz uchun yangi ma'lumot bormi, yo'qmi, shunga diqqat qilamiz. Ha, mavjud. Bu salomlashish va xayrlashish so'zlari, xatda ifodalangan fikr va baho emotsional axborot hisoblanadi. Albatta, rasmiy xatda emotsional axborot rasmiy etiket bilan chegaralangan, "silliqlangan". Shu sababli, shaxsiy xatda uchraydigan, emotsional bo'yoqdor so'zlashuv nutqiga xos vositalar, masalan, "juda xursand bo'ldim", "chin dildan tabriklayman" kabi jumlar rasmiy xatda ishlatilmaydi.

Demak, tarjima uchun muhim qarorga kelimiz: emotsional axborot emotsional bo'yoqdor leksika orqali beriladi, biroq bu vositalar rasmiy etiket doirasida cheklangan bo'ladi.

Va, nihoyat, rasmiy xatda **estetik axborot** bormi? Bu matn go'zallikni his qilishga imkon beradimi? Unda maxsus vositalar — metafora, vazn, qofiya, so'z o'yini, ritmika, g'aroyib erpitetlar bormi?

Yo'q, biz estetik axborotning belgilarini rasmiy xatni ko'rmaymiz.

Demak, rasmiy xatning axborot mazmunini tahlil etish bizni bu matnni qanday qilish bo'yicha aniq xulosalarga kelishimizga yordam berdi.

Tarjimaning amaliy tajribasi shuni ko'rsatadiki, tarjimonga ko'pincha turli tipdagi axborotlar aralashgan matnlarni tarjima qilishga to'g'ri keladi. Masalan, reklamada to'rt tipdagi axborot o'ziga xos shaklda birikkan holda namoyon bo'ladi. Bunda kognitiv axborot – firma nomi, mahsulot nomi, uning o'lchamlari va narxi, operativ axborot – mahsulotni sotib olishga bevosita da'vat yoki bilvosita – hayotning yangi qadriyatlariga ega bo'lishga chaqiriq, emotsional axborot mahsulot sifatining orttirilgan ijobiy bahosi, og'zaki so'zlashuv nutqiga yaqin jumalarning yangrashi, estetik axborot – so'z o'yini, qofiya, iboralar, qaytariqlarning qo'llanilishida ifodalanadi.

Shunday bo'lsa-da, inson muloqotni osonlashtirish uchun o'ylab topgan tarkibdagi matnlardan tashqari bir tipdagi axborotni yetkazishga xoslangan matnlar mavjud. Masalan, ilmiy matn kognitiv axborotni yetkazishga, maishiy muloqotga oid matn emotsional axborotni ifodalashga, badiiy matn estetik axborotni aks ettirishga xizmat qiladi. Aynan shunday matnlar tarjimasi strategiyasini belgilash tarjimonga oson. Biroq bu matnlar bir tipdagi axborotni tamomila "sof" ko'rinishda aks ettirmaydi. Hattoki, eng ilmiy matnda ham emotsional axborotning bir qatrasini aks etishi mumkin. Biroq shuni muhimki, axborotning turi tarjimada lisoniy vositalarni tanlash uchun yetakchi rol o'ynaydi. Tarjima strategiyasi deb nomlangan tarjimon amallari majmuasini belgilash uchun ham axborotning tipini aniqlash zarur.

Matnning axborot mazmunini tahlil etishda tarjima uchun muhim o'rin tutadigan o'lcham – **matnning zichligi** o'lchami mavjud. Turli matnlarni ko'zdan kechirar ekanmiz, masalan, ensiklopedik maqolalarda ko'plab qisqartmalar ishlatiladi, sintaktik qurilmalarda ikkinchi darajali bo'laklar tushirib qoldiriladi va hokazo. Ushbu holat matnda axborot zichligining ortiqqligini

bildiradi va tarjimada buni ifodalash uchun o'xshash vositalarni qo'llash kerakligiga ishora qiladi. Qayd etish kerakki, axborot zichligining ortiqchiligi faqat kognitiv axborot turiga xos, biroq axborot zichligining ortiqchiligi (masalan, qisqartmalar) badiiy matnda qo'llanilishi hamda bu vosita estetik axborot ko'rsatkichi bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Matnning kommunikativ vazifasi

Kommunikativ vazifa. Matnning axborot mazmuni tarkibi aniqlangach, keyingi bosqichga qadam qo'yish kerak – matnning kommunikativ vazifasini belgilab olish. Bu vazifa har xil bo'lishi kerak: yangi muhim ma'lumotlarni yetkazish, o'zining haqligiga ishonirish, aloqa o'rnatish va hokazo.

Ko'pincha kommunikativ vazifalar uyg'unlikda ifodalanadi: yangi ma'lumotlarni xabar qilish va uni sotib olishga ishonirish, ayni paytda matnning tuzilishi orqali zavq, qoniqtirish hosil qilish (reklama). Bu vazifalarni belgilab olish tarjimonga tarjimadagi asosiy belgilarni ajratib olishga yordam beradi.

Nutqiy janr. Yuqorida bayon etilgan tarjima oldi tahlillarining aspektlari matnning qanday shakllantirilganligi haqida to'liq tasavvur hosil qilish uchun yetarli emas. Agar matnning qaysi nutqiy janrga taalluqli ekanligini belgilasak, yakuniy tasavvur hosil qilinadi. Insoniyat matnlarning o'z tarixi, o'z an'alariga ega bo'lgan turg'un tipik shakllarini ishlab chiqqan. Qayd etish kerakki, bu tipik shakllar, ayrim istisnolarni hisobga olmasa, baynalminal xarakterga ega, ya'ni ma'lum bir tilga bog'liq emas. Zero, tarjima oldi tahlili har qanday til uchun joriydir aytaylik, intervyu yoki ilmiy ma'ruza nutqiy janri o'zbek tilida ham, turk, yapon tillarida ham bir xilda shakllantiriladi. Nutqiy janrlar bilan funksional stilistika shug'ullanadi, shuning uchun tarjimon bu soha va nutqiy janrlar bilan alohida tanishib chiqishi lozim.

Nutqiy janrning tarjima oldi tahlillarida aniqlangan xususiyatlarining barchasini tarjimada hisobga olish shart emas. Masalan, tarjimonning qo'lidan tarjimada matn abzaslarini o'zgartirish, monologni dialog bilan almashtirish, uchinchi shaxs tilidan qilingan bayonni birinchi shaxs bayoniga o'tkazish kelmaydi. Biroq bularning barchasi birgalikda nutqiy janr tizimini tashkil etadi hamda tarjimada nimani (qaytariqlar, emotsional bo'yoqdor leksika va boshqalarni) ifodalashni bilish uchun ayni tizimni to'laligicha bilish kerak.

Og'zaki tarjimada tarjimon tahlili. Og'zaki tarjimada vaqt taxchilligiga qaramay, bu vaziyatda ham tarjimon ma'lum bir strategiya asosida ish ko'radi. Mazkur strategiyani belgilash uchun ham oldin muayyan tahlillarni amalga oshirish kerak. Chunki tarjimani boshlashdan avval, matnni bevosita qabul qilishdan avval, tarjimon matn haqidagi boshlang'ich ma'lumotlarni oladi. Buyurmachidan olingan bu boshlang'ich ma'lumotlarga tayangan holda tarjimon matnning murakkabligi darajasi, xususiyatlari, atamalar mavzui, tarjimada qaysi usullarni qo'llashi haqida ma'lum bir xulosaga keladi. Bular og'zaki matnning tahlili hisoblanadi. Bu tahlil tarjima ishi boshlangunicha bajariladi va tarjima jarayonida davom ettiriladi. Og'zaki matn tahlili alohida vaqtni talab etmaydi, malakali tarjimonda bu amalning ijrosi avtomatlashgan bo'ladi.

Og'zaki tarjimadagi matn tahlili yozma matn tahlili sxemasiga o'xshaydi, faqat og'zaki matnda o'ziga xos yetakchi belgilarning turli-tumanligi cheklangan bo'ladi hamda vaqt taxchilligi asnosida bajarilganligi sababli invariantni saqlash darajasining past bo'lishiga yo'l qo'yadi.

Har qanday vaziyatda manba ham, resipient ham aniq bo'lishi kerak. Manba axborotni xabar qiladi va o'zi taqdim etayotgan insonlar guruhi nomidan fikr yuritadi. Misol uchun, radio orqali yetkazilayotgan axborot axborot agentligi nomidan yetkaziladi va ayni paytda hukumatning nuqtai nazariga muvofiq bo'lishi yoki zid kelishi mumkin. Rasmiy nutq ijtimoiy tashkilot nomidan, hamkasblar jamoasi nomidan jaranglashi mumkin. Intervyuni bank direktori, sportchi, siyosatchi va boshqalardan olish mumkin. Manbani to'g'ri belgilash matnda qo'llaniladigan lisoniy vositalarni, birinchi navbatda leksikaning mavzuiy yo'nalishini aniqlashga ko'mak beradi.

Intervyu janrida manbani tavsiflash murakkablashadi, chunki manba nafaqat guruh vakili sifatida, balki shaxs sifatida ishtirok etadi. Bu o'ziga xos lisoniy vositalar qo'llanilishida (adabiy til me'yorlaridan chetga chiqish, kutilmagan leksikaning ishlatilishi, matnda ortiqcha allyuziyalarning ishlatilishi va b.) namoyon bo'ladi. Tarjimon esa tarjimada bunday lisoniy vositalar uchrashini bilishi kerak.

Og'zaki matn yozma matnga qaraganda resipientga – tinglovchiga ko'proq moslashgan bo'ladi. Agar tinglovchilar ma'lum bir soha bo'yicha mutaxassislar bo'lsa (masalan, quruvchilik, suvni tozalash moslamalar sohasi bo'yicha), matnda kasbiy malakaning yuqori darajasiga mo'ljallangan o'ziga xosliklar uchrashi mumkin. Axir ushbu yo'nalishdagi ilmiy maqolaning yozma matnini qabul qilishda biz ma'lumotnomalar, lug'atlar yordamida yetishmayotgan bilimlarimizni to'ldirishimiz mumkin, og'zaki tarjimada esa bu bilimlarni tayyor holda, aktiv lug'at zaxiramizda saqlashimiz darkor. Boshqa tarafdin, og'zaki matnni yetkazishdagi mimika va ohangdagi emotsional axborotning mavjudligi tarjimonga matn mazmunini osonroq qabul qilishiga yordam beradi.

Demak, tarjimon tarjima tinglovchilarining o'ziga xos xususiyatlarini taxminan belgilab olishi kerak.

Keyingi navbatda mazkur matnning kommunikativ vazifasi haqida aniq tasavvurga ega bo'lish muhim ahamiyatga ega. Bu og'zaki tarjimaning uchinchi bosqichidir. Matn janrlariga muvofiq ravishda tarjimon quyidagi tipik holatlarga duch kelishi mumkin: axborot yetkazuvchi xabarning vazifasi manba nuqtai nazari asosida kognitiv ma'lumotni yetkazishdan iborat. Rasmiy nutqda ham axborot yetkazish vazifasi bor, ham operativ – rahbarlik qilish vazifasi bor, chunki emotsional vositalar tarafdorlarni jalb qilishga xizmat qiladi. Intervyuda qayd etilgan vazifalarga reklama qilish vazifasi ham qo'shiladi.

Manba, resipient, kommunikativ vazifa aniqlangan tahlilning to'rtinchi bosqichida tarjimon mazkur janrdagi matn tarjimasida qo'llaydigan aniq lisoniy vositalarni tanlashi kerak bo'ladi. Birinchi uch bosqichda matn spesifikasi haqida aniq tasavvur hosil qilingach, bu vazifani ado etish qiyin emas, biroq vaqt taxchilligini e'tiborga olsak, bu paytda tarjimon bo'lajak matniga ko'z yugurtirib, mavzuini bilishi va tahlilni amalga oshirishi kerak bo'ladi. Qayd etib o'tish kerakki, tarjima sifati ko'p hollarda tarjimonning tarjima oldi tahlilini nechog'lik bilishiga bog'liq bo'ladi. Takroran ta'kidlash kerakki, yetakchi lisoniy vositalar majmui deyarli har doim barqarordir.

Asosiy lisoniy vositalarga to'xtalib o'tamiz. Barcha janrlar uchun tarjimaning dominant - til adabiy me'yoringing og'zaki ko'rinishi fon vazifasini o'taydi. Og'zaki axborot yetkazish ko'zlangan matnda sodda sintaksik tuzilmalarning bo'lishi, ergashgan qo'shma gaplarning cheklangan miqdorda ishlatilishi, atoqli otlar, geografik joy nomlarining nihoyatda ko'p ishlatilishi, miqdorni bildiruvchi axborotning ko'pligi, tor sohaga doir atamalarning yo'qligi, "silliqlangan" emotsionallikning asosan so'z tartibida ifodalanishi, baholovchi epitetlarning qo'llanilishi shular jumlasidandir.

Intervyularada adabiy me'yordan chetga chiqish ko'proq bo'ladi, raqamli axborot kamroq ishlatiladi, ba'zida maxsus atamalar va ekzotizmlar qo'llanilishi kuzatiladi(bu tushunchalar albatta izohlanadi). Emotsionallikni ifodalovchi vositalar axborot matnlariga qaraganda ko'proq bo'ladi. Qayd etilgan vositalarga iboralar, iqtiboslar, maqollar va matallar kiradi. Murakkab sintaktik qurilmalar uchramaydi. Savollar va javoblar mazmuniy yaxlitlikka ega bo'ladi, ba'zan esa sintaktik butunlikni tashkil etadi. Tarjimonga avvalgi luqmalarning mazmuni va tuzilishini xotirada saqlab turishiga to'g'ri keladi. Bu tipdagi matnlarda notiqning individual uslubi muhim rol o'ynashi mumkin.

Rasmiy nutqda yetakchi lisoniy belgilarga quyidagilar kiradi: adabiy til me'yorlariga yetarlicha qat'iy amal qilish; matn boshi va oxirining an'anaviy qoliplarga egaligi, iboralar, iqtiboslarning faol ishlatilishi, matn sintaksisiga ta'sir ko'rsatuvchi ritorik uslublar, ritorik so'roq gaplar va undovlarning ishlatilishi, leksik va sintaktik takrorlar vositasida murakkab qurilgan ritorik period, metafora, qiyolash, epitetlar, zamon shakllarning almashinishi va hokazo.

Muhokamalar va munozaralar uchun ham o'ziga xos lisoniy vositalar ishlatiladi. Odatda bu sintaktik jihatdan murakkab bo'lmagan, tasodifiy tarzda shakllanadigan gaplardan tashkil topadi. Mavzuga daxldor tarzda tor sohaga doir atamalar ham uchraydi. Tarjimon bunday matnlar tarjimasida– muhokama jarayonida ixtilof kelib chiqsa, to'satdan paydo bo'ladigan emotsional vositalarning ko'p ishlatilishiga tayyor bo'lishi kerak.

Deklaratsiya yoki manifest – shunday janrki, unda emotsional bo'yoq adabiy til me'yorlari doirasida bo'ladi, yuqori uslubga xos cheklanishlar, arxaik so'zlar va yuqori usulbda qo'llaniladigan nutqiy qurilmalar qoliplari ishlatiladi. Bu tipdagi hujjatlar huquqiy mavqega ega bo'lganligi sababli huquqiy atamalar ham keng qo'llaniladi, manifest odatda qat'iy kompozision tuzilmagan ega bo'lib, uning alohida parchalari sarlavhalangan bo'ladi va qonun moddalariga o'xshab rasmiylashtiriladi.

Tahlilning oxirgi bosqichida qayd etilgan belgilarning qaysilari invariantga xosligi, ular tarjimada qanday vositalar orqali ifodalanishi mumkinligi haqida xulosa qilinishi kerak. Masalan, atoqli otlar, geografik nomlar, tashkilot va muassasalar nomlari bir ma'noli muqobillari orqali, iboralar imkon qadar aynan shu darajadagi semantik bog'liqlikka ega birikmalar yoki semantik ekvivalent so'zlar orqali berilishi kerak.

Tarjimonning kasbiy mahoratining zamonaviy darajasi og'zaki nutq tarjimasida matn muallifi individualligini saqlab qolishni talab etadi. Vaqt taxchilligi vaziyatida bu – o'ta murakkab vazifa. Agarda tarjimon mashhur notiq bilan ishlasa, uning uslubini yaxshi bilsa yoki oldindan muallif uslubini haqida ma'lumot olish imkoniga ega bo'lsa, maqsadga muvofiq bo'ladi. Notiq sevimli nutq o'ramlaridan, obrazlar tizimidan foydalanadi, ularning nutqidagi nuqsonlar hammaga ma'lum bo'ladi. Tarjimon ularni nafaqat tanishi, balki ushbu uslublarning yetakchi xarakteristikalarini ham bilishi kerak. Biroq notiq nutqning individual xususiyatlari tarjima jarayonida aniqlansa, qiyinchilik tug'iladi. U holda tahlil etish ko'nikmasi ham notiq nutqining barcha jihatlarini aniqlay olmaydi, ular tarjimada "zaiflashib" namoyon bo'ladi.

4 - MAVZU

TARJIMA MATNINING STRUKTUR-TIPOLOGIK TURLARI

Reja:

1. Og'zaki tarjima turlari
2. Yozma tarjima turlari
3. Tarjimada matnga ishlov berishning alohida ko'rinishlari

Tayanch so'z va iboralar: *og'zaki tarjima, yozma tarjima, og'zaki tadrijiy tarjima, tarjimadagi tez yozuv, bashorat qila olish ko'nikmasi, sinxron tarjima, nazorat sinxroni, videomatnning sinxronlashtirilishi, qog'ozdan tarjima qilish, kommunal tarjimon, mashina tarjimasi, moslashtirish (adaptatsiya), stilistik ishlov, mualliflashtirilgan tarjima va hammualliflik, tanlangan tarjima, rezyume shaklidagi tarjima.*

Og'zaki tarjima turlari

Og'zaki tarjima ikki xil – tadrijiy tarjima (ketma-ket tarjima) va sinxron tarjima shakllariga bo'linadi.

Og'zaki tadrijiy tarjima

Og'zaki tadrijiy tarjima insoniyat eng ko'p qo'llaydigan tarjima ko'rinishlaridan biri. Bu tarjima turida notiq (yoki suhbatdosh) bir necha gap yoki nutqning ma'lum bir bo'lagini aytib bo'lgani zahoti tarjimon tarjimani amalga oshiradi. Bunday tarjima turi ko'pincha "abzasli-jumlali tarjima" deb ham yuritiladi. Aksariyat hollarda tarjimon so'zlovchi yonida turadi, shuning uchun uning yuz va qo'l imo-ishoralarini ko'rib turadi, mazkur holat esa nutqning mazmunini to'g'ri tushunishga yordam beradi. Biroq ba'zida tarjimon sahna ortida yoki tarjimonlar bo'lmasida bo'lishi, notiq nutqini quloqliklar orqali qabul qilishi mumkin, bunda tarjimon uchun notiqni uzoqdan bo'lsa-da ko'rib turishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadrijiy tarjima tarjimonining vazifasi shundan iboratki, u chet tilidagi matn bo'lagi mazmunini esda saqlab qolishi, keyin uni boshqa tilda qayta tiklashi kerak. Bunda imkon qadar axborotning yangi bilim, ma'lumot beradigan tomonini, notiqning so'zlash uslubini, so'zlovchi ma'ruzasining emotsional yukini saqlab qolishi zarur. Demak, bunday tarjimon kuchli xotiraga ega bo'lishi, asl matn tili va tarjima tili uslublarining farqini bilishi kerak, shuningdek, aktyorlik qobiliyatiga ega bo'lmog'i dorkor¹¹.

Og'zaki tarjimaga qo'yiladigan majburiy talablarga uning yuqori tezlikda bajarilishi kiradi. O'rtacha olinganda, bu tezlik og'zaki nutqni qabul qilish tezligining yuqori chegarasiga teng kelishi lozim. Agar so'zlovchi tez gapirsa, tarjimon shunday tezlikda gapirishi lozim, agar so'zlovchi sekin gapirsa, tarjimon ma'ruzachiga nisbatan tezroq gapirishi kerak. Notiq nutqi va tarjimon nutqi o'rtasidagi tanaffus minimum darajada bo'lishi zarur.

Tarjimon uchun tadrijiy tarjimaning eng sodda ko'rinishi – rasmiy ma'ruza, axborot yoki nutqni tarjima qilishdan iborat. Bunda, odatda, ma'ruza, axborot, nutq matnini oldindan olishi mumkin yoki hech bo'lmaganda, uning mavzuini bilishi mumkin. Tarjimon tarjima matnini o'rganib chiqish, mavzuga doir maxsus adabiyotlar bilan tanishib chiqish, «tezaus» – mavzuga doir

¹¹ Bassnett S. Translation Studies. London. New Yore. 2002. P.23-24.

so'zlarning muqobillari yozilgan o'z lug'atini tuzib olish imkoniga ega bo'ladi. Ammo bu vaziyatda ham tarjimon kutilmagan tasodiflardan himoyalangan. Chunki notiq nutqi davomida ma'ruzasini qisqartirishi yoki kengaytirishi, mavzudan chetga chiqishi va hattoki matnni o'zgartirishi mumkin. Shu sababli tarjimon tarjimada kutilmaganda o'zgarishlar bo'lishiga ruhiy tayyor bo'lmog'i zarur.

Deyarli har qanday anjumanda tarjimon muhokamalarni tarjima qilishga majbur bo'lib qoladi. Bunday muhokamalar yo'nalishi va mazmunini oldindan aytib berish qiyin. Chunki, bunday muhokama rasmiy yoki norasmiy muloqotda bo'ladimi, farqi yo'q, tarjimon e'lon qilingan umumiy mavzudan tashqari so'zga chiquvchi ishtirokchilar nutqi mazmuni, munozara davomida ko'tariladigan masalalardan bexabar bo'ladi. Bunday tashqari, muhokama davomida munozara ham kelib chiqishi mumkin. Shu bois, tarjimon kasbi etikasi bilan yaxshi tanish bo'lishi, munozara paytida o'zini qanday tutishi kerakligini, nimalarni tarjima qilish mumkin yoki mumkin emasligi haqida aniq tasavvurga ega bo'lishi shart.

Og'zaki tadrijiy tarjima bir taraflama va ikki taraflama bo'lishi mumkin. Bir taraflama tarjimada bir tarjimon chet tilidan ona tiliga tarjima qiladi, ona tilidan chet tiliga boshqa tarjimon o'giradi (odatda tarjima tili egasi). Zamonaviy xalqaro tarjimonlik amaliyotida shu holat afzal ko'riladi. Ikki taraflama tarjimada bir tarjimon ham ona tilidan tarjima tiliga, ham tarjima tilidan ona tiliga tarjimani amalga oshiradi.

Qayd etish zarurki, ona tilidan chet tiliga o'g'irish sifati chet tiliga ona tildan tarjima qilish sifatidan farqlanadi. Chet tilidan ona tiliga o'g'irilgan matn ikkinchi tipdagi matnga nisbatan yaxlitroq, mantiqiy bog'langan ko'rinishda bo'ladi. Shu bilan birga, asl matnni qabul qilishda anglashilmovchiliklar va xatoliklar bo'lishi mumkin, chunki tarjimon chet tilini qanchalik yuqori darajada bilmasin, baribir ona tilichalik til nozikliklarini bilmaydi. Aksincha, ona tilidan chet tiliga o'g'irishda asl matnni anglashda muammo bo'lmaydi (albatta, notiqning nutqida nuqsonlar bo'lgan, ovozi past bo'lgan yoki yaxshi eshitilmagan holatlar bundan mustasno, ya'ni shu kabi sub'ektiv sabablar xalaqit bermasa), biroq tarjima qilingan matnda turli grammatik, leksik, stilistik xatolar bo'lishi mumkin. ko'pchilik tarjimonlar, yangi ish boshlagan tarjimonlar ham, tajribali mutarjimlar ham ona tiliga o'g'irishdan ko'ra chet tiliga o'g'irishni oson, deb hisoblashadi. Bu holat tarjima murakkabliklari haqida o'z fikriga ega odamlarning odatiy tasavvuriga zid keladi, zero, odatda ona tiliga tarjima qilish oson sanaladi. Bu paradoksnii oddiygina izohlash mumkin. Birinchidan, to'laqonli tarjimani amalga oshirishning bosh omili asl matnni tushunishga bog'liq, demak, ona tilidan o'g'irishda bu, qo'l keladi. Asl matnni anglashga bo'lgan ishonch jiddiy ruhiy omil vazifasini o'taydi. Tarjimon asl matnni yaxshi tushunar ekan, kamroq hayajonlanadi va o'z kuchiga ko'proq ishonadi. Ikkinchidan, chet tilidagi variantlarni tanlash imkoniyati. Tarjimon chet tilidagi so'z va iboralarni kam biladi, shuning uchun tanlov yengillashadi, muqobil variantni tanlash uchun ona tiliga nisbatan kamroq vaqt sarflanadi, tarjima tezroq amalga oshiriladi. Ammo bu holat tarjimonning sifatli chiqishini kafolatlamaydi.

Tarjimon yon daftarchasiga yozib boradigan qaydlar og'zaki tadrijiy tarjimada yordamchi eslatish vositasi vazifasini bajaradi. Qaydlar uchun "tarjimadagi tez yozuv" yuqori samara beradi.

Keyingi yillarda og'zaki nutqning katta bo'lagini (10-15 daqiqalik qismini) yoki butun nutqni (40 daqiqagacha) og'zaki tadrijiy tarjima uslubida o'g'irish qobiliyati yuqori baholanmoqda. Tarjimon nutqning katta qismini yoki boshidan oxirigacha eshitish bilan bir paytda axborotning asosiy mazmuniga tegishli qaydlarni (tarjimadagi tez yozuvda) yozib boradi, keyin avval qayd etilgan talablar asnosida (nutqning yuqori tezligi, notiq nutqi uslubi va emotsional bo'yog'ini saqlab qolgan holda) tarjima tilida aytib beradi. Konferens-tarjimon vazifasiga hozirda bu tartibdagi tarjimani amalga oshirish qobiliyati zaruriy talab sifatida kiritilgan. Avvallari konferens-tarjimon vazifasi doirasiga nutqni abzas-jumlali tarjima qilish, ikki taraflama rejimda muhokamani tarjima qilishni bilish kirgan bo'lsa, bugungi kunda to'liq va yaxlit matnni tarjima qilish malakasi ham talab etilmoqda. Hozirda dunyodagi tarjimonlarning yetakchi oliy maktablarida mana shu uslubda tarjima qilishga o'rgatilmoqda, ba'zi holatlarda og'zaki tarjimaga o'qitish metodikasi butun matnni anglash va tarjima qilish orqali tarjimaga o'rgatishga asoslanadi. Masalan, Sarbonnadagi Tarjima oliy maktabida shu tartib mavjud. Bu ko'rinishdagi og'zaki tadrijiy tarjimonning ikkita afzal tomoni bor: birinchidan, bu uslub maksimal darajada muqobil tarjimani amalga oshirishga imkon beradi. Chunki tarjimon butun matnni bilganligi sababli matn mazmunini to'laroq tarjima qiladi. Abzasli-jumlali tarjimada esa tarjimon keyingi kontekstni bilmaydi. Bundan tashqari, tarjimon alohida so'z va ifodalarga yopishib olmaydi, shu tariqa, bukvalizmdan xoli tarjima yuzaga keladi. Ikkinchi afzallik shundan iboratki, tarjimon notiq nutqini bo'lmaydi, so'zlovchi axborotni to'laligicha yetkazib beradi. Chunki majburiy tanaffuslar birinchi navbatda chiqishning emotsional foniga zarar yetkazadi. Matnni to'liqligicha tarjima qilishning ham kattagina kamchiligi bor. Notiq nutqini tugatgunicha, notiq tilini tushunmagan tinglovchilar zerikib qolishlari aniq.

Og'zaki nutq tarjimonining muhim kasbiy xususiyati asl matn va tarjima matni adabiy tillari me'yorlarini yaxshi bilishda namoyon bo'ladi. Ayrim vaziyatlarda boshqa funksional uslublarda ham so'zlashni bilish talab etiladi. Yozma adabiy tildan farqli o'laroq og'zaki adabiy tilda og'zaki so'zlashuv nutqining ayrim unsurlari uchraydi. Masalan, eng ko'p uchraydigan belgilar – so'zlar tartibining o'zgarishi va iboralarning faol qo'llanilishi.

Og'zaki tadrijiy tarjima matni odatda hech qaerda qayd etilmaydi, chunki u faqat og'zaki aloqada zarur. Biroq ba'zan og'zaki tadrijiy tarjima anjumanning materiallari matnni yaratish maqsadida magnitafonga, videoga, diktafonga yozib olishadi. Yozma matnlarni yaratish yoki ma'lum bir ma'lumotni olishda tarjimon yon daftarchasidagi qaydlar ham qo'l keladi.

Sinxron tarjimon

Sinxron tarjimada matn uning talaffuzi bilan deyarli bir paytda tarjima qilinadi (biroz, 2-3 soniya kechikish bilan). Bu tarjima turi tarjimonidan bir paytning o'zida eshitish, tarjima qilish va gapirish malakalarini talab etgani sababli, eng murakkab tarjima turi hisoblanadi. Mashhur tarjimon G.E. Miram uni hattoki «kasb sifatidagi psixofiziologik anomaliya», deb nomlagan. Biroq og'zaki matnning malakali tarjimonlari bu fikrga qo'shilishmaydi, murakkablik va kuch sarflanishi nuqtai nazaridan tadrijiy tarjimani birinchi o'ringa qo'yishadi. Darhaqiqat, bir paytning o'zida tinglash va so'zlash odamdan til bilish tajribasini emas, alohida tayyorgarlikni talab etadi. Biroq biz bilamizki, muhokama jarayonida bir necha odam baravar gapirishi mumkin, bunda bir vaqtning o'zida ham gapirish, ham boshqalarni tinglashga to'g'ri keladi. Demak, nutqdan bunday foydalanishni ko'p kuchni, katta zo'riqishni talab etsa-da, psixofiziologik anomaliya deb bo'lmaydi.

Sinxron tarjimada tarjimon maxsus ajratilgan bo'lmada o'tiradi va notiqni maxsus darchadan yoki monitor ekranidan ko'rib turadi, nutqini esa quloqliklar orqali eshitadi. Tarjima zaldagi har bir o'rindiqqa o'rnatilgan quloqliklar vositasida eshittirilganligi sababli efirda qo'shimcha tovushlar, shovqinlarning, yo'talishlarning yangrashiga yo'l qo'yimaslik kerak. Tadrijiy tarjimada tarjimon nutqning benuqsonligi, nutq artikulyatsiyasining to'g'riligi, nutqda "parazit" tovushlar va so'zlarga yo'l

qo'yilmasligi muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, tarjimonning "sozlangan" ovozi bo'lishi kerak. Sinxron tarjimada ovozni zo'riqtirish xavfi bo'ladi, chunki tarjimon nutqi odatiy nutqdan tez talaffuz qilinadi, nutqda tanaffuslar deyarli bo'lmaydi. Har bir sinxronist tarjimonda ovozni sozlash uslublari bo'lishi kerak (bir qadah gagsiz suv, yo'talga qarshi hapdorilar, kofe).

Shuningdek, sinxronist tarjimon ohang madaniyati sohibi bo'lishi kerak. Uning tarjimalari ohangi asabiy emas, bir maromda og'ir-bosiq, ishonch tuyg'usini uyg'otadigan bo'lishi kerak.

Sinxronist tarjimonlar juft bo'lib ishlashadi va har 10-20 daqiqada o'rin almashishadi. Tarjimonlar joy almashgach ham notiq nutqini kuzatishda davom etadi va bo'sh vaqtini lug'atlar hamda anjuman materiallarini titib, kerakli axborotni izlash, kerak bo'lsa, sherigiga yordam berish bilan o'tkazadi.

Sinxron tarjima matnning juda kichik segmentlari asosida amalga oshiriladi, bunday ayni segmentlar tarjima birliklari vazifasini bajaradi. Shu sababli bu tarjima ko'rinishida asl matnga tarjima matnining muqobilligini ta'minlovchi asosiy ko'nikma – **bashorat qila olish ko'nikmasi** bo'ladi. Biroq, hattoki, bashorat qilish ko'nikmasi o'ta rivojlangan holatlarda ham xatoga yo'l qo'yish mumkin. Tarjimon o'z xatolarini keyingi nutq bo'lagiga o'zgartirishlar kiritish orqali to'g'rilashga harakat qiladi, va bunga vaqtini sarflaydi. Shu bilan birga, tarjimon so'zlovchidan orqada qolib ketmasligi mumkin, bo'lmasa, u nutq mazmunining yo'nalishini yo'qotib qo'yadi. Vaqtni tejash zarurati sinxronist tarjimonga nutqni siqishtirish, nisbatan qisqa so'z va va grammatik qurilmalarni tanlash va uning nazarida ikkinchi darajali bo'lgan ma'lumotlarni tushirib qoldirishga o'rgatadi. Shu tariqa, sinxron tarjimada avvalombor analitik va nutqiy malakalar ish beradi, xotira esa keyingi o'rinda turadi. Tadrijiy tarjimada bo'lgani kabi, tarjimon nihoyatda katta so'z boyligi zaxirasiga ega bo'lmog'i darkor.

Sinxronist tarjimon tarjima qiladigan o'rtacha nutq – notiqning oldindan tayyorlangan (yoki oldindan tayyorlanmagan) ona tilida anchagina yuqori tezlikda (chunki har doim rasmiy tadbirlarda reglament mavjud bo'ladi) so'zlanadigan og'zaki monologi. Lekin, shu bilan birga, vaziyatni murakkablashtiradigan sharoitlar ham bo'ladi. Masalan, arab, yapon, fors tillarida so'zlangan nutq odatda ingliz tili orqali tarjima qilinadi. Bunda bir tarjimon yapon tilidan ingliz tiliga o'giradi. Qolgan tarjimonlar uning tarjimasidan boshqa tillarga o'giradi. Ayni vaziyatda boshqa tarjimonlar ishining sifati yetakchi tarjimon ishiga bog'liq bo'ladi, demak, asosiy tarjimonda ikki baravar katta mas'uliyat yuklanadi. Notiqning aksenti nutqni tarjima qilishni yanada qiyinlashtiradi, ustiga-ustak, agar tarjimon o'zining ona tilida emas, balki masalan, ingliz tilida gapirsa, nutq noto'g'ri tuzilishi mumkin. Masalan, ko'plab xorijliklarning, xususan, yaponlar, hindiyalar, shvedlarning inglizcha nutqini tushunish qiyinligi ma'lum. Ular tillarining o'ziga xos xususiyatlari, ayniqsa, talaffuzi tarjimonga nutqni qabul qilishini qiyinlashtiradi. Agarda notiq me'yoriy hujjatlarni, misol uchun, qonunlardan iqtiboslarni tez o'qib bera boshlasa, bu holat ham tarjimon uchun qiyinchilik tug'diradi. Va nihoyat, agar so'zlovchi juda sekin gapirsa, ko'p tanaffuslar qilsa, nutqida qaytariqlar ko'p uchrasa, bular ham tarjimon ishini og'irlashtiradi. Chetdan qaralganda, tarjimonning nutqi katta pauzalar bilan bo'linib qolsa, fikr yo'nalishini yo'qotib qo'yganday, hattoki tarjimon nutqning hammasini tarjima qilmayotganday, talab darajasida o'girmayotganday tuyulishi mumkin. Bunday vaziyatda tarjimon o'z nutqini tahrir qilib borishi, nutqdagi pauzalarni to'ldirishi kerak. Bunda u matnni kengaytirishni bilishi, yoyiq sintaktik qurilmalarni ishlata olishi zarur.

Tavsiflangan sinxron tarjimaning asosiy ko'rinishidan tashqari yana ikki ko'rinishi bor. Birinchisi – "shivirlashli sinxron tarjima". Tarjimon odam yoki odamlar guruhi yonida turadi va boshqalarga xalaqit bermaslik uchun so'zlovchining yoki muhokama ishtirokchisining nutqini yarim ovozda yoki shivirlab tarjima qiladi. Shu sababli tarjimonlar o'rtasida "shivirlovchi" (sheptun) nomini olgan. Bunday shaxsiy xizmat ko'pchilikka tarjima qilish hojati bo'lmagan paytda ko'rsatiladi. Ayni tarjima turi norasmiy holatlarda, masalan, teatrga borganda, chet tilidagi ko'rsatuvlarni tamosha qilganida, keng ishlatiladi. «Shivirlovchi tarjimon» murakkab vaziyatlarda, ko'pincha kutilmagan to'siqlarda (baland tovushdagi begona nutq, musiqa, mijozlarning savollari va fikrlari) ishlaydi, biroq unga konferens-sinxronistga qo'yiladigan talablarga qaraganda pastroq talablar qo'yiladi. Odatda, undan chet tilidagi nutqning umumiy mazmuni qisqartirib yetkazilishi kutiladi.

Sinxron tarjimaning keyingi ko'rinishi – "nazorat sinxroni" ko'proq yirik anjumanlarda qo'llanilishi uchraydi. Tarjimon alohida bo'lmada o'tiradi va notiq nutqi unga quloqliklar orqali yetkaziladi. U notiqni umuman ko'rmaydi yoki gohida monitor ekрани orqali ko'rishi mumkin. Chunki tarjimonning asosiy vazifasi – eshitilgan matnni xayolida tarjima qiladi va uni darrov kompyuterga kiritadi. Shuning uchun tarjimon monitordagi matnni kuzatib borishi kerak. Bu tarjimonning vazifasi sinxronist tarjimonnikabi kabi, notiqdan ortda qolmaslik va imkon qadar nutq mazmunini to'liq yetkazish. Shu bilan birga, nazoratchi tarjimon ayni paytda tez va "ko'r-ko'rona" (klaviaturaga qaramay) kompyuterda terish malakasiga ega bo'lishi zarur. Albatta, bunday matn to'liq bo'lmasligi mumkin. Shuning uchun ish vaqti tugaganidan keyin tarjimon o'z matni ustida qayta ishlashni davom ettiradi. Ko'ramizki, tarjimaning bu turi ma'lum bir jihatdan yozma tarjimaga qo'shib ketadi, chunki natijada yozma tarjima matni hosil bo'ladi. Bu yozma matnlar konferensiyalar materiallari uchun asos vazifasini o'tashi mumkin va shuningdek, og'zaki sinxronist tarjimon ishlari nazorati uchun ishlatilishi mumkin.

Videomatnning sinxronlashtirilishi

Sinxron tarjimaning bu ko'rinishida bir qator o'ziga xos xususiyatlari mavjud. Videomatnning tarjimon tomonidan jonli sinxronlashtirilishi, ya'ni ayni bir paytda kinofilm qahramonlari yoki boshlovchi (hujjatli film bo'lsa) nutqini mikrofon orqali sinxron tarjima qilish keyingi paytlarda dublyajni (chet tilida yangrovchi matnni tarjima tilida tayyorlangan ko'rinishining aktyorlar ijrosidagi matnga almashtirish) siqib chiqarmoqda. Bu holatning sabab shundaki, kinoning tovushlari – ovoz tembri, ohang, asl matn tilidagi luqmalarning talaffuzi, kadrda fon tovushlar kinorejisserning maqsadini bir qismi hisoblanadi. Shu bois, tamoshabinlar ularni muallif yaratgan shaklda ko'rish imkoniyatiga ega bo'lishlari zarur.

Jonli sinxronlashda qahramonlarning chet tilidagi luqmalari ovoz bandlatuvchi moslamalarda biroq bo'g'iq eshitiladi, tarjimon ovozi quloqliklar orqali yetkaziladi. Odatda, oldindan tayyorlangan sinxron tarjima bo'ldai. Tarjimonga oldindan filmning nusxasi, kadrlar va sahnalar bo'yicha matnlar yozilgan qog'ozlar (montaj varaqlari) chet tilidagi beriladi. Tarjimon tarjimini tayyorlab, o'z montaj varaqlarini yaratadi. Bunda o'z bo'lajak sinxron matnini takrorlab, repetisiya qilib olish imkoniga ham ega bo'ladi. Tarjimonga matnni kadrda moslashtirish qiyinchilik tug'diradi, chunki tarjima matnining talaffuzi vaqti asl matnga mos kelmasligi mumkin. Bunda tarjimon matnni qisqartirishi yoki kengaytirishi kerak bo'ladi.

Bundan tashqari, film qahramonlarining hissiyotlarini yetkazish muammosi turadi. Videomatni sinxronlashtirishda bu borada ikki xil nuqtai nazar mavjud va shunga mutanosib ravishda kino sinxronizatorlarining ikki farqli uslubi bor. Birinchi

qarashga ko'ra, tarjimon aktyorlik qobiliyatiga ham ega bo'lishi zarur va imkon qadar kinodagi voqealarning hissiy yukini ovozu hamda ohang bilan ifodalab berishi kerak, ya'ni "hissiyotlarning translyatori" bo'lishi kerak. Ushbu yondashuv tarafdorlari bo'lgan tarjimonlar tarjimada qahramonlarning gapirish ohangiga taqlid qilishadi va ularning his-tuyg'ularini ko'rsatishga urinishadi (kulgu, g'azab, qo'rquv va h.). Ikkinchi nuqtai nazarga muvofiq, "hissiy yuk" asl matndan, ekrandagi harakatlar namoyishidan yetkazilishi kerak, tarjimon esa matnni hissiz tarjima qilishi darkor. Tarjimonning bir maromdagi tovushi qahramonlarning his-tuyg'ularga to'la ovozdin keskin farq qiladi, natijada filmning hissiy foni yanada yorqinroq ko'zga tashlanadi, yanada ta'sirchan chiqadi. Aslini olganda, ba'zida bu keskin farq asl matnga biroz kinoya ohangini kiritganday ko'rinadi.

Kamdan-kam holatlarda, masalan kinofestivallarning rejalashtirilmagan namoyishlarida tarjimon kino matnini tayyorgarliksiz tarjima qilishga majbur bo'lib qoladi. Shubhasiz, bunday sinxronlashtirish sifati pastroq bo'ladi.

Qog'ozdan tarjima qilish

Qog'ozdan tarjima qilishni og'zaki tarjimaning eng oson ko'rinishlaridan biri deb hisoblashadi. Biroq, bu, faqat yuzaki tasavvur. Qog'ozdan tarjima qilishga barcha yirik tarjima maktablarida o'qitishadi, bu ta'lim uzoq davom etadi. Qog'ozdan tarjima qilishning murakkabligi nimada namoyon bo'ladi? Tarjimon tayyorgarliksiz (yoki bir necha daqiqa davomida tanishib chiqib) yozma matnni xuddi "qog'ozdan o'qiyotganday" og'zaki tarjima qilishi kerak. Ko'rinishidan, hamma jarayon oson. Xotirani zo'riqtirishga hojat yo'q, yozma matn har doim tarjimonning ko'z oldida. Ammo, yozma matn tarjimonidan farqli o'laroq qog'oz tarjimoni matnga to'liq asoslana olmaydi. "Qog'oz tarjimoni" tezda, bir necha belgilariga ko'ra matn tipini belgilashi, uning stilistik xususiyatlarini ajratishi, matnda ko'tarilgan muammoni, mavzuni va bilim sohasini aniqlay olishi zarur. Hattoki, eng oddiy vaziyatda ham, rasmiy matnni tarjima qilish talab etilganda ham, matndagi atamalar, spetsifik nutqiy qurilmalar tarjimonga tarjimoni qiyinlashtirib beradi. Yanada murakkab vaziyatlarda huquqiy hujjatlarni tarjima qilishga to'g'ri keladi, zero, bunday tarjimadan alohida aniqlik talab etiladi.

Kommunal tarjimon

"Kommunal tarjimon" atamasi ostida og'zaki nutq tarjimoni faoliyatining taraqqiyotidagi eng zamonaviy yo'nalishlardan biri – tibbiy va ma'muriy muassasalardagi tarjima nazarda tutiladi. Bunda tarjimaning o'ziga xos xususiyati emas, balki tarjimon vazifasidagi o'ziga xoslik tushuniladi. Albatta, og'zaki nutq tarjimonlari zarurat tug'ilganda sudda ham, FDHYoda ham, kasalxonada ham, turmada ham tarjima qilishgan. Ularning vazifasi tillararo aloqani ta'minlashdan iborat bo'lgan. Ammo keyingi paytlarda tillararo to'siqdan o'tishning o'zi yetarli emas. Yashayotgan mamlakati tilini bilmagan, uning qonunlari, qoidalari va qadriyatlarini haqida tushunchaga ega bo'lmagan chet ellik fuqaroning to'liq teng huquqliligini ta'minlash uchun millatlararo to'siqni ham yengib o'tishi kerak. Bo'lmasa, ko'plab anglashilmovchiliklar yuzaga kelishi mumkin. Kommunal tarjimon vazifasi chet ellik fuqaroga hukumat bilan til topishga yordam berishdan iborat. Buning uchun tarjimon har ikki til taalluqli bo'lgan xalqlar va mamlakatlar madaniyati va ijtimoiy hayoti haqida ma'lumotga ega bo'lishi kerak, shuningdek, bu xalqlarning ijtimoiy va shaxsiy ruhiyatidan xabardor bo'lishi zarur. Boshqa og'zaki nutq tarjimonlaridan farqli ravishda kommunal tarjimon tarjima tili og'zaki nutqi, so'zlashuv nutqi, shevalarini ham bilishi kerak. Ayni paytda u sud-huquq va tibbiyot tizimi, rasmiy idoralar tilini egallagan bo'lishi lozim. Konferens-tarjimonga qaraganda, kommunal tarjimonga ko'proq sabr-toqat, asabiy vaziyatlarda chidam-bardosh kerak bo'ladi.

Xulosa sifatida e'tirof etish kerakki, og'zaki tarjimonning barcha ko'rinishlari vaqtning taxchilligi sharoitida amalga oshiriladi, kasbiy bilim va malakalardan tashqari katta bardosh va ruhiy barqarorlik talab etiladi. Binobarin, ularning kasbi haqida gap ketganida, aynan shu sifatlarga tilga olinadi.

Yozma tarjima turlari

Yozma tarjima bir tilda yaratilgan matnni boshqa bir tilda yozma shaklda qayta ifodalash, matnlarning turli-tumanligiga qaramay ayni bir sxema bo'yicha amalga oshiriladi va odatda quyidagi harakatlar ketma-ketligidan tashkil topadi: avvalo tarjimon asl nusxa matni bilan tanishib chiqadi, keyin birlamchi tahlilni o'tkazadi, bunda matn tipi, janr va uslubiy xususiyatlarini aniqlaydi, matn aloqador bo'lgan sohani va mavzuni belgilaydi, keyingi bosqichda tarjima matnini yaratishga o'tadi. Zaruriyat tug'ilganda tarjimon qo'shimcha axborot manbalariga murojaat qiladi. Qo'shimcha axborot manbalari matn haqidagi fon bilimlarni shakllantirishga yordam beradi. Bu manbalarga lug'atlar, ma'lumotnomalar, mutaxassislar maslahati kabilar kiradi. Tarjimoni tugallagach, tarjimon tarjima matni bilan asl matnni solishtiradi, kamchiliklarni to'g'rilaydi, tahrir qilib, texnik jihatdan tegishli tartibda rasmiylashtirib, buyurtmachiga topshiradi. Agar matn nashr uchun mo'ljallangan bo'lsa, tarjimondan keyin matn ustida muharrirlar va musahhihlar (albatta tarjimon bilan hamkorlikda) ishlaydi.

Og'zaki tarjimadan yozma tarjimaning farqli tomonlaridan biri vaqt taxchilligining yo'qligida namoyon bo'ladi. Yozma tarjima tarjimonni qat'iy vaqt bilan chegaralab qo'ymaydi va asl matnga nisbatan tarjima matnining maksimal darajadagi muqobilligini ta'minlab beradi. Shubhasiz, yozma tarjimada vaqtning taxchilligi nisbiy tushunchadir. Yozma tarjimalarning aksariyat qismi hozirda tezlik bilan bajarilishi talab etilmoqda. Badiiy asarlar tarjimasigina bundan mustasnodir. Agarda badiiy bo'lmagan matn tarjimasida tarjimon kuniga o'rtacha 7 tadan 10 tacha sahifa (bir sahifada 1800 taga yaqin belgi bo'ladi) tarjima qilsa, badiiy asarning necha betini tarjima qilishi mumkinligini aytish qiyin. Matnning estetik bo'yoqdorligi, muallif uslubining o'ziga xosligi tarjimon uchun qiyinchilik tug'diradi. Bunday matnlarning badiiy yaxlitligi tarjimonni qayta-qayta asarga murojaat qilishiga, bir necha nusxalarini yaratishiga, faqat shu muallif va shu asargagina mos bo'lgan tarjimaning spetsifik usullarini ishlab chiqishga majbur qiladi.

Yozma matn tarjimonlari ba'zan ma'lum bir tipdagi matnlarga ixtisoslashadi. Birinchi navbatda huquqiy kuchga ega bo'lgan hujjatlar nazarda tutiladi. Firmalar, tashkilotlar, konstruktorlik idorasi shtatidagi tarjimonlar o'zlariga taalluqli texnika va ishlab chiqarish sohalari bo'yicha tarjima qilishga ixtisoslashgan bo'ladi. Badiiy asar tarjimonlari alohida guruhni tashkil etadi. Bunday tarjimonlar keng filologik bilimga, ijodkorlik ruhiga ega bo'lgan, yozuvchilikka moyil odamlar orasidan chiqadi. Shu bilan birga, qayd etish kerakki, yozma tarjimalarda turli tipdagi matnlarni o'girishga to'g'ri kelganligi bois, yozma matn tarjimonlariga keng profildagi tarjimon bo'lish, turli mavzu va tipdagi matnlarni tarjima qilishni bilish zarur bo'lmoqda. Zero, zamonaviy tarjimonga xos bo'lishi talab etilgan moslanuvchanlik, tarjima tipi va yo'nalishini tez o'zgartira olish va muntazam innovatsiyalarni o'zlashtirib borish ko'nikmasi har qanday matnni tezda o'girishga yordam beradi.

Mashina tarjimasi

Mashina, aniqrog'i, kompyuter tarjimasi ham yozma tarjima turi hisoblanadi, chunki biz bunday tarjima natijasida yozma tarjima matnini olamiz. Bunda tarjimani tarjimon emas, balki kompyuterdagi tarjima dasturi amalga oshiradi. Zamonaviy kompyuter dasturlari anchagina mukammallashtirilgan bo'lsa-da, biroq hozirgacha tarjimadek murakkab vazifani to'la bajarolmayapti, chunki hozirgacha har bir tarjima matnida turli sabablarga ko'ra farqli ma'nolarda ishlatiladigan so'zlarning kontekstga mos variantni tanlash muammosi hal etilmagan. Bugungi kunda mashina tarjimasi bo'lajak tarjima matnining (albatta tarjimon tahrir qiladigan) qoralama nusxasi sifatida ishlatilishi mumkin. Mazkur tarjima, xususan, tarjimon yo'qligida, asl matnning mavzusi va mazmuni haqida umumiy tasavvur hosil qilish uchun ham qo'l keladi.

Og'zaki nutqni tanib tarjima qilishga mo'ljallangan kompyuter dasturlari yanada murakkab vazifani bajaradi. Zero, kompyuter tomonidan og'zaki nutqni tanish masalasini hal etish bo'yicha ishlar endi boshlangan. Hozirgi kunga qadar nutq talaffuzining individual bo'yog'i yengib o'tib bo'lmas to'siq hisoblanmoqda, chunki har qanday tilda bunday nutqni "qoliplashtirish" muammo tug'diradi.

Tarjimada matnga ishlov berishning alohida ko'rinishlari

Ayrim vaziyatlarda tarjimonga matn tarjima qilish bilan bir paytga, unga ishlov berish topshirig'i ham berilishi mumkin. Zamonaviy tadqiqotlarda matn tarjima qilinganidan keyin unga ishlov berilsa, unda tarjima matni haqida emas, lisoniy vositachilik haqida gapirish kerak, degan fikr bildiriladi. Chunki lisoniy vositachilikka tarjima bilan bir qatorda «referat tayyorlash, qayta so'zlab berish va boshqa moslashtirilgan, qayta ishlangan matnlar kiradi». Darhaqiqat, bir til doirasidagi matn ushbu qayta ishlovlardan keyin butunlay boshqa matnga aylanishi mumkin. biroq, bunda matn, ayni paytda boshqa til vositalari bilan ifodalansa, qayta ishlangan matndan tashqari, tarjima matnining ma'lum bir ko'rinishi haqida so'z ketadi.

Matnga ishlov berishda matnda aks etgan ma'lumot, ma'lumotni yetkazish murakkabligi sababli matn uslubi o'zgartirilishi mumkin. Qo'yilgan maqsadga bog'liq ravishda tarjima matniga ishlov berishning bir qancha ko'rinishlari ajratiladi.

Moslashtirish (Adaptatsiya). Adaptatsiya matn resipient darajasiga moslashtirish, ya'ni kitobxon begona manbalarga murojaat qilmay tushunadigan darajadagi matn yaratishdir. Adaptatsiyaning eng ko'p uchraydigan ko'rishi – turli matnlarning bolalarga moslashtirilishi, nomutaxassislar uchun matnni soddalashtirilishi, lingvoetnik moslashtirish kabilardir.

Adaptatsiya deganda, birinchi navbatda matn ham shaklan, ham mazmunan soddalashtirilishi tushuniladi. Xususan, maxsus leksika (atamalar, mavzuga doir murakkab tushunchalarni bildiruvchi so'zlar) tarjimada umumiste'moldagi so'zlar bilan almashtiriladi yoki tarjimon tomonidan matn ichida yoki iqtibos tarzida izohlanadi. Murakkab sintaktik qurilmalar soddalashtiriladi, gap hajmi kamaytiriladi. Badiiy matnning moslashtirilishi asarning obrazlari tizimida ham soddalashtirishni nazarda tutadi va bolalarni murakkab badiiy adabiyot bilan tanishtirish uchun ko'p qo'llaniladi. Boshqa madaniyat vakillari uchun matnni moslashtirish, ya'ni lingvoetnik adaptatsiya boshqacha xarakterga ega. Bunda matn leksikasi va sintaksisini soddalashtirish emas, balki begona madaniyat realiyalari va lisoniy hodisalarini qabul qilishni osonlashtirish nazarda tutiladi. Masalan, umumiy tilshunoslikka oid bo'lgan sharq tillaridagi tilidagi darslik o'zbek tiliga o'girilsa, sharq tilidagi misollar o'zbek tilidagi o'xshash misollar bilan almashtirilishi mumkin. Biroq, masalan, so'zning morfem tarkibiga oid o'ziga xosliklar, jins kategoriyasiga oid misolning izohi keltiriladi, chunki kitobxon o'sha sharq tilini bilmasligi mumkin. Yoki o'zbek tilidagi o'xshash misol tanlanishi mumkin (masalan, be-quvvat-lik, no-xush-lik-lar). Chet tilidagi publisistik yoki badiiy matnda uchraydigan begona madaniyatning ko'p sonli realiyalari tarjimada izohlanadi. Matn bunday holatda hajman kengayadi, va albatta hissiy ta'sirchanlik darajasi pasayadi, biroq kitobxon tushunarli bo'ladi.

Stilistik ishlov. Asl matn har doim ham mukammal bo'lavermaydi. Har qalay, asl matn sifati tarjima buyurtmachisini qoniqtirmasligi mumkin. Buyurtmachi o'zi asl matnni baholay olmaydi, ammo ekspert bahosiga ishonishi mumkin. Bu vaziyatda tarjimondan nafaqat asl matn tarjima qilish, balki "yaxshilash" so'raladi, masalan, matnni soddalashtirish, uzun gaplarni qisqartirish yoki bir necha gaplarga bo'laklash, mantiqsiz tuyulgan joylarni tushirib qoldirish, so'zlashuv nutqiga xos so'zlarni va jumlar shaklini qo'llash, yoki rasmiy hujjat bo'lsa, haddan ziyod erkin qo'llanilgan so'z va jumalarni rasmiy uslubga o'tkazish shular jumlasidandir. Bu ishlov turi "adabiy ishlov" deb ham yuritiladi. Tarjimon muallif erisha olmagan ishni bajaradi, ya'ni deyarli uslubning bir xilligini va matn mazmunidagi mantiqiylikni tiklaydi.

Bu tarjima turi faqat badiiy va publisistik matnlar tarjimasida uchraydi, bunda tarjimon tarjima qilingan matnning muallifi sifatida e'tirof etiladi.

Mualliflashtirilgan tarjima va hammualliflik. Mualliflashtirilgan moslashtirish uslubiy ishlovdan shunisi bilan farqlanadiki, tarjimon (odatda muallif ruxsati bilan) asl matnning badiiy tizimiga o'z o'zgartirishlarini kiritadi, syujetni, asar qahramonlari tarkibini o'zgartiradi, o'z badiiy vositalarini ishlatadi.

Tarjimada hammualliflik kam uchraydi. Bunda asl matn muallifi tarjimon bilan doimiy aloqada ishlaydi, uning fikrlariga to'la qo'shiladi, tarjimon kiritgan o'zgartirishlarni uniki deb hisoblaydi. Ba'zida muallif tarjimonni o'zi hammuallifi deb e'lon qiladi. Masalan, 2000 yilda Peterburg haqidagi hujjatli film muallifi, nemis millatiga mansub Manfred Vaffender «Music city: St. Petersburg» filmining hammuallifi sifatida mashhur peterburglik tarjimon Marina Koreneva e'lon qilgan. Bunda tarjimonning yuqori darajadagi madaniy kompetensiyasi, ya'ni nemis tamoshabinini tarjimon ona shahrining qaysi taraflari qiziqtirish mumkinligini bilishi muhim rol o'ynagan.

Tanlangan tarjima. Ba'zan buyurtmachiga matn boshdan-oxirigacha kerak bo'lmaydi, uni ma'lum bir savollar bo'yicha ma'lumotlarni ajratib berish zarur bo'ladi. Masalan, viruslar haqidagi ilmiy adabiyotlar sharhidan faqat ateroskleroz kasalligini keltirib chiqaradigan viruslar haqidagi ma'lumot kerak bo'lganda, yoki olimpiada haqidagi ma'lumotlardan faqat o'zbek sportchilariga oidlarini ajratib olish kerak bo'lganda, mazkur tarjima turidan foydalaniladi. Birinchi galda tarjimon matnga ko'z yugurtirib chiqishi kerak. Ikkinchi bosqichda matnning zarur parchalari topilib, belgilangandan so'ng, ajratilgan matn qismlari bir chetdan boshlab tarjima qilinadi. Bu qoralama nusxani tarjimon tahrir qiladi va mantiqan bog'langan bir yaxlit matnga aylantiradi.

Rezyume shaklidagi tarjima. Tarjimada matnga ishlov berishning eng murakkab va sermashaqqat ko'rinishidir. Tarjimonning vazifasi matn mazmunining qisqa shaklini – rezyumesini yaratishdan iborat. Tarjimon avvalombor matnni boshdan-

oxirigacha o'rganib chiqishi kerak. Tarjimaga mo'ljallangan matn hajmi katta bo'lishi, ya'ni roman, monografiya, ko'p jildli tarixiy tadqiqot bo'lishi mumkin. Bundan keyin tarjimon o'z oldiga qo'ygan maqsadlardan kelib chiqqan holda asl matn mazmunini qisqacha shaklda bayon qilishning o'z sxemasini chizadi. Amaliyotdan ma'lumki, 120 betlik pesa matnining 10 betlik tarjima rezyumesi yaratilgan, 700 betlik falsafiy asar hajmi ikki marta kichik shaklidagi tarjimasini amalga oshirish buyurtmasi bo'lgan. Bu o'rinda gaplarni qayta shakllantirish yetarli bo'lmaydi, ko'p gaplarni asl matn asosida tarjimonning o'ziga yozishiga to'g'ri keladi. Rezyume shaklidagi tarjimani bajarish uchun tarjimon matn mazmunini tahlil etish va qabul qilingan axborotdan xulosa chiqarish qobiliyatiga ega bo'lishi kerak.

Tarjimashunoslikda “usul” va “uslub” tushunchalari

Tarjima jarayonini tushuntirishda tadqiqotchilar “usul”, “uslub” “metod” singari tushunchalarni ishlatadiki, ularning har bir o'ziga xos tushunchadir. R.K.Minyar-Beloruhevning yozishicha, «usul – real voqelikning ob'ektiv tarzda mavjud bo'lgan qonunlarini in'ikos ettiruvchi asosiy maqsadga erishishning bosh qoidasi... Usul faoliyat emas, xatti-harakatlar tizimi emas, balki harakatni reallashtiruvchi psixologik amaliyotdir. Shakllantirilgan fikrni ifodalash uchun bir tildan ikkinchi bir tilga o'tish, narsalarni qayta anglatish uchun tarjimaning mavjud bo'lgan usullaridan birini qo'llash darkor». Xo'sh, tarjimaning qanday usullari bor?

Tarjima nazariyasida bir til birligidan ikkinchi til birligiga o'tishning turli usullari, yo'sinlari ko'rib chiqilgan. Avval ta'kidlanganidek, I.I. Revzin va V.Yu. Rozensveyg tarjimaning ikki jarayonini ajratishgan — sof tarjima va interpretatsiya. Birinchi holda bir til birligidan ikkinchi til birligiga bevosita o'tish real voqelikka murojaat qilinmay, ya'ni tarjima qilinayotgan matn parchasidagi tasvirlangan voqelik bo'lagini tahlil qilmay, amalga oshiriladi. Ikkinchi holatda tarjimon asl matn tili birliklarini tahlil etar ekan, unda voqelikning qanday bo'lagi tasvirlanganini aniqlaydi, keyin tarjima tili vositalaridan foydalanib tushungan narsasini bayon etadi. Ya'ni interpretatsiya jarayonida tarjimon go'yoki real voqelikka kiradi, keyin yana tarjima tiliga qaytadi. Tarjimani bunday qat'iy ikkiga ajratish mazkur adabiyotda tanqid qilindi. Chunki matn tahlil etmay turib, uning matnini anglamasdan, xususan, matnda nima haqida gap ketayotganini aniqlamasdan, muvaffaqiyatli tarjimani amalga oshirish imkonsiz.

Ko'p mualliflar tarjimani qayta shakllantirish yoki tillararo transformatsiya sifatida qabul qiladi. Darhaqiqat, har qanday tarjima natijasida mazmun plani o'zgaradi. Demak, har qanday tarjima transformatsiyaga uchraydi, deya e'tirof etish mumkin. Tarjimani transformatsiyaga tenglashtirish «transformatsiya» atamasiga ortiqcha ko'p ma'nolilik baxsh etadi. Demak, transformatsiya — bir til birliklaridagi birliklarning ikkinchi bir til birliklariga aylanishi, ya'ni ma'lum bir tarjima amaliyoti va jarayonidir. Shu bilan birga, ayrim tarjimalarda ko'proq transformatsiyalar, ayrimlarida kamroq transformatsiyalar ro'y bergan bo'lishi mumkin. L.S.Barxudarov tarjimadagi transformatsiyalarga bag'ishlangan ishida shakliy-qurilmaviy muqobilliklar asosida amalga oshirilmaydigan transformasion tarjimalarni tahlil etadi. Transformasion tarjimaga shakliy-qurilmaviy muqobilliklarga ko'ra amalga oshiriladigan interlinear tarjima qarama-qarshi qo'yiladi.

Shu tarzda, *interlinear tarjima/transformasion tarjima oppozitsiyasi amalda va ko'pincha tarjima usuli kategoriyasini shakllantiradi.*

Shuni qayd etib o'tish kerakki, ko'pchilik tarjimashunoslar «interlinear tarjima» va «so'zma-so'z tarjima» tushunchalari o'rtasidagi tafovutni ko'rishmaydi. Interlinear tarjima har doim so'zma-so'z amalga oshiriladi. I.I.Revzin va V.Yu.Rozensveyg o'z gacha fikrni ilgari surishadi. Olimlarning fikricha, **interlinear tarjima** tarjimonga tarjimaga qadar ma'lum bo'lgan, avvaldan belgilangan muqobilliklarga ko'ra bajarilgan tarjimadir. **So'zma-so'z tarjimada** esa oldindan belgilangan muqobillik mavjud bo'lmaydi, asl matn va tarjima o'rtasidagi muqobillik tarjima jarayonida o'rnatiladi. Avvaldan belgilangan muqobillik bir tipda (gün — kun) yoki turli tipda bo'lishi mumkin (fes— fes/ bosh kiyim/ erkaklarning bosh kiyimi). **Interlinear tarjima** deyilganda lisoniy, ya'ni “bevosita” o'girilgan tarjima tushuniladi, shu sababli, bu tarjima turi so'zma-so'z tarjimaga xarakteriga ko'ra mos tushadi. Shunga ko'ra, S.A. Semkoning qayd etishicha, «interlinear tarjima» va «so'zma-so'z tarjima» atamaları o'z xarakteriga ko'ra bir tipda bo'lganligi sababli, avvaldan belgilangan yoki belgilanmagan muqobilliklar asosidagi tarjimalarni bir-biridan ajratish uchun muvaffaqiyatli chiqmagan.

Ehtimol, «interlinear tarjima» atamasini faqat operasion atama sifatida, «so'zma-so'z tarjima» atamasini baholovchi atama sifatida qabul qilishimiz mumkin bo'ladi, ammo ikkinchi atama baribir tarjimaning muayyan usuli (interlinear)ga ishora qiladi.

Shu tariqa, asl nusxa matnidagi u yoki bu til hodisalari tarjimasida transformatsiyalarni ishlatishdan voz kechish va shakliy-qurilmaviy muqobilliklarga murojaat qilish tarjimaning interlinear usulini qo'llash hisoblanadi, tarjimadagi har qanday tipdagi transformatsiyalarni (leksik, grammatik, stilistik) va shakliy-qurilmaviy muqobilliklarni qo'llashni inkor etish tarjimaning transformasion usulidan foydalanish demakdir. Ayni chog'da leksik transformasion tarjima sintaktik jihatdan interlinear, sintaktik transformasion tarjima leksik jihatdan interlinear bo'lishi mumkin.

K.Minyar-Beloruhev, bundan tashqari, tarjimaning “belgili” va “ma'noviy” deb nomlangan yana ikki turini tilga oladi. Tadqiqotchi tarjima usullari kategoriyalarini ajratish uchun «shakliy-belgi darajasidagi tarjima amaliyotlari, ya'ni bir til belgilaridan ikkinchi til belgilariga o'tish hamda bir til belgilari – denotat yoki vaziyatdan ikkinchi til belgilariga o'tish, ya'ni ma'noviy darajadagi tarjima amaliyotlari» o'rtasidagi oppozitsiyaga asoslanadi. Qayd etish kerakki, bunday ziddiyat I.I.Revzin va V.Yu.Rozensveyg ilgari surgan tarjima jarayonlari usullari tasnifi bilan, umuman olganda, mos keladi. R.K.Minyar-Beloruhevning qayd etishicha, tarjimaning birinchi usuli vaqt jihatdan qat'iy chegaralanganlik mavjud bo'ladigan, ya'ni kontekstni to'la qabul qilish yoki anglash imkoni bo'lmagan sinxron tarjimada yaqqol kuzatiladi. Asl matndagi belgini qabul qilgan tarjimon xotirasida bir onda (tushunchaviy assotsiatsiyalardan tezroq) muqobil (ba'zan esa, afsuski, nomuqobil) o'zga til ekvivalentni vujudga keladi. Tarjimaning ikkinchi usuli - ma'noviy usulda denotatni identifikatsiyalash, ya'ni asl matn tili belgilari o'rtasidagi semasiologik aloqalarini tushunishni taqozo etadi. Bu usulda asl matndagi vaziyatni yoki mazmunni anglash zarurati kontekstdan tashqarida belgilarni tarjima qilish imkonini inkor etadi. Tarjimon denotatni aniqlagach, jarayonning ikkinchi bosqichiga o'tadi: aniqlangan denotat yoki vaziyatni bildirishga yaraydigan boshqa til unsuri bo'lgan leksik birlik yoki nutqiy formulani izlashga o'tadi.

Umuman, tarjima jarayoni quyidagi chizma asosida amalga oshiriladi: 1-til birligi— denotat — 2-til birligi. R.K. Minyar-Beloruhev qo'llagan terminologiyaning unchalik to'g'ri emasligi kuzatiladi. “tarjimaning belgili usuli” deganda, tarjimon bu usulni qo'llar ekan, asl matn ma'nosiga diqqat qilmaydi, degan fikr uyg'onishi mumkin. Tarjimaning ma'noviy usuli deyilganda, go'yoki tarjimon til belgilari bilan ish ko'rmaydi, degan xulosa ham haqiqatga to'g'ri kelmaydi.

Turli tasniflarda ajratilgan tarjima usullari nazariy jihatdan olganda, umuman olganda, bir-biriga mutanosib keladi. Zotan, bunda aniq bir o'ziga xos qonuniyatlariga ega bo'lgan yagona faoliyat haqida so'z ketyapti, ular o'rtasidagi farq ushbu faoliyatning tavsifi usuliga aloqador. Aytish mumkinki, tarjimaning interlinear usuli R.K. Minyar-Beloruhev sharhidagi ma'noviy usulning aynan o'zidir: bu holda har ikkala yondashuv mualliflari asl matn tili belgilaridan tarjima tili belgilariga bevosita o'tishni nazarda tutadi, bunda ikkinchi yondashuvda asl matn tiliga formal-funksional muqobillik haqida so'z ketadiki, bu o'z-o'zidan tarjimaning interlinearligini bildiradi.

«Tarjimaning transformasion usuli» va «tarjimaning ma'noviy usuli» tushunchalari o'rtasidagi tenglik shundan iboratki, har ikkala usulda ham asl matnda tasvirlangan vaziyat tahlili taqozo etiladi. Ular o'rtasidagi farq shundaki, birinchi usulda bunday tahlil implisit ravishda nazarda tutiladi, ikkinchi usulda esa eksplisit shaklda ta'kidlanadi. Darhaqiqat, tarjimonning ma'lum bir til belgisi yoki butun ifodani to'raligicha tarjima qilishi uchun u yoki bu transformatsiyani qo'llash bo'yicha qarori uning boshqa tildagi shakliy muqobilni qo'llash orqali ayni vaziyatni yoki hodisani tavsiflashning imkonsizligini anglashi yotadi. Lekin, avvalombor, tarjimon asl matnda qanday vaziyat yoki hodisa tavsiflanganini tushunishi kerak. Ya'ni tarjimaning transformasion usuli qo'llanganida ham real voqelikka murojaat qilish darkor.

J.-P. Vine va J. Darbelne qiziqarli konsepsiyani ilgari surishgan. Ular tarjimaning ikki yo'lini – bevosita va bavoosita yo'lini tasniflashgan. Ushbu yo'llarning har biri o'z ichida tarjima usullariga ajratiladi. J.-P. Vine va J. Darbelne bevosita tarjima usuliga o'zlashtirish (transkripsiya va transliteratsiya), kalkalash va so'zma-so'z tarjimalarni kiritadi, bavoosita tarjimaga — transpozitsiya (so'z turkumlarini ifoda ma'nosini o'zgartirmay almashtirish), modulyatsiya (nuqtai nazar yoki yondashuvni o'zgartirish orqali axborotning o'zgarishi) –turlanishi (varirovanie), ekvivalentsiya (ayni bir vaziyatning tuzilma va stilistik nuqtai nazardan turli vositalar bilan yoritilishi) va adaptatsiya (bir vaziyatning boshqasi bilan, qaysidir ma'noda asl matnda tasvirlangan vaziyatga muqobil bo'lgan holat bilan almashtirilishi) usullarini kiritadi, ayni paytda ayni bir jumlaning tarjimasida tarjimaning turli usullari ishlatilishi mumkin. J.-P. Vine va J. Darbelne “tarjima yo'li” deb atagan tushuncha bizning tasavvurimizdagi tarjima usuliga (tarjimaning bevosita yo'li = tarjimaning interlinear usuli, tarjimaning bavoosita yo'li = tarjimaning transformasion usuli), “tarjima usuli” tushunchasi “tarjima uslubi”ga to'g'ri keladi.

Tarjima usulini tarjimaning uslublari va metodlaridan farqlash kerak. R.K.Minyar-Beloruhevning yozishicha, uslub odatda xususiy vazifani ado etadi, u tarjimonning ma'lum maqsadga yo'naltirilgan faoliyatida yuzaga kelgan qiyinchilikni yengib o'tishga yordam beradi. Shu tarzda, **tarjima uslubi** ma'lum bir muammoni yechishga yo'naltirilgan va tarjimon tomonidan amalga oshiriladigan tipik, bir xildagi xatti-harakatlarini taqozo etuvchi tarjima amaliyoti deb ta'riflash mumkin. Tillar tizimidagi va til birliklaridan foydalanish qoidalaridagi tafovutlar tarjima jarayonida muayyan muammolarning paydo bo'lishiga sabab bo'ladi, natijada tarjimon **tarjima transformatsiyalari** deb nomlangan tarjima usullarini qo'llashga majbur bo'lib qoladi. Bunday transformatsiyalar qatoriga quyidagi leksik transformatsiyalarni kiritish mumkin: tushunchalarni aniqlashtirish, tushunchalarni generalizatsiyalash, antonimik tarjima, mazmuniy taraqqiyot, kompensatsiya. Grammatik transformatsiyalarga so'zlar shakllarini o'zgartirish, so'zlar o'rnini o'zgartirish, gap bo'laklarini almashtirish, qo'shma gaplardagi sintaktik qurilmalar almashinuvi, qo'shish, tushirib qoldirish, gaplarni birlashtirish va gaplarni qayta bo'laklarga ajratish kabi usullar kiradi. Tarjimaning boshqa usullari boshqa tipdagi vazifalarni bajarish uchun – muqobilsizlik muammosini hal qilish maqsadida qo'llaniladi. Muqobilsiz leksikani tarjima qilishda transkripsiya va transliteratsiya, kalkalash, tavsifiy tarjima, yaqin tarjima kabi usullar ishlatiladi. Matnning pragmatik adaptatsiya usullarini ham tarjimaning usullari qatoriga kiritishimiz mumkin. Yuqorida leksik transformatsiya usullari qatorida sanalgan usullarni matnning pragmatik adaptatsiyasi uslublari sifatida qabul qilishimiz mumkin. Biroq ularga qo'shimcha tarzda matnda tushuntirishlar qo'llanilishi, iqtiboslarning keltirilishi, matnni sharhlash kabi usullarni ham qo'shishimiz zarur. Tarjimaning alohida usullari o'rtasida o'zaro munosabat borligini ham e'tirof etishimiz kerak. S.A.Semkoning yozishicha, tarjimaning usullarini tarjimaning yoki interlinear, yoki transformasion usullarining aniq ko'rinishi sifatida o'rganish mumkin. Tarjimaning xususiy vazifalarini hal qilish uchun ishlatiladigan usullar (tarjima matnini tarjima tili me'yorlari va uzusiga mutanosib shaklga keltirish, muqobilsizlikka baham berish) tarjimaning transformasion usuli bilan o'zaro aloqada bo'ladi, zero, matnda ma'lum bir o'zgarishlar bo'lishini taqozo etadi. Usullarning bir qismi tarjimaning interlinear uslubi doirasida ishlatiladi. Bunday usullar qatoriga transkripsiya, transliteratsiya va kalkalash, shuningdek, so'zma-so'z tarjima kiradi. Matnning pragmatik adaptatsiyasining boshqa alohida uslublarni tarjimaning turli usullariga aloqador bo'lishi mumkin. Masalan, matndagi tushuntirishlar matn shaklini o'zgartiradi, demak, tarjimaning transformasion usuli ko'rinishlaridan biri sifatida qaralishi kerak. Matndagi alohida olingan vaziyatlarda sahifa ostiga iqtiboslar, izohlar keltirish interlinear tarjima hisoblanadi, chunki bu holda matnda asl nusxa tilidagi birlikning tarjima tilida shakliy muqobili keltiriladi va shu sababli iqtibos, izoh shaklidagi tushuntirishlarga ehtiyoj sezadi.

Tarjima nazariyasida usullardan tashqari, “tarjima uslublari” tushunchasi ham bor. Uslub tarjimonning xatti-harakatlarini belgilab beruvchi obyektiv qonuniyat emas, balki insonning o'z tajribasi asnosida ishlab chiqadigan harakatlari tizimidir. Mohiyatan olsak, tarjima uslubi – bu, tarjimaning obyektiv tarzda mavjud usuliga moslashish va ongli ravishda eng maqbul natijalarni olishga imkon beradigan harakatdir.

Yozma tarjimada **matnning segmentatsiyasi uslubi** ishlatiladi. Ushbu uslubni qo'llash bir necha amallarni bajarishni ko'zda tutadi:

- ishlov beriladigan matnning hajmini aniqlash;
- matnni segmentlarga bo'lish;
- har bir segmentdagi asosiy axborotni ajratib olish;
- maxsus qisqartmalar va shartli belgilar orqali segmentlardan olingan axborotni belgilash;
- shartli qisqartmalardan tarjima tilidagi yoyiq ifodalarga o'tish;
- qo'lga kiritilgan matnni tahrir qilish.

Matnni segmentatsiyalash uslubi yozma tarjima uchun qo'llanadigan yagona uslub emas, ammo R.K.Minyar-Beloruhevning fikricha, bu uslub alohida leksik birliklar yoki gaplar bilan emas, balki butun matn bilan ishlashga imkon berishi bilan boshqa uslublardan ajralib turadi.

Tadrijiy tarjimada **qayd uslubi** qo'llanadi. Qayd yoki tarjimonning tez yozishi ma'lum bir qoidalar asosida amalga oshadi.

Ular qatorida ogʻzaki qabul qilinayotgan asl matndagi asosiy yoki muhim axborotni ajratish hamda shartli belgilar, qisqartmalar, ramzlar orqali yozib olishni taʼkidlab oʻtish kerak. Yozib olingan qaydlar asosida tarjimon tarjima matnini yaratadi. Qaydlar tarjimon uchun asl matnning asosiy nuqtalari uchun grafik qobiq hisoblanadi.

Sinxron tarjimada asl matnni **transformatsiyalash uslubi** bor. Bu uslub birlamchi matnni shakliy-belgi sathda oʻgirishga, yaʼni tarjimaning belgisi usulini qoʻllashga tayyorladi. R.K.Minyar-Beloruhev, zero, ushbu uslubni sinxron tarjimaning asosiy uslubi deb hisoblagan. Bu uslubda quyidagilar nazarga olinadi:

- tarjimonning ongida shakllangan semantik (mavzuiy) tizimga kiritilgan nutqiy birliklarni topishga bogʻliq boʻlgan leksik transformatsiyalar;
- tarjima tilidagi keng tarqalgan va sodda sintaktik qurilmalarni eʼtiborda tutuvchi grammatik transformatsiyalar;
- transformatsiyaning barcha koʻrinishlarini qoʻllash orqali erishiladigan nutqiy kompressiya (siquv) .

Bu kabi tayyorgarlik amaliyotlari tarjimonga keyinchalik asl nusxa tili birliklari va qurilmalaridan tarjima tilining birliklari va mutanosib sintaktik qurilmalariga osonlik bilan oʻtishiga koʻmak berishi mumkinligi nazarda tutiladi.

Birinchi navbatda, barcha yuqorida tavsiflangan uslublarning har xilligini ushbu uslublarda qoʻllaniladigan tarjima usullarining turlicha ekanligiga bogʻliq ravishda yuzaga chiqadigan qonuniyat sifatida qabul qilish mumkin. Ikkinchidan, bu uslubning ikkinchi xususiyati ularning majburiy emasligi, yozma, ogʻzaki va sinxron tarjimalarning mazkur uslublarsiz ham amalga oshirish mumkinligida kuzatiladi. Faqatgina tadrjijiy tarjimada qayd etish uslubidan foydalanish mumkin, biroq, shuni unutmaslik kerakki, har bir tarjimonning umumiy tamoyillar asosida shakllanadigan oʻz maxsus qaydlar tizimi boʻlishi zarur. Mazkur yondashuvlar tarjimaning ijodiy xarakteri har bir tarjimon uchun individual uslublarning yaratilishiga olib kelishi mumkin, degan qarashning maydonga chiqishiga sabab boʻladi. Demak, tarjima uslublarini tarjimaning umumiy qoidalari sirasida oʻrganish masalasini ham oʻylab koʻrish kerak.

Tarjima usullari

Avvalombor, tarjimadagi transformatsiyalar nima va nima uchun kerak, degan savolga javob berish kerak. Tarjimonning birinchi va asosiy xususiyati tarjimaning muammolarini koʻra bilishi zarur, birinchi navbatda asl nusxa tilidagi soʻzlarni tarjima qilinayotgan tildagi soʻz bilan almashtirishdan oʻzini tiyishi lozim. Bu holatning “bukvalizm” deb nomlanuvchi tarjima nuqsoni kelishiga olib keladi. Komissarovning tarjimashunoslik atamalari izohli lugʻatida “bukvalizm” quyidagicha izohlanadi: Grammatik bukvalizm — asl matndagi grammatik tuzilmalar va shakllarni tarjima matnida saqlab qolish.

Har xil olimlar tarjimaga oid transformatsiyalarni turlicha taʼriflashgan. Masalan, R. K. Minyar-Beloruhev quyidagicha taʼriflaydi: «Transformatsiya – tarjimaning koʻplab usullari asosidir. Yetkazish uchun nazarda tutilgan maʼlumotni saqlash uchun birlamchi asl matn semantik komponentlari (semantik transformatsiyalar) yoki shakliy komponentlar (leksik yoki grammatik transformatsiyalar)ning oʻzgarishi transformatsiya hisoblanadi»¹².

Ya. I. Resker transformatsiyani «asl matn tilidagi soʻzlarning maʼnosini kontekstda anglashimiz va tarjima tili lugʻatiga mos kelmaydigan, unga mutanosib keluvchi muqobil soʻzni topishimizda qoʻllaydigan mantiqiy mushohada usullari», deb taʼriflaydi.

Asliyatga toʻliq semantik muvofiqlikka erishish uchun tarjimada turli oʻzgarishlar, oʻzgartirishlar (transformatsiya yoki almashinuv) talab etiladi. Komponent ekvivalentlikka erishish uchun asosan fikrning grammatik strukturasi roʻy beradigan transformatsiyalar ishlatiladi. Denotativ ekvivalentlik darajasi ifodaning semantik strukturasi yuz beradigan nisbatan murakkab leksik–grammatik transformatsiyalarni taqozo etadi.

Ushbu transformatsiyalar mazmun va ifoda planiga ega boʻlgan til birliklarida amalga oshganligi bois, ular formal–semantik xarakterga ega boʻlib, birlamchi soʻzning shakli va maʼnosini oʻzgartiradi. Asl nusxa tarjimasini shaklan oʻzgartiruvchi ushbu transformatsiyalarni tatbiq etish tarjimon strategiyasining asosiy tamoyillarini toʻldiradi. Asl nusxa tilidan tarjima ning uch koʻrinishini tasniflashimiz mumkin:

- leksik transformatsiyalar;
- grammatik transformatsiyalar;
- leksik-grammatik transformatsiyalar.

Leksik transformatsiyalarning asosiy turlarini quyidagicha tasniflaymiz:

- transkripsiya va transliteratsiya;
- kalkalash;
- leksik-semantik almashtirishlar (konkretizatsiya, generalizatsiya, modulyatsiya, ekvivalentsiya);

Nisbatan keng tarqalgan **grammatik transformatsiyalar** quyidagilarni oʻz ichiga oladi:

- sintaktik tenglashtirish (soʻzma–soʻz tarjima);
- gaplarni boʻlaklarga taqsimlash;
- gapni umumlashtirish;rammatik almashtirish (soʻz turkumlarini, gap boʻlaklarini, soʻzshakllarini almashtirish);

Kompleks leksik-grammatik transformatsiyalarga quyidagilar kiradi:

- antonimik tarjima;
- eksplikatsiya (tavsifiy tarjima);
- kompensatsiya;
- adaptatsiya.

¹² Newmark P. A Textbook of Translation. New York. 2008. P.68-80.

Ushbu transformatsiya usullari **tarjima usullari** hisoblanadi. mumkin. Chunki tarjimonlar bu usullarning eng yaxshi variantlarini ongli ravishda tanlab ishlatishadi. Tarjimada eng murakkablik tugʻdiradigan birliklar idiomalar va frazeologizmlardir, chunki ularning mazmunini, ekspresiv–stilistik boʻyogʻini tarjimada aniq berish tarjimaning turli usullarini va transformatsiyalarni qoʻllashni talab etadi.

Har bir usulni alohida koʻrib chiqamiz:

Transkripsiya va transliteratsiya usullari hammaga yaxshi maʼlum. Birinchi usulda sharq tilidagi soʻzning talaffuzi, ikkinchi usulda sharq tilidagi soʻzning yozilishi oʻzbek tilida beriladi. Bu usulda asosan atoqli otlar, masalan, ismlar, geografik joy nomlari tarjima qilinadi. Masalan, Warner Brothers = Uorner Brazerz, Smith = Smit, 麦当劳 [maydanlao] «Makdonalds», 托拉斯 [tolasi] «trest», 可瓦斯 [kevasi] «kvas» – transkripsiya usuliga misol, Bill Clinton = Bill Klinton, Mehmet – Mehmet transliteratsiya usuliga misol boʻladi.

Kalkalash – asl matndagi leksik birlik tarjimasida uning tarkibiy qismlarini tarjima tilidagi leksik muvofiqlari bilan almashirish usulidir, bunda asl matn tilidagi leksik birlik tuzilmasi nusxa koʻchirilgani kabi saqlanib qoladi. United Nations Organisation = Birlashgan millatlar tashqiloti = . 丝绸之路 [sichou chjilu] «Ipak yoʻli»; 新儒学 [sinjusyue] «neokonfuzianlik», 鸵鸟政策 [tonyao chjense] «straus siyosati (qiyinchilikda qolish)», 吉尼斯世界纪录大全 [szinisi shise szilu dasyuan] «Ginnes rekordlar kitobi», 特洛伊木马 [teloi muma] «troya oti»;

Konkretizatsiya - asl nusxa matnidagi nisbatan keng maʼnoli soʻz yoki soʻz birikmasini tarjima tilidagi nisbatan tor maʼnoli soʻz yoki soʻz birikmasi bilan almashtirilishidir. Bu transformatsiyani qoʻllash natijasida yaratilayotgan muqobil birlik va asl matndagi birlik mantiqiy munosabatga kirishadi: asl nusxa matnidagi birlik turdosh, jinsdosh boʻlgan tushunchani bildiradi, tarjima tilidagi birlik tasviriy tushunchani anglatadi. Masalan, “ovqatlanmoq” feʼli sharq tiliga oʻgʻirilganida, “nonushta qilmoq”, “tushlik qilmoq”, “kechki ovqatni yemoq” shaklida oʻgʻirilishi mumkin. Yoki xitoy tilidagi “打人” “(kimnidir) urmoq, tushirmoq, mushtlamoq” maʼnosini beradi, “打钟” esa “qoʻngʻiroqni urmoq” shaklida soʻzma-soʻz oʻgʻiriladi, biroq oʻzbek tilida bu shaklda tarjima qilish mumkin emasligi hisobga olinib, maʼno aniqlashtiriladi, “qoʻngʻiroq chalmoq” shaklida beriladi. 顾客是皇帝 [guke shi xuandi] «Mijoz har doim haq (soʻzma-soʻz: mijoz – bu imperator)».

Generalizatsiya- asl nusxa tilidagi tor maʼnoli birlikning tarjima tilidagi keng maʼnoli birlik bilan almashtirilishi. Yaratilayotgan muqobil birlik asl nusxadagi soʻz anglatgan tushunchani tavsiflash bilan bir paytda unga jinsdosh tushunchani bildiradi, tarjima tilidagi birlik jinsdosh tushunchani, asl matn tilidagi birlik tasviriy tushunchani anglatadi. Masalan, “toʻn” soʻzi oʻrniga “ustki kiyim”, “fes” oʻrniga “bosh kiyim”, “entari” oʻrniga “koʻylak” soʻzlarining ishlatilishi ushbu usulga misol boʻladi. 秀才[syusay] – “Qadimgi Xitoyda maʼlum bir hududlarda imtihondan oʻtgach, beriladigan birinchi ilmiy unvon” maʼnosini bildiradi. Biroq quyidagi maqol tarjimasida ushbu unvon umumiy tarzda “olim” shaklida beriladi: 秀才不出门, 全知天下事 [syusay bu chu men, syuan chji tyansya shi] «Olim uyning eshigidan chiqmay turib, yer yuzida nima boʻlayotganini bilishi mumkin». Koreys tilidagi guruch unidan qilingan, milliy non 떡“tok” deb yuritiladi. Bu soʻz tarjimada “non” deb beriladi, yaʼni non turi, koʻrinishi uchun umumiy nom ishlatiladi.

Modulyatsiya atamasi, umuman olganda, “qonuniy oʻzgarishlar” degan maʼnoni bildiradi va tarjima natijasida yuzaga keladigan koʻplab semantik oʻzgarishlarga nisbatan ishlatiladi. **Modulyatsiya** deganda, nuqtai nazar, yondashuv, koʻpincha mushohada kategoriyalarini oʻzgartirish orqali erishiladigan transformatsiya nazarda tutiladi. Tarjimonlar lugʻatlarda ifodalangan turgʻun modulyatsiya bilan bir qatorda erkin modulyatsiyani ham farqlashadi. Masalan, inglizcha “the top floor” (soʻzma-soʻz: eng yuqorigi qavat) birikmasi oʻzbek tiliga “oxirgi qavat” shaklida oʻgʻiriladi. Yoki turk tilida “peşından koşmak” birikuvi soʻzma-soʻz “oldidan yugurmoq” deb tarjima qilinadi, lekin mantiqan olinganda oʻzbek tiliga “orqasidan yugurmoq” shaklida beriladi. Yoki: 相对大惊失色。 ushbu jumla xitoy tilida oʻzbek tiliga soʻzma-soʻz “Yuzining rangini yoʻqotdi” deb oʻgʻiriladi, biroq tarjimada shundan kelib chiqadigan mazmun “Qoʻrquvdan rangi oqarib ketdi” jumlasini qoʻllash ham modulyatsiyaning koʻrinishlaridan biri hisoblanadi. Modulyatsiya maʼnoviy oʻzgarishlarni koʻplab shakllarini oʻz ichiga oladi. Ayrim ishlarda modulyatsiyaning oʻn bitta koʻrinishi tilga olinadi.

Ekvivalensiya asliyadagi vaziyatni tarjimada tavsiflashda tamomila boshqacha til vositalarini ishlatishda kuzatiladi. Masalan, hammamizga tanish boʻlgan “Zolushka” oʻzbek tiliga ayrim vaziyatlarda “Kuloy”, ayrim hollarda transliteratsiya usuli bilan “Zolushka” tarzida oʻgʻiriladi. Oʻzbek tili lugʻatlarida “shumshuk qiz” birikmasi ham ishlatiladi. Turk tilida bu maʼnoda “külkedisi” – “kul mushugi” birikmasi ishlatiladi. Xitoy tilida esa 灰姑娘 [xuey guniang] “kulrang qiz” birikmasi ishlatiladi. Boshqacha aytganda, ekvivalensiya — tarjimada tayyor shakllarning qoʻllanilishi, modulyatsiya — tushunchalar orasidagi mantiqiy-semantik munosabatlarga asoslangan individual tarjima yechimlarini izlash.

Grammatik transformatsiyalar.

Sintaktik tenglashish (soʻzma-soʻz tarjima)- bunday tarjimada asl matndagi sintaktik struktura tarjima tilida ham aynan shunday struktura shaklida beriladi. Sintaktik moslashuv asl nusxa va tarjima matnidagi til birliklarining soni va joylashuv ketma–ketligi toʻliq mos kelishiga sabab boʻladi.

Gaplarni boʻlakkarga taqsimlash usulida maʼlum bir tilda qoʻshma gap, murakkab qoʻshma gaplar, baʼzida hattoki yoyiq soddaga gaplarni tarjima tiliga uslub nuqtai nazaridan ikki yoki undan ortiq boʻlakkarga taqsimlab beriladi.

Gapni umumlashtirish usuli soddaga gaplarni birlashtirib, soddaga gap yoki qoʻshma gapning turli tiplari tarzida berishda kuzatiladi.

Grammatik almashinuv - asl nusxadagi grammatik birlik tarjima tilida oʻzgacha grammatik mazmunga aylanadigan tarjima usuli. Bu usulda masalan asliyadagi birlik tarjimada koʻplikka aylanadi. Aniqlik maylidagi feʼl majhul nisbatga aylanadi. Bunday tarjimada soʻz turkumlari almashinishi mumkin – ot sifat orqali ifodalanishi mumkin.

Leksik-grammatik transformatsiyalar.

Antonimik tarjima leksik-grammatik transformatsiya koʻrinishi boʻlib, asl nusxa matnidagi boʻlishli shakl tarjimada boʻlishsiz shaklga aylanadi va aksincha, asl matndagi inkor shakli tarjima tilida tasdiq shaklida beriladi.

Eksplikatsiya (tavsifiy tarjima)da begona madaniyat unsurlariga turli darajadagi izohlar kiritiladi. Izohlar tushunishni osonlashtirish, kitobxon leksik zaxirasini kengaytirish uchun kiritiladi. Bunday izohlar ikki xil boʻlishi mumkin:

1) Ensiklopedik izohlar (ma'lumotnomalardan olingan aniq ma'lumotlar kiritiladi)

2) Chet el madaniyatiga xos unsurning milliy xarakterining ochib beruvchi izohlar.

Masalan, 寿面 [shoumyan] «tugʻilgan kunda uzoq umr koʻrish ramzi sifatida taqdim etiladigan lagʻmon turi», 春联 [chunlyan] «yangi yilda yoziladigan juft yozuvlar»; koreys tilida 갖[kat] ot yolidan qilingan koreyscha erkaklar shlyapasi.

Kompensatsiya usulining mohiyati milliy spesifik, madaniy toʻsiqni olib tashlashdan iborat. Buning uchun asl nusxa tilidagi madaniyatning spesifikasini bildiruvchi soʻz tarjima tilidagi teng keluvchi yoki oʻxshash tushunchaga almashtiriladi. Masalan, 고무신 [komuɕin] – koreyslarning rezinadan tayyorlangan milliy oyoq kiyimi boʻlib, oʻzbek tiliga tarjimada “kalish” deb beriladi.

Adaptatsiya asliyatda aks ettirilgan vaziyatning tarjima matnida boshqa vaziyat bilan almashtirilishi hisoblanadi. Misol uchun, kanadalik tilshunoslar quyidagi inglizcha misolni keltirishadi: *he kissed his daughter on the mouth*. Bu jumlaning fransuzchaga tarjimasi, hattoki oʻzbekchaga tarjimasi tasvirlangan vaziyat haqida notoʻgʻri tasavvur uygʻotishi mumkin: *il embrassa safile sur la bouche — u qizining lablaridan oʻpdi*. Tasvirlangan vaziyatda ingliz madaniyati uchun odatiy boʻlgan holat aks etgan. Safardan qaytgan oila boshligʻi – ota oʻz mehrini ifoda etmoqda. Bu sahna fransuzchaga, hattoki oʻzbek tiliga tarjima qilganda, fransuz va oʻzbek madaniyati uchun tabiiy boʻlgan koʻrinish bilan almashtirilishi mumkin: *il serra tendrement safile dans ses bras ota qizini mehr bilan bagʻriga bosdi*.

Shuningdek, **tushirib qoldirish** va **qoʻshish** kabi leksik-semantik transformatsiya usullari mavjud. Agarda tarjima jarayonida asliyat tili va tarjima tili oʻrtasida tizi nuqtai nazaridan tafovutlar boʻlmasa, aynan tarjimonning “men”i ifodasi hisoblanadi. Tarjimon muallif fikriga biror soʻz yoki tushunchani kiritmoqchi boʻlsa, yoki aksincha, uning nazarida ortiqcha, oʻrinsiz hisoblangan soʻz va birikmalarni tushirib qoldirmoqchi boʻlsa, ataylab asl matnning tizimini notoʻgʻri talqin qiladi, yaʼni asliyatni “deformatsiyalaydi”. Har qanday tarjimada transformatsiya albatta tushirib qoldirishlar yoki qoʻshishlar bilan amalga oshiriladi. Bu oʻrinda gap faqat shakliy tafovutlar haqida ketmayapti.

IV. KEYSLAR BANKI

1-mavzu

1. Sizningcha, tarjimaga o'qitish nimadan boshlanishi zarur?
2. "Tabiiy tarjimaga tug'ma qobiliyat" haqida nima deb o'ylaysiz?
3. Malakali tarjimon bo'lish uchun "sof ikki tillilik" yetarli bo'ladimi?
4. "Aralash ikki tillilik" yuqori saviyali tarjimani amalga oshirish uchun qanchalik foydali, deb o'ylaysiz?
5. Shaxsiy tajribangizga ko'ra, sharq tilidan tarjima qilishda qanday muammolarga duch kelgansiz?
6. "Tarjima" atamasiga berilgan ta'riflardan misollar keltirib, tahlil eting. O'z fikringizni bildiring.
7. Tilshunoslik sohasidagi tarjimashunoslik va adabiyotshunoslik sohasidagi tarjimashunoslik o'rtasidagi farq va umumiy xususiyatlarni sharhlang.
8. Mashina tarjimasi (amaliy, injenerlik tarjimasi) nima bilan shug'allanadi? Bu sohaning afzalligi va kamchiliklari nimada namoyon bo'ladi?
9. "Axborot" va "muqobilik" tushunchalarini izohlang.
10. Tarjimaning soha yo'nalishlarini tavsiflang.

2-mavzu

1. Tarjima jarayonini modellashtirishdan maqsad nima?
2. Tarjima jarayonining qanday modellarini bilasiz?
3. Tarjima jarayonining situativ-denotativ modeli qaysi sxemaga asoslanadi?
4. O'rganilayotgan sharq tilidan tarjima misolida situativ-denotativ modelni tushuntirib bering.
5. Semantik model asosida tarjima qilingan matnni aniqlang va tahlil eting.
6. Semantik model tarjimasida tarjimon qaysi amallarni diqqat marqazida tutadi?
7. Tarjimaning semantik modeli qaysi turdagi matnlarni tarjima qilishda qo'l keladi?
8. Semantik modelni qaysi matn tarjimasida qo'llab bo'lmaydi? Nima uchun?
9. Situativ-denotativ model va transformasion modelning ijobiy va salbiy tomonlarini misollar asosida tushuntiring.
10. O'rganilayotgan sharq tilidagi matnni transformasion usulda tarjima qiling va izohlang.
11. Ona tilidagi matnni sharq tiliga transformasion usulda tarjima qiling va amalga oshirilgan ishlarni tavsiflang.
12. Transformasion modelning tarjima qilish bosqichlari nimalardan iborat?
13. O.Kade nima uchun tarjima bosqichiga oraliq bosqichni kiritgan?
14. O.Kadening uch bosqichli tarjima modeli semantik va transformasion modellardan nimasi bilan farqlanadi?
15. O.Kade "informasion mazmun" deganda nimani tushunadi? Bu fikr asoslimi?
16. O'rganilayotgan sharq tilidagi matnni uch bosqichli tarjima modeli asosida tarjima qiling va amalga oshirgan xatti-harakatlaringizni izohlang.

3-mavzu

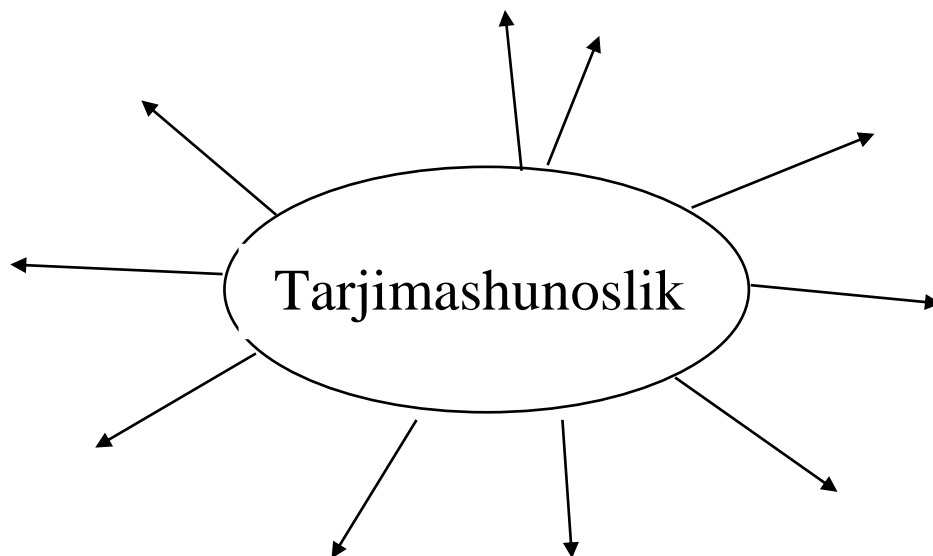
1. “Tarjima strategiyasi” tushunchasi bo‘yicha qaysi tarjimashunos olimlar fikrini bilasiz? Ulardan qaysi mulohazalarga qo‘shilasiz?
2. “Tarjimon amallari” deganda nimani tushunasiz?
3. X. Kringsning **think aloud** («ovoz chiqarib o‘ylash») metodikasini qaysi tamoyillarga asoslaniladi?
4. Tarjimonga “sovuqqonlik bilan hisob-kitob qila olish (rejalashtirish)” malakasi nima uchun kerak?
5. Matn haqidagi tashqi ma’lumotlarga nimalar kiradi?
6. Axborot tarkibi va uning zichligini tashkil etuvchi komponentlarni misollar asosida tahlil eting.
7. Kognitiv axborot, operativ (rahbarlik qiluvchi) axborot, emotsional axborot, estetik axborotlardan qaysi birini tarjimada berish muammolar tug‘ilishi mumkin? O‘rganilayotgan sharq tili misolida tahlil eting.
8. Tarjima oldi tahlilida qaysi vazifalarni bajarish kerak?
9. Tarjima natijalarini tahlil qilishda tarjimon qanday amallarni bajarishi zarur?

4-mavzu

1. Og‘zaki tadrijiy tarjimaning o‘ziga xos xususiyatlari haqida so‘zlang.
2. Sinxron tarjima tarjimoniga qanday talablar qo‘yiladi?
3. Qog‘ozdan tarjima qilish amaliyoti tarjimonda qanday ko‘nikmalar shakllantirishga yordam beradi?
4. Yozma matn tarjimasida qaysi belgilarga e’tibor qilish kerak, deb o‘ylaysiz?
5. Tarjimada matnga ishlov berishning qanday alohida ko‘rinishlari mavjud? O‘rganilayotgan sharq tili misolida izohlang.
6. Tarjimashunoslikda “usul” va “uslub” atamaları o‘rtasidagi farqni tushuntirib bering.
7. Qanday tarjima usullarini bilasiz?
8. O‘rganilayotgan sharq tilidan o‘zbek tiliga o‘girilgan badiiy matnni asliyati bilan solishtirish orqali kalkalash, adaptatsiya usullarini izohlang.
9. Matnning segmentatsiyasi uslubini qo‘llash shart-sharoitlari va bosqichlarini misollar asosida sharhlang.
10. Transformatsiyalash uslubi tarjimonning qaysi amallariga asoslanadi?
11. Qayd uslubini qo‘llashning maqsad va vazifalari, zaruriyati haqida so‘zlang.
12. O‘rganilayotgan sharq tilidan o‘zbek tiliga o‘girilgan matn parchasini asliyat bilan solishtirib tahlil eting va tarjimaning qaysi usullari qo‘llanilganligini aniqlang.
13. Transformatsiyaning qaysi turlarini bilasiz?
14. Leksik transformatsiyaning turlariga misollar keltiring.
15. Leksik va grammatik transformatsiyaning o‘rtasidagi tafovutni tushuntiring.
16. Nima uchun leksik-grammatik transformatsiya “kompleks usul” hisoblanadi? Fikringizni misollar bilan tushuntiring.
17. Badiiy tarjimaning boshqa tarjima turlaridan farqli jihatlari nimalarda ko‘rinadi?
18. Badiiy matn qanday belgilarga ega?
19. Tarjimada so‘zning mavqei qanday darajada bo‘ladi?

1-MAVZU
TARJIMASHUNOSLIKNING DOLZARB MASALALARI

1- Topshiriq.
Klasterni to'ldiring.

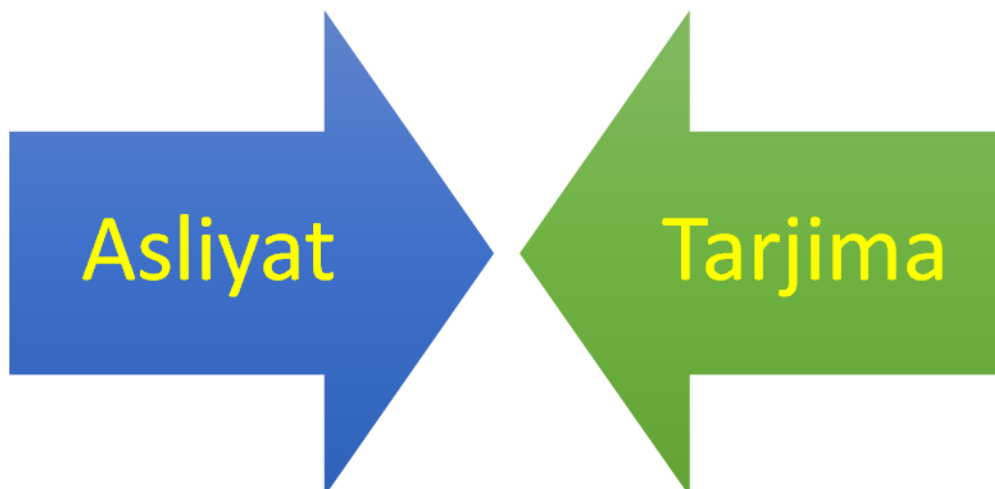
2- topshiriq. Ikki tillilik turlariga misol keltiring va ularni alohida-alohida ustunga joylashtiring.

2-MAVZU

TARJIMANI MODELLASH TIRISH MUAMMOLARI

1- topshiriq.

Solishtiring.

2-topshiriq. Klasteri to'ldiring.

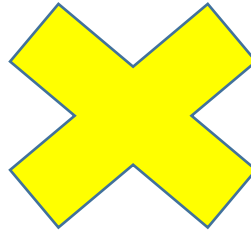

3-MAVZU

TARJIMANING SEMANTIK VA TRANSFORMATSION MODELLARI

1- topshiriq. Ikki guruhga bo‘lining va o‘z mavzuyingizni himoya qiling.

**Tarjimaning
semantik modeli**

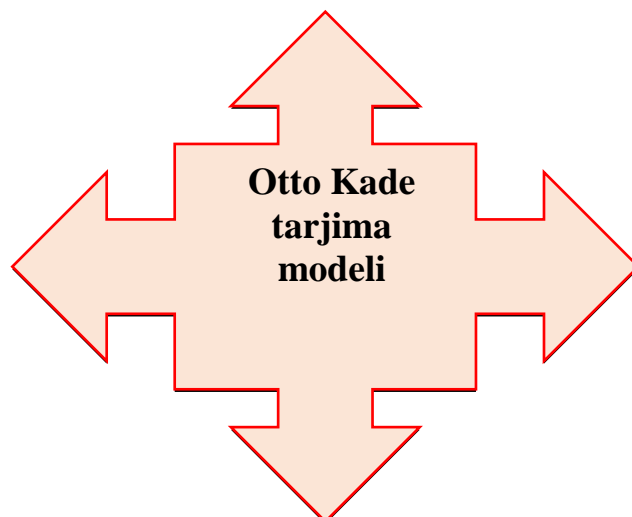

**Tarjimaning
transformatsion**

2- topshiriq. “T” jadvalini to‘ldiring.

Tarjimaning transformatsion modeli	
<i>Ijobiy tomoni</i>	<i>Salbiy tomoni</i>

2-topshiriq. Otto Kadening tarjima modelining asosiy xususiyatlarini yozing.

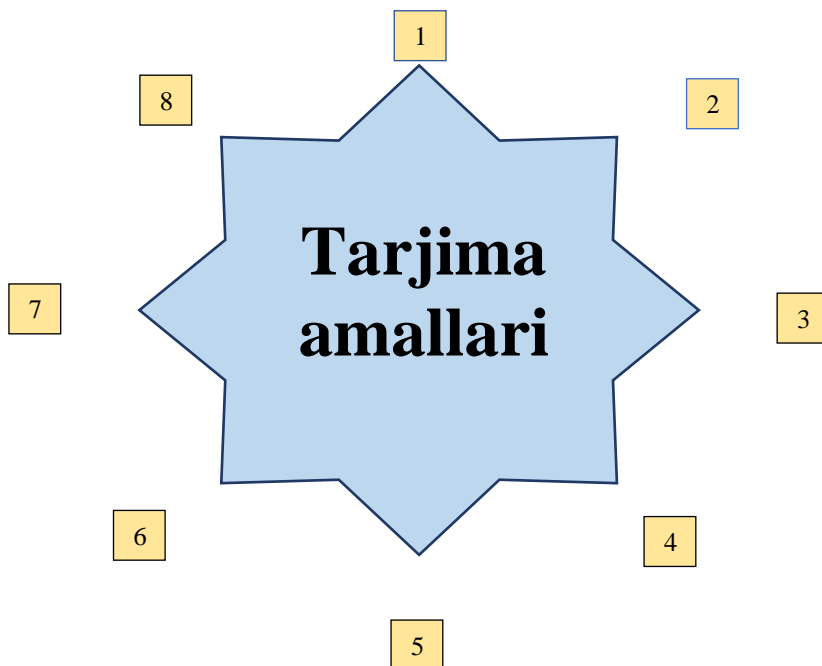
4-MAVZU

TARJIMA STRATEGIYASI VA AMALLARI

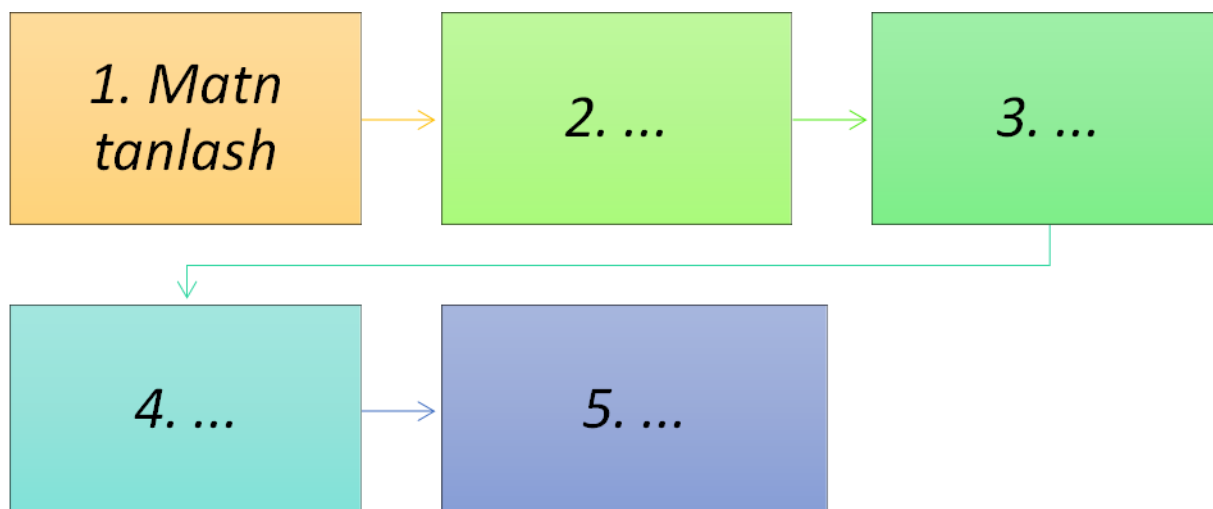
1-topshiriq. Yu. Xols-Myanttyari “matn dizayni” uchun zarur bo‘ladigan amallarni sanang.

2-topshiriq. Tadqiqotchi M. Lederer sinxronist tarjimon ishi davomida kuzatiladigan 8 xil amalni ajratgan. Bular qaysilar?

1-topshiriq. Matnning tarjima oldidan tahlil qilishning bosqichlarini yozing.

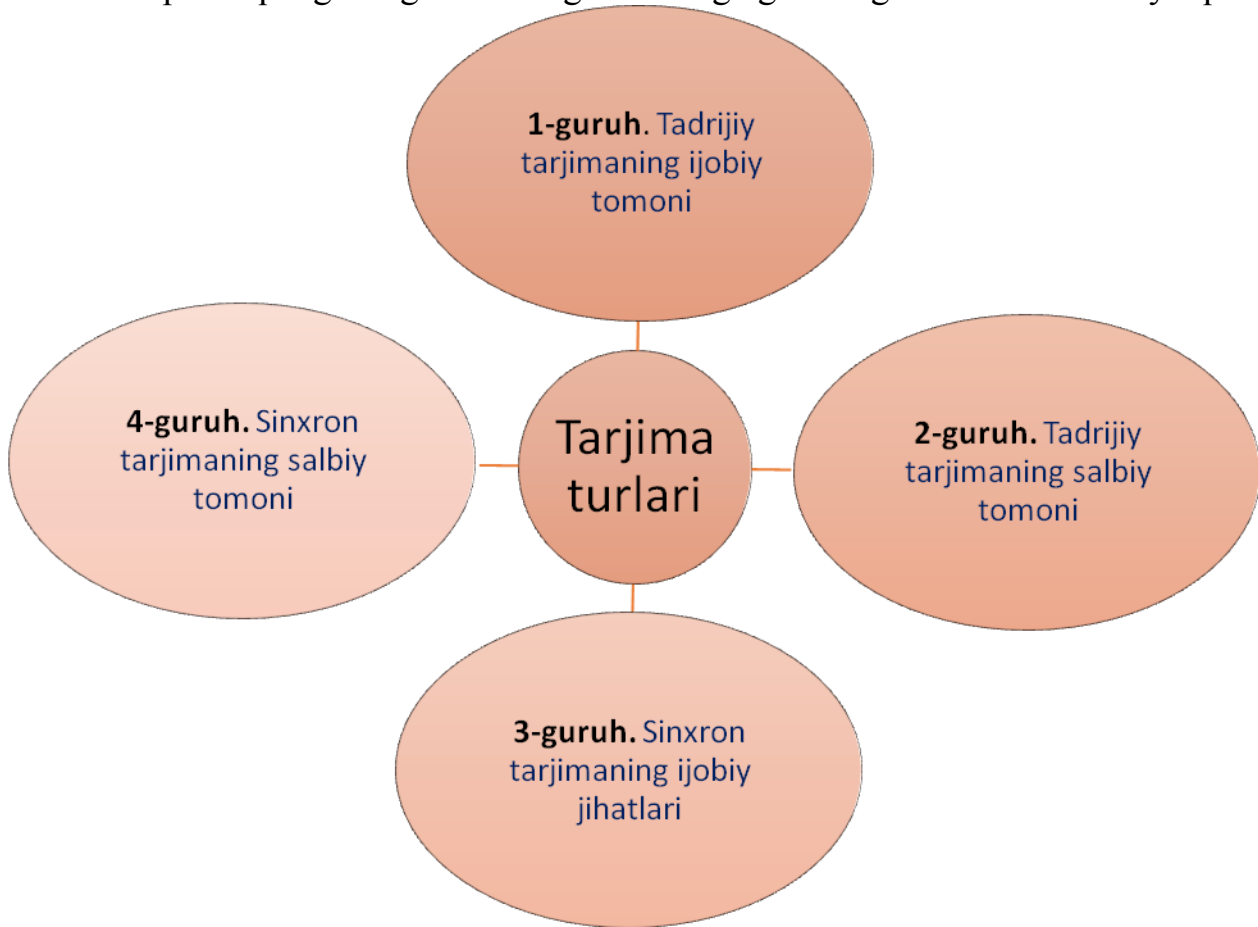
1-topshiriq. Klasteri to'ldiring.

Operativ
axborot

4 - MAVZU TARJIMA TURLARI

1-topshiriq. 4 guruhga bo'lingan va o'zingizga berilgan mavzuni himoya qiling.

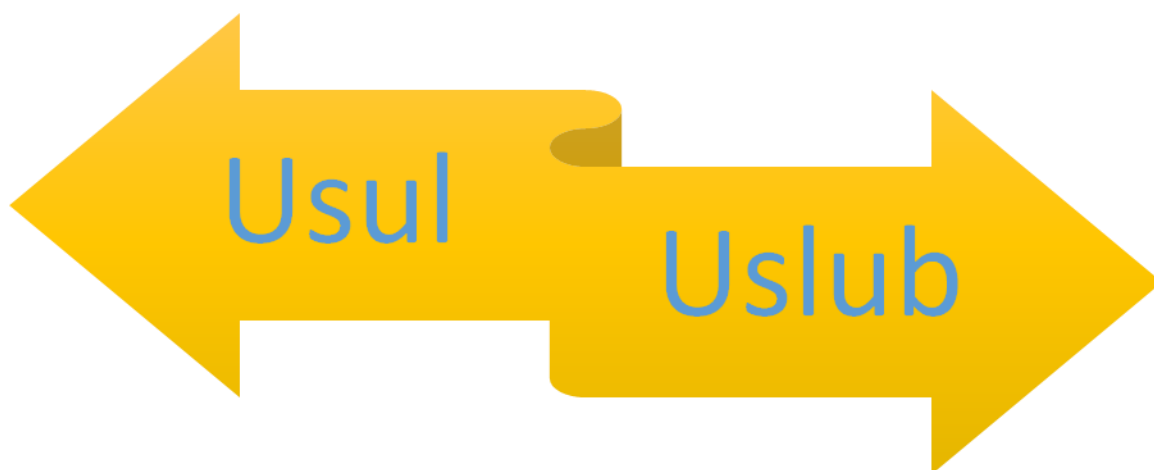

1-topshiriq. Yozma tarjima turlari haqida ma'lumot bering.

OG'ZAKI VA YOZMA TARJIMADA QO'LLANILADIGAN ASOSIY USULLAR

1-topshiriq. Usul va uslub tushunchalarining ma'nosini izohlang va farqini tushuntiring.

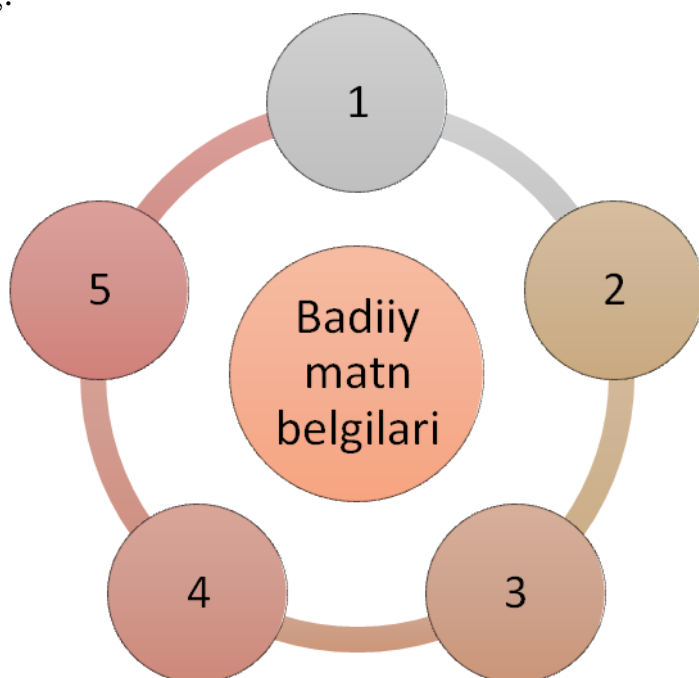

2- topshiriq. **Matnning segmentatsiyasi uslubini** qo‘llashda qanday amallardan foydalaniladi?

1.
 -
- 2.
- 3.

BADIIY MATN VA TARJIMON MAHORATI

- 1- topshiriq. Badiiy matnning asosiy belgilari qaysilar? Har birini alohida –alohida izohlang va misol keltiring.

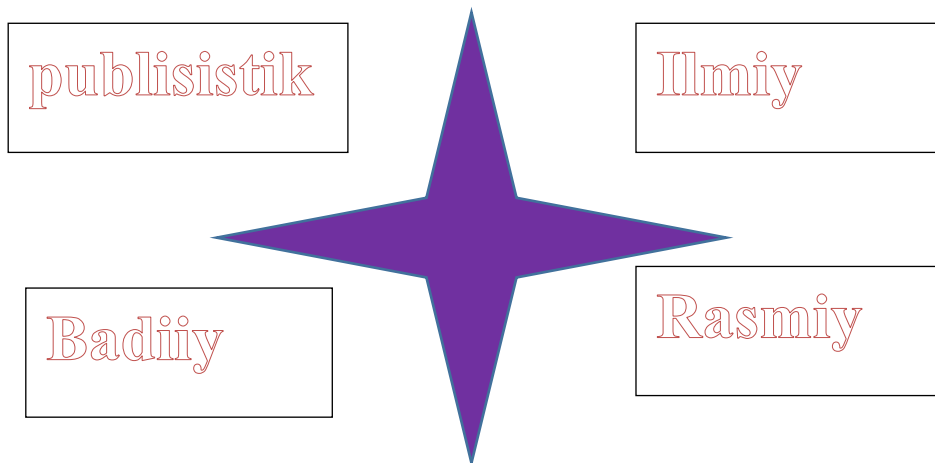

- 2-topshiriq. Quyidagi “T” jadvalini to‘ldiring.

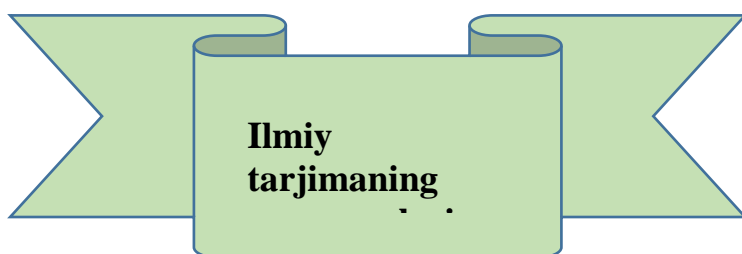
Badiiy matn	She’riy matn
1	
2	
3	
4	
5	

ILMIY TARJIMA TALABLARI

2-topshiriq. 4 guruhga bo'ling. Tarjima turlari o'rtasidagi farqli jihatlarini aniqlang.

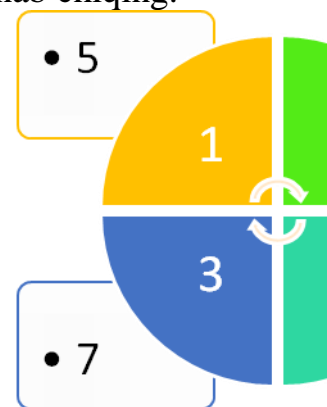
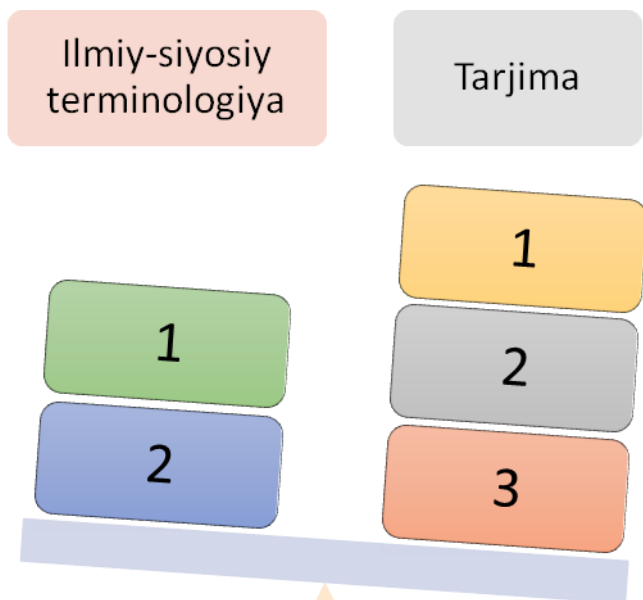

2-topshiriq. Bahs-munozara o'tkazing. Ilmiy tarjimaning muammolarini yechishga harakat qiling.

IJTIMOIIY-SIYOSIIY ADABIYOTLAR TARJIMASI

1-topshiriq. Ilmiy-siyosiy matn tarjimasining o'ziga xos xususiyatlarini sanab chiqing.

2-topshiriq. Ilmiy-siyosiy atamalarni bering va ularni tarjimada qanday kelish o'rinlarini ko'rsating.

V. MUSTAQIL TA'LIM MAVZULARI

MUSTAQIL TA'LIM

Mustaqil ishni tashkil etishning shakli va mazmuni

Tinglovchi mustaqil ishni muayyan modulni xususiyatlarini hisobga olgan xolda quyidagi shakllardan foydalanib tayyorlashi tavsiya etiladi:

- me'yoriy hujjatlardan, o'quv va ilmiy adabiyotlardan foydalanish asosida modul mavzularini o'rganish;
- tarqatma materiallar bo'yicha ma'ruzalar qismini o'zlashtirish;
- maxsus adabiyotlar bo'yicha modul bo'limlari yoki mavzulari ustida ishlash;
- tinglovchining kasbiy faoliyati bilan bog'liq bo'lgan modul bo'limlari va mavzularni chuqur o'rganish.

№	Mustaqil ish mavzulari	Soati
1.	Tarjimashunoslik yo'nalishlari	2
2.	Tarjimonning kasbiy kompetensiyasi va xulqiy talablari	2

VI.GLOSSARIY

Termin	O'zbek tilidagi sharhi	Ingliz tilidagi sharhi
Adaptatsiya	aslyatda aks ettirilgan vaziyatning tarjima matnida boshqa vaziyat bilan almashtirilishi.	Adaptation - brahma reflect the situation translated text to be replaced with the situation.
Antonimik tarjima	leksik-grammatik transformatsiya ko'rinishi bo'lib, asl nusxa matnidagi bo'lishli shakl tarjimada bo'lishsiz shaklga aylanadi va aksincha, asl matndagi inkor shakli tarjima tilida tasdiq shaklida beriladi.	Antonyms translation - lexical and grammatical transformation view which would be the translation of the original text to the form, shape, and on the contrary, rejected the original text of the translation language in the form of confirmation.
Videomatnning sinxronlashtirilishi	tarjimon tomonidan jonli, ya'ni ayni bir paytda kinofilm qahramonlari yoki boshlovchi (hujjatli film bo'lsa) nutqini mikrofon orqali sinxron tarjima qilish.	live by the interpreter, that is, at the same time, the heroes of the movie (documentary) speech through a microphone, simultaneous translation.
Gaplarni bo'laklarga taqsimlash	usulida ma'lum bir tilda qo'shma gap, murakkab qo'shma gaplar, ba'zida hattoki yoyiq sodda gaplarni tarjima tiliga uslub nuqtai nazaridan ikki yoki undan ortiq bo'laklarga taqsimlab beriladi.	What parts distribution - Using a language of common, complex joint, and sometimes even the simple things in terms of language translation method to spread among two or more pieces.
Gapni umumlashtirish usuli	sodda gaplarni birlashtirib, sodda gap yoki qo'shma gapning turli tiplari tarzida berishda kuzatiladi.	Said synthesis method - by combining simple words, simple words or in a joint statement giving the form of various types.
Generalizatsiya	asl nusxa tilidagi tor ma'noli birlikning tarjima tilidagi keng ma'noli birlik bilan almashtirilishi.	Generalizatsiya the narrow sense of the language in the original language translation unit replaced by a unit of meaning.
Grammatik almashinuv	– asl nusxadagi grammatik birlik tarjima tilida o'zgacha grammatik mazmunga aylanadigan tarjima usuli.	Grammatical unit of the exchange of the original grammar translation method translated into a different language, grammatical meaning.
Yozma tarjima	bir tilda yaratilgan matnni boshqa bir tilda yozma shaklda qayta ifodalash.	Written translation of a text written in a language other language form of expression
Kalkalash	– asl matndagi leksik birlik tarjimasida uning tarkibiy qismlarini tarjima tilidagi leksik muvofiqlari bilan almashirish usuli, bunda asl matn tilidagi leksik birlik tuzilmasi nusxa ko'chirilgani kabi saqlanib qoladi.	Kalkan - the translation of the original text, lexical unit exchanged with the appropriate language translation of the elements of the lexical structure of the way in which the original text language lexical unit remain, such as copy and paste.
Kasbiy yaroqlilik	– mazkur faoliyatni amalga oshirish uchun tabiatan ato etilgan qobiliyat va ruhiy tayyorgarlik.	Professional capacity to carry out these activities given the nature of the skills and psychological preparation.
Kasbiy	ta'minlovchi belgilar sirasiga	Professional working definition

yaroqlilikni	quyidagilar kiradi: nutqiy hozirjavoblik, yaxshi xotira, ruhiy barqarorlik, tez moslanuvchanlik, kirishuvchanlik, o'qimishlilik.	include the following: speech teams, a good memory, emotional stability, adaptability, kirishuvchanlik literacy.
Kommunal tarjimon	– tibbiy va ma'muriy muassasalardagi tarjima.	Utilities interpreter translated medical and administrative facilities.
Kompensatsiya	– usulining mohiyati milliy spesifik, madaniy to'siqni olib tashlashdan iborat Buning uchun asl nusxa tilidagi madaniyatning spesifikasini bildiruvchi so'z tarjima tilidagi teng keluvchi yoki o'xshash tushunchaga almashtiriladi.	The essence of the method of compensation spesifik, you need to remove cultural barriers-language translation is a word that specificity for the purposes of this handbook, the original language was replaced by the concept of equal or similar compatible.
Konkretizatsiya	– asl nusxa matnidagi nisbatan keng ma'noli so'z yoki so'z birikmasini tarjima tilidagi nisbatan tor ma'noli so'z yoki so'z birikmasi bilan almashtirilishi.	Konkretizatsiya - compared to the original text translated into a meaningful word or phrase in a relatively narrow meaning of the word or combination of words will be replaced.
Qog'ozdan tarjima qilish	–tarjimon tayyorgarliksiz (yoki bir necha daqiqa davomida tanishib chiqib) yozma matnni xuddi "qog'ozdan o'qiyotganday" og'zaki tarjima qiladi.	An interpreter to translate the paper preparation (or introduce some minutes) written text as "readingfrom" or interpreting it.
Lisoniy jamoa	– bir tilda so'zlashuvchi odamlar yig'indisi.	Linguistic community - a collection of people who speak the language.
Mashina tarjimasi	– mashina tarjimasini modellashtirish muammolari bilan shug'ullanadi, xususan, vositachi til yordamida tarjima qilish yoki uch bosqichli (analiz – qayta shakllantirish – sintez), tarjimani modellashtirish, insonning tarjimonlik faoliyatini qoliplashtirish, lisoniy ma'lumotga samarali qayta ishlov berish usullari topish, tilning sintaktik qurilmalarini aniqlash, leksik birliklar ma'nolarini tavsiflash, ma'lum bir elektron moslama uchun bir tildan ikkinchi tilga o'girish dasturlari va algoritmlarini tuzish kabilar ham aynan mashina tarjimasi yo'nalishining vazifalaridan sanaladi.	Machine Translation Machine translation is engaged in the problem of modeling, in particular, language translation tool or a three-stage (to reshape the analysis and synthesis), modelingtranslation,preforming human translation, linguisticefficient data processing methods to find the syntax of the language to describe the exact meanings of lexical units, certain electronic equipment to convert one language into another to create programs and algorithms, as well as machine translation direction objective
Modulyatsiya	– nuqtai nazar, yondashuv, ko'pincha mushohada kategoriyalarini o'zgartirish orqali erishiladigan transformatsiya.	Modulation point of view, the approach is often perceived in categories of change achieved through the transformation.
Moslashtirish (Adaptatsiya).	Adaptatsiya matnni resipient darajasiga moslashtirish, ya'ni kitobxon begona manbalarga murojaat qilmay tushunadigan darajadagi matnni yaratishdir. Adaptatsiyaning eng ko'p uchraydigan ko'rishi – turli matnlarning bolalarga moslashtirilishi, nomutaxassislar uchun matnni soddalashtirilishi, lingvoetnik moslashtirish kabilardir.	Adjustment (Adaptation). Adaptation to adjust the level of the Recipient of the text, that is understood by the reader does not refer to foreign sources to create the level of text. To adapt the most common - the resurrection of the various texts, adaptations for children, simplification of the text for the results of adaptation lingvoethnic.
Mualliflashtirilgan moslashtirish	– uslubiy ishlovdan shunisi bilan farqlanadiki, tarjimon (odatda muallif	Authorized to adjust methodical treatment it differs from the

	ruxsati bilan) asl matnning badiiy tizimiga o'z o'zgartirishlarini kiritadi, syujetni, asar qahramonlari tarkibini o'zgartiradi, o'z badiiy vositalarini ishlatadi.	translator (usually with the permission of the author), the original text to make changes to the system of art, story, characters structure, uses artistic means.
Nutqiy hozirjavoblik .	– begona nutqni tez qabul qilish va tezlik bilan o'z nutqini yaratish qobiliyati	Talk teams - a strange speech and the ability to quickly create your own speech.
Og'zaki tadrijiy tarjima.	Bu tarjima turida tarjimon odatda so'zlayotgan odam nutqini - tarjima qilinayotgan matnni kichik nutq bo'laklariga bo'lib tinglovchilarga o'girib beradi. "abzasli-jumlali tarjima" deb ham yuritiladi.	Interpretation consistent translation. This round usually tell the interpreter to translate speech speech text to be translated into small pieces away from the audience. "indention-sentence translation," which is also referred to.
Operativ axborot	– rahbarlik qiluvchi ma'lumotlar.	Operational information and management information.
Rezyume shaklidagi tarjima.	Asl matn mazmunining qisqa tarjima shakli – rezyumesi.	Education in the form of translation. The original form of text content translated into a short resume.
Resipient	– matn mo'ljallangan shaxs yoki jamoa.	Recipient of the text for the person or team.
Sintaktik tenglashish (so'zma–so'z tarjima)	– bunday tarjimada asl matndagi sintaktik struktura tarjima tilida ham aynan shunday struktura shaklida beriladi.	Syntactic level (word-for-word translation) in translation in the language of the original text translated into the syntactic structure in the form of such a structure.
Sinxron tarjimon.	Sinxron tarjimada matn uning talaffuzi bilan deyarli bir paytda tarjima qilinadi (biroz, 2-3 soniya kechikish bilan).	Simultaneous interpreters. Simultaneous translation almost simultaneously with its phonetic translation of the text (a bit of a delay of 2-3 seconds).
Stilistik ishlov.	Tarjimondan nafaqat asl matnni tarjima qilish, balki "yaxshilash" so'raladi, masalan, matnni soddalashtirish, uzun gaplarni qisqartirish yoki bir necha gaplarga bo'laklash, mantiqsiz tuyulgan joylarni tushirib qoldirish, so'zlashuv nutqiga xos so'zlarni va jumlarlar shaklini qo'llash, yoki rasmiy hujjat bo'lsa, haddan ziyod erkin qo'llanilgan so'z va jumlarlarni rasmiy uslubga o'tkazish shular jumlasidandir. Bu ishlov turi "adabiy ishlov" deb ham yuritiladi.	The stylistic treatment. The interpreter not only to translate the original text, but the "improvement" will be used, for example, to simplify the text, the reduction of long words or part of a few words, seemed absurd to leave places down, conversational speech Calls to a specific form of words and sentences retain, or an official document, the words and phrases used in the formal style than others. This type of processing the "literary process" is also referred to.
Tanlangan tarjima..	Ba'zan buyurtmachiga matn boshdan-oxirigacha kerak bo'lmaydi, uni ma'lum bir savollar bo'yicha ma'lumotlarni ajratib berib qilingan tarjima tanlangan tarjima hisoblanadi	Selected translations. Sometimes, the customer should be up to the beginning of the end of the allocation of the information contained in it is not a question of translation translation selected.
Tarjima	– bir tildagi mazmunni ikkinchi tilga muayyan til vositalari yordamida o'girish jarayoni bo'lgan aqliy faoliyat va ushbu jarayonning natijasi – yozma yoki og'zaki tarjima matni	Content, translating one language into another in a process of transformation, using the language tools required mental effort and the result of this process - a written or oral translation of the text
Tarjima strategiyasi	ma'lum bir matnning tarjimasida tarjimon tomonidan qo'llaniladigan	Translation Strategy of a translation of the text and the nature of actions

	xatti-harakatlarning mohiyati va tartibi. Ma'lum bir matn (yoki matnlar majmuini) tarjimasi uchun tarjimon tomonidan ongli ravishda bu xatti-harakatlardan tanlab olib, ishlab chiqqan algoritm.	by the translator. A text (or a set of texts) translation by the interpreter to consciously choose actions from the developed algorithm.
Tarjima nazariyasi va amaliyoti tarixi	– tarjimonlik faoliyatining asosiy yo'nalishlari va tarixiy bosqichlari, tarjimalarni davrlashtirish, tarjimaning mohiyati haqidagi tasavvurlarning tadqiqi, tarjima asarlarining milliy adabiyot taraqqiyotidagi roli singari masalalarni o'rganadi.	Study main tendency of translation and historical stage, existing translation to periods, research imagination about essence of translation, the role of translated work on development of national literature
Tarjima tanqidi	– sohasi tarjimoni qabul qilayotgan madaniyat uchun muhim ahamiyat kasb etadigan tarjimaning asl nusxaga mutanosibli darajasiga baho beradi.	Translation criticism field of culture, which is important for an assessment of the balance of the original translation.
Tarjimaning maxsus nazariyasi	– tarjimonlik faoliyatining turli ko'rinishlarini (yozma tarjima, og'zaki tarjima, sinxron tarjima, tadrijiy tarjima, abzas-jumlali tarjima va h.), shuningdek, tarjima qilinayotgan ishning janriga bog'liq (badiiy asar, ilmiy, texnik, publisistik asarlar) o'ziga xosliklar, qonuniyatlarni o'rganuvchi soha.	Different forms of the activities of the special theory of translation and translation (translation, interpreting, simultaneous translation, incremental translation, translated sentence of the paragraph, and so forth.), As well as those related to the work being translated (artistic works, scientific and technical dozens of works) herself, laws promoted.
Tarjimaning umumiy nazariyasi	– tarjima jarayonining universal qonuniyatlarini tadqiq etadi, va umuman olganda, tarjima qilinayotgan matnlarning janriga bog'liq ravishda tillararo, uslubiy, funksional va boshqa muqobilliklarining nazariy asoslarini belgilash, og'zaki va yozma tarjimalar spesifikasini aniqlash kabi masalalarni tahlil etadi.	The general theory of translation - the translation process universal laws, and in general, the translated texts in relation to those possibilities that through languages, methodological and theoretical basis of functional and other contrary, oral and written translations, such as to determine the specificity of topics .
Tarjimaning texnik ta'minoti.	Tarjimon kasbga oid bilim va ko'nikmalardan tashqari, uning faoliyatida ko'mak beradigan turli moslamalar, qurilmalar, shuningdek, yordamchi vositalardan oqilona foydalana bilishi.	Translation and technical support. Translation of professional knowledge and skills, the equipment that will support the activities of its various devices, as well as auxiliary means wise use knowledge.
Tarjimaning xususiy nazariyasi	– ma'lum bir tildan boshqa bir tilga tarjima qilishning o'ziga xosliklari, aniq til birliklari va hodisalari o'rtasidagi muqobilliklar tiplari, okkazional nutqiy muqobilliklar –ko'rinishlari, tarjimonlarning individual uslublari va boshqalar masalalar bo'yicha tadqiqot olib boradi.	Special theory of translation from one language to another language to the peculiarities of the language units and types of accidents between alternatives, occasional speaking translators alternatives –sights individual methods and conduct research on issues .
Tarjimon amallari	- tarjimoni amalga oshirishda qo'llaniladigan barcha imkoniy xatti-harakatlar yig'indisi.	The translation - the translation used in the implementation of the sum of all possible actions.
Tarjimonning kasbiy axloqi	Tarjimonning kasbiy axloqiga quyidagilar kiradi: axloqiy tamoyillar; kasbiy xulq me'yorlari; kasbga yaroqlilik talablari; tarjimonning huquqiy mavqei; tarjimaning texnik ta'minotini bilish.	The interpreter of professional ethics include: moral end years; standards of professional conduct; professional capacity requirements; the legal status of the translator; to know the translation of technical support.
Tarjimonning kasbiy malakasi.	– ikki tildagi bu kabi qoidalarning	The interpreter of professional

	o‘zaro munosabatini bilishni va turli tipdagi matnlarni yozish qobiliyati. Reseptori	qualifications - such rules in both languages and to know the relationship between the ability to write different types of texts. Receptors.
Tarjimonning kommunikativ kompetensiyasi	– tarjima reseptorlarining axborotni anglash imkoniyatlarini asl matndagi fikrga yo‘naltirish qobiliyati.	The interpreter translated into communicative competence receptors are able to understand the original text direction information.
Tilshunoslik sohasidagi tarjimashunoslik.	Asosiy e‘tiborni tarjima jarayonini o‘rganish, tarjimaning gipotetik modellarini yaratish, asl matn va tarjima matnini solishtirish orqali leksik, grammatik va matniy muqobilliklarni aniqlash, tarjimashunoslik qonuniyatlarini aniqlash, asl matn mazmunini berishdagi tarjima usullarini tavsiflash, tarjimada ekvivalentlikni belgilovchi mezonlarni axtarish, tarjimaga o‘qitishning samarali usullarini aniqlash kabi masalalarni o‘rganishga qaratadi.	In the field of linguistics, translation theory. Focus on the study of the process of translation, the translation is hypothetical models of the original text and the translated text by comparing the lexical, grammatical and textual contrary translation laws to identify, describe methods to translate the contents of the text of the original provision, seeking the criteria for determining equivalence in translation, translation o‘focussed on issues such as determining doing effective.
Translyator	– translyator (mashina vositasida tarjima qilish programmasi yoki apparati).	Translator (machine translation program or device).
Transformatsiya	– asl matn tilidagi so‘zlarning ma‘nosini kontekstda anglash va tarjima tili lug‘atiga mos kelmaydigan, unga mutanosib keluvchi muqobil so‘zni topishda qo‘llanadigan mantiqiy mushohada usullari.	Transformation of the original text to understand the meaning of words in context and translation dictionaries incompatible with the balance used to find a compatible alternative methods of logical analysis.
“Shivirlashli sinxron tarjima”	Tarjimon odam yoki odamlar guruhi yonida turadi va boshqalarga xalaqit bermaslik uchun so‘zlovchining yoki muhokama ishtirokchisining nutqini yarim ovozda yoki shivirlab tarjima qiladi.	"Counsel simultaneous translation". The interpreter stands next to the person or group of people and others so as not to interfere with the speaker or participant speech translation voice or a whisper.
Ekvivalensiya	– asliyatdagi vaziyatni tarjimada tavsiflashda tamomila boshqacha til vositalarini ishlatish.	To translate real translation’s situation must use another method of recommend
Eksplikatsiya (tavsifiy tarjima)da	begona madaniyat unsurlariga turli darajadagi izohlar kiritiladi. Izohlar tushunishni osonlashtirish, kitobxon leksik zaxirasini kengaytirish uchun kiritiladi.	Such of description enter others cultures . Description should be enter to do easy, anlarge readers’ word treasure
Emotsional axborot	– inson hissiyotlariga ta’sir ko‘rsatuvchi axborot.	The information which effects to human feelings
Estetik axborot	– go‘zallikni his qilishga yo‘naltiradigan axborot.	The information which directs to feel beauty

VII. ADABIYOTLAR RO'YXATI

I. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining asarlari

1. Каримов И.А. Озод ва обод Ватан эркин ва фаровон ҳаёт пировард мақсадимиз. 8-жилд. – Тошкент: Ўзбекистон, 2000.
2. Каримов И.А. Ватан равнақи учун ҳар биримиз маъсулмиз. 9-жилд. – Тошкент: Ўзбекистон, 2001.
3. Каримов И.А. Юксак маънавият – энгилмас куч. – Тошкент: Маънавият, 2008.
4. Каримов И.А. Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида. – Тошкент: Ўзбекистон, 2011.
5. Каримов И.А. Она юртимиз бахту иқболи ва буюк келажаги йўлида хизмат қилиш – энг олий саодатдир. – Тошкент: Ўзбекистон, 2015.

II. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар

6. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон, 2014.
7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Таълим - тарбия ва кадрлар тайёрлаш тизимини тубдан ислоҳ қилиш, баркамол авлодни вояга етказиш тўғрисида”ги 1997 йил 6 октябрдаги №1869-сонли Фармони.
8. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Узлуксиз таълим тизими учун давлат таълим стандартларини ишлаб чиқиш ва жорий этиш тўғрисида”ги 1998 йил 5 январдаги 5-сонли Қарори.
9. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Узлуксиз таълим тизимини дарсликлар ва ўқув адабиётлари билан таъминлашни такомиллаштириш тўғрисида”ги 1998 йил 5 январдаги 4-сонли Қарори.
10. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Олий таълимнинг давлат таълим стандартларини тасдиқлаш тўғрисида”ги 2001 йил 16 августдаги 343 - сонли Қарори.
11. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Олий ўқув юртлари талабаларига стипендиялар тўлаш тартиби ва миқдорлари тўғрисида”ги 2001 йил 17 августдаги 344 - сонли Қарори.
12. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2004 йил 1 мартдаги “Нодавлат таълим муассасалари фаолиятини лицензиялаш тартиби тўғрисида”ги Низомни тасдиқлаш тўғрисидаги 100-сонли Қарори.
13. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Олий таълим муассасасига педагогларни танлов асосида ишга қабул қилиш тартиби тўғрисида”ги Низомни тасдиқлаш тўғрисидаги 2006 йил 10 февралдаги 20-сонли Қарори.
14. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2006 йил 16-февралдаги “Педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва уларни малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш тўғрисида”ги 25-сонли Қарори.
15. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Олий таълим муассасалари талабалари ўқишини кўчириш, қайта тиклаш ва ўқишдан четлаштириш тартиби тўғрисида”ги Низом тасдиқлаш хусусидаги 2010 йил 18 июндаги 118-сонли Қарори.
16. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Таълим муассасаларининг битирувчиларини тадбиркорлик фаолиятига жалб этиш борасидаги қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 2010 йил 28 июлдаги 4232-сонли Фармони.
17. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Олий таълим муассасаларининг моддий-техника базасини мустаҳкамлаш ва юқори малакали мутахассислар тайёрлаш сифатини тубдан яхшилаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2011 йил 20 майдаги 1533-сонли Қарори.
18. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Олий малакали илмий ва илмий-педагог кадрлар тайёрлаш ва аттестациядан ўтказиш тизимини янада такомиллаштириш тўғрисида”ги 2012 йил 24 июлдаги 4456-сонли Фармони.
19. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2012 йил 26 сентябрдаги “Олий таълим муассасалари педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 278-сонли Қарори.
20. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Ўриндошлик асосида ҳамда бир неча касбда ва лавозимда ишлаш тартиби тўғрисида”ги Низоми 2012 йил 18 октябрдаги 297-сонли Қарори.
21. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Олий ўқув юртдан кейинги таълим ҳамда олий малакали илмий ва илмий педагогик кадрларни тайёрлаш аттестациядан ўтказиш тизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2012 йил 28 декабрдаги 365-сонли Қарори.
22. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2012 йил 29 декабрдаги “Республика олий таълим муассасалари рейтингини баҳолаш тизимини жорий этиш тўғрисида”ги 371-сон Қарори.
23. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2015 йил 10 январдаги “Вазирлар Маҳкамасининг “Олий таълимнинг Давлат таълим стандартларини тасдиқлаш тўғрисида” 2001 йил 16 августдаги 343-сон қарорига ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш ҳақида”ги 3-сонли Қарори.
24. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2015 йил 2 мартдаги “Магистратура тўғрисида”ги Низомни тасдиқлаш тўғрисидаги 36-сонли Қарори.
25. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 12 июндаги “Олий таълим муассасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 4732-сон Фармони.
26. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2015 йил 20 августдаги “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини оширишни ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 242-сонли Қарори.

III. Maxsus adabiyotlar

1. Newmark P. A Textbook of Translation. New York. 2008.
2. Bassnett S. Translation Studies. London. New Yore. 2002.

3. Agrifoglio, M. 2004. Sight Translation and Interpreting: A Comparative Analysis of Constraints and failures. *Interpreting* 6.1: 43-67.
4. Abdullayev Sh.D. Tarjima asarlarda frazeologizmlar semantikasi: Filol. fan. nomz.... diss. avtoref. – Toshkent, 2006.
5. Xudaybergenova Z.N. Tarjimon mahorati va tarjima metodologiyasi. O‘quv qo‘llanma. Toshkent, 2015
6. Delisle J. *L'analyse du discours commemethode de traduction*. – Ottawa, 1984.
7. *Handbuch Translation*. – Tübingen, 1999.
8. Holz-Manttari J. *Evolutionäre Translationstheorie // Die Evolutionäre Erkenntnistheorie im Spiegel der Wissenschaften*. – Wien, 1996.
9. Holz-Manttari J. *Textdisign – verantwortlich und gehirngerecht // Traducere navem. Festschrift für Katharina Reiss zum 70. Geburtstag / Hrsg. J. Holz-Manttari, Ch. Nord*. – Tampere, 1993.
10. Risku H. *Constructivist Consequences: Translation and Reality // New Trends in Cognitive Science*. – Wien, 1997.

IV. Elektron ta'lim resurslari

27. Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги: www.edu.uz
28. Ўзбекистон Республикаси Алоқа, ахборотлаштириш ва телекоммуникация технологиялари давлат қўмитаси: www.aci.uz
29. Компютерлаштириш ва ахборот-коммуникация технологияларини ривожлантириш бўйича Мувофиқлаштирувчи кенгаш: www.ictcouncil.gov.uz.
30. Тошкент ахборот технологиялари университети: www.tuit.u.
31. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Матбуот маркази сайти: www.press-service.uz
32. Ўзбекистон Республикаси Давлат ҳокимияти портали: www.gov.uz
33. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari izohli lug'ati, 2004, UNDP DDI:
34. Ўзбек интернет ресурсларининг каталоги: www.uz
35. <http://gov.uz>
36. <http://www.ziyonet.uz>
37. <http://www.connect.uz>
38. <http://www.uzsci.net>
39. <http://www.edu.uz>
40. <http://www.pedagog.uz>
41. <http://dx.doi.org/10.5977/jkasne.2013.19.3.307>